

ПРОСЈЕТД

ISSN 1331 - 5439

128 / 129

ДЕЦЕМБАР 2015

DOSJE STEPINAC

REPORTAŽA, SRBI U BJELOVARU

РАЗГОВОР, T. JAKIĆ I Z. DIZDREVIĆ

KOLEKCIJA PAVLA BELJANSKOG

KAZALIŠTE UMJESTO SUDA

ИЗДАВАЧ:

Српско културно друштво ПРОСВЈЕТА
www.prosvjeta.net, www.casopis.prosvjeta.net

ГЛАВНИ УРЕДНИК:

Чедомир Вишњић

УРЕДНИШТВО:

Горан Борковић, Чедомир Вишњић

РЕДАКЦИЈА:

Горан Борковић, Ненад Јовановић, Љиљана Вукашиновић
Милорад Новаковић, Чедомир Вишњић

ЛЕКТУРА И КОРЕКТУРА:

Јово Чорак

ГРАФИЧКА УРЕДНИЦА:

Барбара Бласин

НА НАСЛОВНОЈ СТРАНИЦИ: Свод бјеловарске Цркве

Свете Тројице

ШТАМПА: Intergrafika d.o.o.

АДРЕСА РЕДАКЦИЈЕ: Бериславићева 10, 10 000 Загреб

ТЕЛ: +385 1 4872 480

ФАКС: +385 1 4845 364

Убиљежен у Министарству културе Републике Хрватске под бројем 644. Часопис је субфинансиран од Савјета за националне мањине Владе Републике Хрватске, Министарства за културу Републике Хрватске и Министарства културе и информисања Републике Србије. Излази у тиражи од 1 000 примјерака.

Поврат сачуваног блага

Српско културно друштво "Просвјета" припрема ових дана изложбу под насловом "Стара и заборављена књига Срба у Хрватској". Послије изложби о народном градитељству на Банији; изложбе народног веза и плетива; иконописа; и изданске серије књига о сакралној баштини, о српским црквама у Хрватској; овом изложбом помало затварамо круг презентације онога (малог дијела онога) што су овдашњи Срби створили и што је неким чудом допрло до нас. Што, често, други цијене више од нас самих јер о свему знају више од нас. Један наш врло вриједан млади хисторичар умјетности, с дозом оправданог цинизма каже, како је од нашега заиста спашено само оно што је доспјело у трезоре и спремишта хрватских државних и националних институција. Чак, каже, да није важно како и зашто, најбоље је да и остане тамо.

Данас се с тим лако помирити. Заиста бисмо хтјели да те институције чувају и повремено показују и наше благо, под нашим именом. А ако је то много, нека барем чувају, вријеме ће ријешити што коме треба. Срећом у великој несрећи, добар дио наших најважнијих библиотека у горњој Хрватској, плашчанска и пакрачка епархијска библиотека, спашене су трудом хрватских музеалаца 1941. године. И након кратке и несретне епизоде са "Просвјетином" централном библиотеком у Прерадовићевој 21, данас се највећим дијелом налазе у Повијесном музеју Хрватске. Ствари од веће вриједности су или у Националној и свеучилишној књижници, у књижници ХАЗУ, а за дијелом се још трага по европским антикваријатима. Након што су почетком 80-их враћене нашој Цркви, дио се налази у Музеју СПЦ у Илици.

Данас кад "Просвјета" има своју библиотеку у систему мањинских књижница Министарства културе, вријеме је да постави захтјев за повратом сачуваног дијела овог блага. Иако су наше снаге мале и слабе, довољне су да кажемо како више нема смисла да оно што је наше лежи у спремиштима под дебелим слојем прашине.

А за ову изложбу из фонда бившег Музеја Срба посуђено је 20-ак књига. Једна од њих је и "Сверуска етнографска изложба и Славенски сусрет у мају 1867. године". Књига је изашла у Москви те исте године, а изнад наслова рукописном је Ћирилицом записано име власника (?), Симо Матавуљ. Присјетимо се, у Москви су тада били, од Хрвата: Људевит Гај, Петар Матковић, Коломан Бедековић, Феликс Лай из Осијека, много трговаца из Границе, Котур, Барако, Мусулин... Од Срба пречана, Илија Деде Јанковић, Лаза Костић, Никола Беговић... За овог посједњег се кратко каже: "Свештеник из града Петриње у Војној граници, један од најпопуларнијих људи међу Граничарима, аутор неколико пјесама, усвојених од народа." Присјетимо се да је поп Никола тада у Москву одnio мушки и женски народну ношњу са Кордуна која се и данас чува у Руском етнографском музеју у Санкт Петербургу. И тамо је заиста на сигурном. Ни Хитлер јој није могао ништа. Зато, сав наш труд данас мора бити окренут стварању стабилних институција које ће тијесно сарађивати са сродним хрватским установама и тако бити способне чувати и показивати своје старине и вриједности.

(B)

Uništeno zvono bjeleovarske Crkve Svete Trojice, saliveno 1918.

пРЕПЛАТА

SVA IZDANJA SKD PROSVJETA MOŽETE NARUČITI NA ADRESU

SKD Prosvjeta, Berislavićeva 10, 10 000 Zagreb

FAX: + 385 1 4845 364

TEL: + 385 1 48 72 480

skdprosvjeta@skdprosvjeta.com

Godišnja preplata na časopis *Prosvjeta* iznosi 150 kuna, a uplaćuje se na račun
SKD Prosvjeta IBAN: HR3623600001101412121.

Kopiju uplatnice preplatnik obavezno treba dostaviti na adresu izdavača s
naznakom "za časopis Prosvjeta" radi uvrštenja u evidenciju preplatnika.

Uplate na ime preplate na časopis Prosvjeta iz inostranstva se vrše na
IBAN HR3623600001101412121 SWIFT ZABAHR2X s naznakom "za časopis
Prosvjeta".

Preplata za zemlje Europske unije za godinu dana iznosi 50 EUR, SAD 60
USD, Kanada 60 CAD, Australija 60 AUD.

04	OD MIHOLJDANA DO NIKOLJDANA Nenad Jovanović HRONIKA	45	DA VAM SE PREDSTAVIM... Igor Mrkalj SJEĆANJA, PETAR KRIŽANIĆ, KARIKATURIST
08	GODINA IZBJEGLICA I TERORISTA Goran Borković RAZGOVOR TOMISLAVA JAKIĆA I ZLATKA DIZDAREVIĆA	50	U POTRAZI ZA ŽIVKOVIĆIMA Dragan Damjanović REPORTAŽA, SEGEDIN
14	ZAKULISNA SAPUNICA Zoran Daskalović POLITIKA, NAVODNI POLITIČKI ČUDOTVORCI	52	SIROMAŠNI ALI POŠTENI, ZAKRPLJENI ALI ČISTI Đorđe Matić INTERVJU, MILOŠ VASIĆ, NOVINAR
16	BORBA ZA OPSTANAK Želidrag Nikčević IDENTITET, CRNA GORA	56	SKIDANJE YU OKVIRA Igor Ružić KAZALIŠTE UMJESTO SUDA
20	POVEZANI I SLOŽNI U NJEGOVANJU TRADICIJE Mirna Jasić REPORTAŽA, SRBI U BJELOVARU	60	ZVIJEZDA S POKRIĆEM Željko Luketić IZLOŽBA, JAGODA KALOPER
28	SVECI Goran Babić DOSJE STEPINAC, RASPRAVE O NOTORNOM (6)	63	ŽENSKO ISKUSTVO Leila Topić IZLOŽBA, NIKA RADIĆ
30	STEPINAC I SRBI U HRVATSKOJ Čedomir Višnjić DOSJE STEPINAC, ZNANSTVENI SKUP	66	DIJALEKTALNE OSOBINE U OBLIKOVANJU PREZIMENA Živko Bjelanović ISTRAŽIVANJE, NAŠA PREZIMENA (12)
32	POLOVNI SVETAC Čedomir Višnjić DOSJE STEPINAC, INTERVJU S HISTORIČARIMA RADMILOM RADIĆ I MILANOM KOLJANINOM	68	KRONIKA JEDNOG STRADANJA Paulina Arbutina FELJTON, PAKRAČKA POLJANA (1)
36	BISERI MODERNE Liljana Vukašinović DOGAĐAJI, KOLEKCIJA PAVLA BELJANSKOG	75	CRTICA Izabrao Čedomir Višnjić
39	TRANZICIJA I KULTURNO PAMĆENJE Sanja Šakić DOGAĐAJI	76	IMA LI ŽIVOTA NA MARSU? Sanja Šakić KNJIGE
41	PROSVJETNE BIBLIOTEKE I IDENTITET Čedomir Višnjić DOGAĐAJI	78	SUNČEVA SVIRALA Milena Severović POEZIJA
43	JEZIČNA RAVNOPRavnost Mira Bičanić DOGAĐAJI	82	PANOPTIKUM Goran Borković

OD MIHOLJDANA DO NIKOLJDANA

Nenad Jovanović

GODIŠNICA U OGULINU – Ogulinski pododbor SKD Prosvjete obilježio je deset godina rada, a u okviru programa u kome su učestvovali pododbori Prosvjete iz Garešnice i Krnjaka, kao i Kulturnog društva Brdo iz Kranja, prikazan je i film o istoriji i sadašnjici pododbara.

Pododbor SKD Prosvjete u Ogulinu zahvalio je Vijeću srpske nacionalne manjine Karlovačke županije i gradskim vlastima na pomoći i suradnji, a priznanje je posthumno dobila i Tanju Ivošević koja je bila potpredsjednica pododbara od 2007. do 2010. godine.

RIJEČKA PREDAVANJA – U prostorijama pododbara Prosvjete u Rijeci održano je nekoliko naučnih predavanja. Sredinom oktobra na temu "Pravoslavlje i Srbi u Rijeci od 1720. do 1918." govorila je Ljubinka Toševa Karpowicz koja je predstavila časopis Artefakti, dok je početkom decembra Martina Vicelja Matijanić s Odsjeka za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta u Rijeci govorila na temu "Ikona – počeci i razvoj".

JUBILARNI SUSRETI U MOSLAVINI – Pododbor Prosvjete "Moslavina Garešnica" na čelu sa Zoranom Blanušom organizirao je jubilarne desete "Susrete u Moslavini". Uz domaćine, u programu su sudjelovali pododbori Prosvjete iz Virovitice, Malog Gradca i Daruvara, KUD Mladost iz Međeđe u Republici Srpskoj i Česka beseda iz Velikih i Malih Zdenaca.

Na druženju nakon programa goste je pozdravio koordinator SKD Prosvjete za zapadnu Slavoniju i veliki aktivist Prosvjete Zoran Blanuša.

REKVIJEM ZA ĆOPIĆA – Povodom stogodišnjice rođenja Branka Ćopića, velikog srpskog pisca, posjetili smo predavanje Svetozara Koljevića, univerzitetskog profesora i čelnog čovjeka Zadužbine Branka Ćopića pod naslovom "Ćopićev rekвијem patrijarhalnoj kulturi". Branko Ćopić je imao

dečju sposobnost da se smeje u vremenima kad je smeh bio opasna stvar, rekao je Koljević i doda da je Ćopić uvijek bio na strani naroda i napadao raskošni život političke vrhuške, zbog čega je često bio kritiziran.

TINTOROV ŽIVOT I PRIKLJUČENJE – U Hrvatskom društvu likovnih umjetnika predstavljena je monografija "Nedeljko Tintor" autora Stanislava Špoljarića koja govori o bogatom 50-godišnjem radnom opusu slikara i pedagoga koji je neko vrijeme predavao i učenicima Srpske pravoslavne gimnazije u Zagrebu.

VEĆE U DOBROM DRUŠTVU – Pododbor Prosvjete u Sisku organizirao je pete po redu "Večeri u dobrom društvu" na kojima su nastupili pododbori Prosvjete iz Malog Graca, Okučana, Garešnice, Petrinje, Bijelog Brda i Siska. U programu su učestvovali i Ženski pevački hor "Sevde" Bošnjačke nacionalne zajednice Sisak te Hrvatsko kulturno-umjetničko društvo "Mošćenica" iz Mošćenice. U prepunoj sali "Kazališta 21" publika je uživala u vrlo kvalitetnom programu. Uz prikaz narodnih običaja, izvornih pjesama i igara, mogao se čuti i zvuk violine te literarno umijeće članova domaćeg pododbara.

VIŠKOVSKYE ŠTE – U Viškovu su u organizaciji tamošnjeg pododbora 23. oktobra održani treći pjesnički susreti pjesnika i prijatelja srpske nacionalne manjine u Hrvatskoj. Mnogobrojna publika uživala je u pjesmama pjesnika iz Krnjaka, Krka, Bosanskog Broda, Umaga, Rijeke i Viškova.

U septembru su vrijedni članovi pododbora na čelu s Radovanom Malićem organizirali i proslavu Matejne, praznika sveca zaštitnika Viškova, na kojoj su nastupili muška i ženska pjevačka sekcija pododbora iz Viškova, Okučana, Rijeke i Krnjaka, kao i riječkog "Ilindena".

Krajem novembra održano je i peto Narodno prelo. Po Malićevim riječima, cilj da prelo postane tradicija pododbora u potpunosti je ostvaren. U okviru prela održana je izložba ručnih radova uz pokazne vježbe predenja vune, veza, pletenja i heklanja, a članice kulinarske sekcije pripremile su starinska jela od predjela do kolača po receptima njihovih baka. Izloženi su i stari alati, dok se kulturno-umjetnički program sastojao od plesa, pjesme, kola i viceva uz učešće domaćina i KUD Izvora iz Viškova, pododbora Prosvjete iz Rijeke i Virovitice, pjevačke grupe "Montenegro" i Matice slovačke.

IZLOŽBA KNJIGA – U prostorijama Društva hrvatskih književnika (DHK) u Zagrebu održana je književna večer sa srpskim književnikom Uglješom Šajtincem, dobitnikom nagrade EU za književnost za 2014. za roman "Sasvim skromni darovi". Na skupu u organizaciji Koordinacije vjeća i predstavnika nacionalnih manjina grada Zagreba i DHK, osim samog Šajtinca govorili su Dušan Marinković, šef Katedre za srpsku i crnogorsku književnost Filozofskog fakulteta u Zagrebu i Dubravka Bogutovac, asistentica na spomenutoj katedri, dok je dijelove romana čitala dramska umjetnica Doris Šarić Kukuljica.

RATNI PLIJEN – Nakon što je izazvala velik interes na međunarodnom sajmu knjiga u Beogradu, Prosvjeta je organizirala izložbu nabavljen-

nih knjiga sa sajma. Tokom nekoliko dana izloženo je 236 naslova, znatno više nego što je nabavljano ranijih godina zbog drugačije politike raspodjele sredstava iz Ministarstva kulture. Kupovana su kapitalna djela iz raznih društvenih nauka, ali i publicistika, pa i dječja književnost, a nakon izložbe knjige se mogu posuđivati.

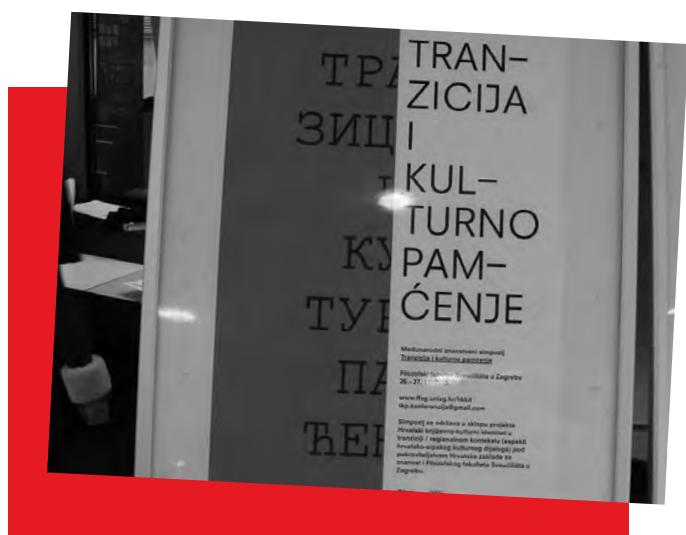

INTERLIBER – Izdavači iz Srbije i Republike Srpske, kao i SKD "Prosvjeta" i Izdavačko poduzeće Prosvjeta uspješno su se predstavili na ovogodišnjem međunarodnom sajmu knjiga u Zagrebu Interliber. Knjige iz Srbije sve se više traže i kupuju u Zagrebu bez obzira na cijenu i kojim su pismom pisane, latinicom ili cirilicom, moglo se čuti na štandu gdje je desetak izdavača iz Srbije predstavljeno posredstvom izdavačke kuće Begen iz Zagreba, a zadovoljstvo pokazanim interesom izrazili su i na štandu Prosvjete.

Narodna biblioteka Srbije predstavila je samo svoja izdanja za koja je, kako ističu, također vladao velik interes, a na sajmu je bio i njen upravnik Láslo Blašković koji je o dosadašnjoj i budućoj suradnji razgovarao s predstvincima SKD Prosvjete i Središnje biblioteke Srba u Hrvatskoj.

SMOTRA SRPSKOG FOLKLORA – U Belom Manastiru krajem novembra održana je šesta po redu Smotra srpskog folklora Slavonije, Baranje i zapadnog Srema. Smotra, čiji je domaćin bio KUD Jovan Lazić, započela je stihovima srpskog pjesnika Jovana Dučića, nakon toga su nastupili SKUD Sveti Sava iz Tenje, KUD Bekrija iz Negoslavaca, KUD Vaso Đurđević iz Bršadina, SKUD Jova Jovanović Zmaj iz Bijelog Brda, SKUD Branko Radičević iz Dalja, KUD Ostrovo iz Ostrova, KUD Branislav Nušić iz Borova, KUD Ljubomir Ratić Bubo iz Vere, KUD Živojin Žiko Mandić iz Kneževih Vinograda, KUD Zora iz Silaša, Ansambl narodnih igara iz Vukovara, KUD Đoko Patković iz Bobote, a naravno i sami domaćini.

SIMPOZIJ ZA PAMĆENJE – Simpozij "Tranzicija i kulturno pamćenje" na Filozofskom fakultetu u Zagrebu okupio je više desetina naučnih radnika iz Hrvatske i još desetak zemalja. Kulturno pamćenje je neizbrisivo, poručilo je i naglasilo više govornika uz isticanje veza i posebnosti srpske i hrvatske književnosti.

Simpozij je bio svojevrsna završnica trogodišnjeg naučno-istraživačkog projekta "Hrvatski književno-kulturni identitet u tranziciji/regionalnom kontekstu (aspekti hrvatsko-srpskog kulturnog dijaloga)". Radi se o prvom sistematskom istraživanju hrvatskih i srpskih književnih i kulturnih odnosa u Hrvatskoj od 1990. do 2010. godine.

Organizator Dušan Marinković naglasio je da su i projekt i simpozij kao završnica ispunili njegova očekivanja. Profilirao se niz sadržaja koji do sada u hrvatskom kulturnom prostoru nisu imali mogućnost da se pokazuju, rekao je Marinković,

- Na nivou kulturne politike, bili smo ovih dana svjedoci dva velika događaja u svijetu hrvatsko-srpskih veza: jedan je izložba zbirke Pavla Beljanskog, a drugi ovaj skup kojim sam bio vrlo zadovoljan. Izlaganja su bila vrlo sadržajna i nitko tu nije slučajno zalutao; ovakvom temom se nitko ne

bavi zbog skupljanja bodova po "bolonji" već se bavi zato što mu to nešto u životu znači. To se u ova dva dana jako osjećalo, zaključio je predsjednik Prosvjete Čedomir Višnjić.

PAKRAČKI JUBILEJ – Pakrački pododbor Prosvjete obilježio je početkom decembra dvadeset godina kulturnog rada, pri čemu se naročito ističu aktivnosti s djecom školskog i predškolskog uzrasta kroz dramske i likovne radionice, foto-sekcije, mali folklor i pjevačku sekiju. Održavane su kulturne manifestacije, tribine i književne večeri i kontinuirano se odvijala suradnja s redakcijom lista "Bijela pčela", gdje su objavljivani mnogi dječji radovi. Krajem 90-ih uspješno je organizirana dodatna nastava za osnovnoškolce koja se provodila četiri godine, a njegovanje srpskog jezika i kulture obnovljeno je u školskoj 2010/11. do danas, rekao je predsjednik podobora Miroslav Grozdanić.

Nekoliko godina odvijala se zajednička suradnja s podoborom Daruvar na folklornim aktivnostima, a nabavljen je i po 12 muških i ženskih narodnih nošnji izrađenih po uzorcima s ovog područja, kroz donaciju Ministarstva za dijasporu Srbije i generalnog konzulata Srbije iz Vukovara koje se zajednički koriste u podoborima Daruvar, Pakrac i Garešnica, rekao je Grozdanić.

GRAFIKE – U biblioteci "Prosvjete" u Zagrebu 18. decembra otvorena je izložba "Grafike: Dragan Čubrić" koju čine 24 grafička lista, uglavnom linorezi, iz grafičke zbirke Borisa Vrge.

U svom govoru, predsjednik Prosvjete Čedomir Višnjić naglasio je da se Vrga, davanjem na raspolaganje grafika za izložbu, osim istaknutim

srpskim umjetnicima, odužuje i svom zavičaju, podsjetivši da se Čubrić rodio u banijskom selu Veliki Gradac kod Gline. Otvarajući izložbu, Vrga je naglasio da je Čubrić karijeru ostvario u Beogradu gdje i danas živi i radi. – U Čubrićevim radovima vidljiv je interes za čovjeka, pogotovo onih ljudi koji su preživjeli užase rata, što je i posljedica Čubrićevog aktivnog učešća u NOB-u što se i vidi na nekim od grafika, rekao je Vrga.

BOŽIĆNI CIKLUS PREDAVANJA – U organizaciji Zagrebačko-Ijubljanske mitropolije, Crkvene opštine zagrebačke i biblioteke Prosvjete u Zagrebu održan je božićni ciklus predavanja o vjeri.

Prvo predavanje pod nazivom "Vjera tvoja spasla te je" održao je mitropolit zagrebačko-ijubljanski Porfirije, pri čemu je govorio o poimanju vjere kod vjernika, ali i o raznim pseudovjerskim uticajima na njih.

Drugo predavanje "Vitlejemska zvijezda: hrišćanstvo i astrologija" održala je pravoslavna publicistkinja iz Beograda Janja Todorović na temu okultizma, o čemu bi, kako je rekla, "vjernici trebali imati zdravo rasuđivanje".

U trećem predavanju, gost iz Japana Masatoši Džon Šoji upoznao je publiku s pravoslavljem u Japanu. Japanska pravoslavna crkva ima autonomiju u okviru Ruske pravoslavne crkve čiji su sveštenici osnovali tu crkvu sredinom 19. vijeka. Crkva danas ima 60-ak parohija, 26 sveštenika i 10.000 vjernika iz redova srednje klase, rekao je Džon, ističući da crkva primjenjuje julijanski kalendar, osim za Božić, pa je i post kraći, te da se u vjerskim obredima koristi ruska crkvena muzika.

SVETI NIKOLA – Sveti Nikola slava je mnogim vijećima, ali je zbog ne tako davno uvedenog običaja dobivanja poklona, ta slava dugo očekivana i od strane srpske djece u Hrvatskoj. To je bio slučaj u Pakracu gdje su tamošnji učenici koji pohađaju dodatnu nastavu srpskog jezika dobili poklone. Sveti Nikola je još jednom darivao djecu i to u Sabornoj crkvi Svete Trojice u Pakracu,

U Karlovcu je u kazalištu Zorin dom održan kulturno-umjetnički program na kojem su nastupili folkloraši pododbora SKD Prosvjeta iz Vojnića, KUD-a Kordun, dječji Baletni studio karlovačkog Zorin doma, na programu su se izvodile narodne pjesme i recitirale pjesme o Svetom Nikoli. Naravno, nije izostalo ni darovanje djece.

BAŠTINA SRBA ZAPADNE SLAVONIJE – U Biblioteci Prosvjete je predstavljena knjiga Aleksandre Kučeković *Sakralna baština Srba u zapadnoj Slavoniji* koja govori o istoriji pravoslavlja u tom dijelu Hrvatske. Knjiga je bazirana na arhivima Pakračke eparhije i drugoj građi koja se čuva u Hrvatskom državnom arhivu i Muzeju SPC-a u Beogradu, rekl je autorica i naglasila veliku podršku starijih kolega, ali i pokojnog mitropolita Jovana koji joj je omogućio pristup građi u Beogradu.

O knjizi su govorili predsjednik Prosvjete Čedomir Višnjić koji je podsjetio da je ta knjiga dio edicije registra kulturne baštine Srba u Hrvatskoj koji je pokrenula Prosvjeta, Branko Čolović koji je napisao knjigu o crkvenoj baštini u Dalmaciji i prototjerej stavrofor Slobodan Lalić koji je kao paroh u Pakracu obilazio ono što je ostalo od crkvene baštine u zapadnoj Slavoniji čija je devastacija nastavljena i nakon rata 90-ih.

GODINA IZBJEGLICA I TERORISTA

RAZGOVOR TOMISLAVA JAKIĆA I ZLATKA DIZDAREVIĆA

Dvojica novinara Tomislav Jakić iz Zagreba i Zlatko Dizdarević iz Sarajeva u ravnopravnom razgovoru seciraju sliku današnjeg svijeta jasno prokazujući uzroke i krivce koji su doveli do terorističkih napada i masovnog zbjegličkog vala

PIŠE: Goran Borković

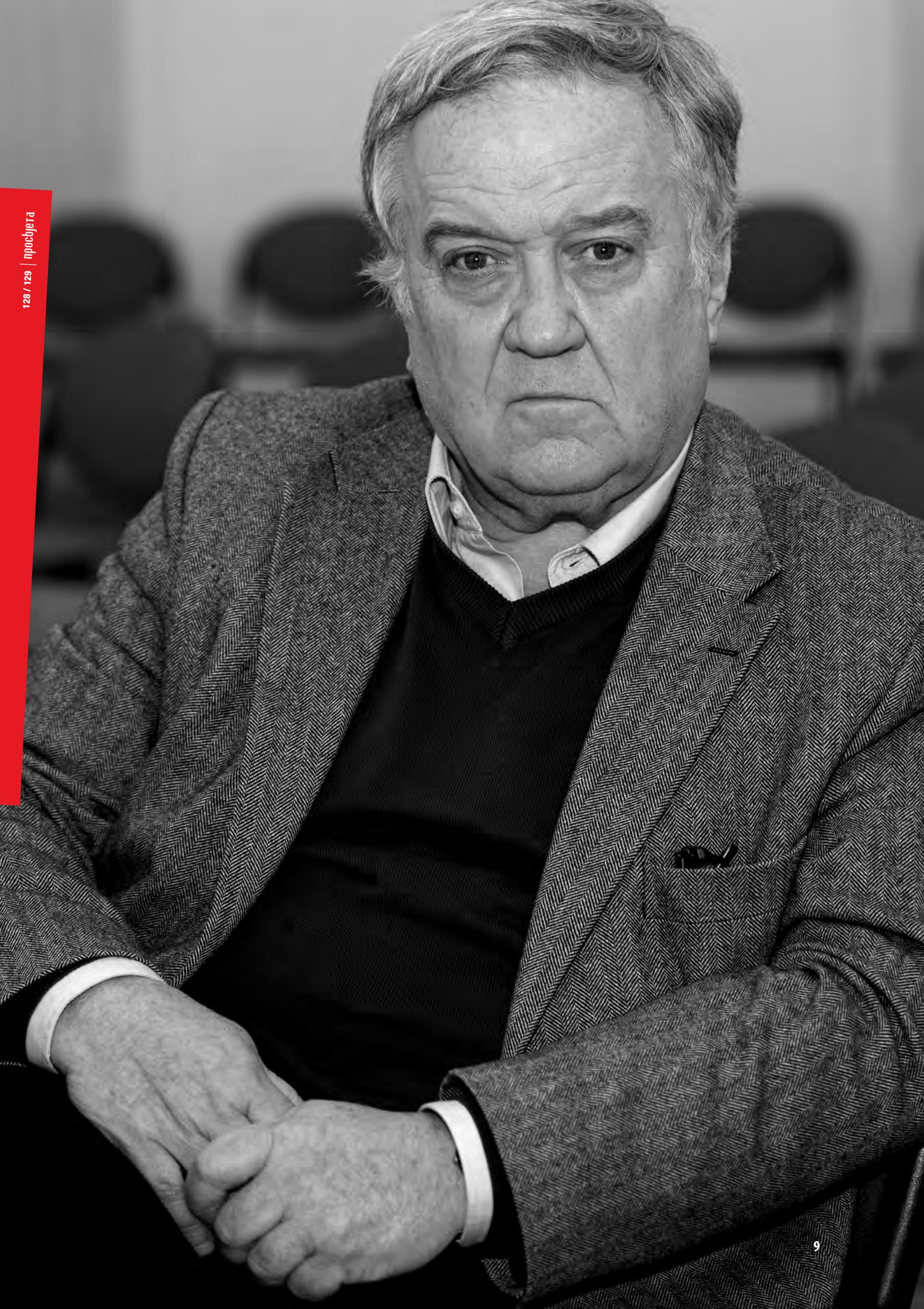
SNIMIO: Hrvoje Polan

Za novi broj *Prosvjete* odlučili smo se za drugačiji tip intervjeta u odnosu na one na koje ste navikli u našem časopisu. Ponudili smo dvojici novinara i stručnjaka za vanjsku politiku – Tomislavu Jakiću i Zlatku Dizdareviću da kao ravnopravni sugovornici razgovaraju o jednoj od ključnih tema druge polovice prošle godine – terorizmu, izbjegličkom valu i svemu onome što je prethodilo masovnom egzodusu više milijuna ljudi prema Evropskoj uniji. Evo što o ovoj temi misle nekadašnji savjetnik predsjednika Stjepana Mesića Tomislav Jakić i bivši ambasador Bosne i Hercegovine u Siriji Zlatko Dizdarević.

Tomislav Jakić: Mada je izbjeglički val u dosada neviđenom obujmu zapljenuo evropski kontinent tek od kraja ljeta i mada se teroristički napad s gotovo 150 žrtava u Parizu što je odasao prijeteći alarm širom planeta, zbio tek potkraj jeseni, to su bili događaji što su nesumnjivo obilježili godinu 2015. S time što izbjeglički val još traje, mada u manjem opsegu – kako zbog zatvaranja granica, u prvome redu makedonsko-grčke, tako i zbog zimskih uvjeta. No, već je sada sigurno da su i izbjeglice i teroristi neposredni "proizvod" iz osnova pogrešne politike što je u ime nadnacionalnih korporacija i banaka provode države i njihovi – koje li ironije – demokratski izabrani organi vlasti. Zapadne demokracije, mada se i u njihovim redovima mnoge glasovi onih koji upozoravaju upravo na tu uzročno-posljedičnu vezu, to – za sada – na razini državnih politika i dalje (ili: još) ne žele prihvati. A nedvojbeni je dobitnik te unaprijed izgubljene "bitke za demo-

kraciju", što je tisuće ljudi plaćaju životima i uništenim egzistencijama, a zapravo grabež za energentima i njihovim izvorima, desnica – bez obzira pod kojom maskom nastupala. Pri tome, a da toga jedva da je itko svjestan, nestaju ne samo kolijevke naše civilizacije, nego i ta civilizacija, kako je danas poznajemo, ili kako smo je poznavali do jučer.

Zlatko Dizdarević: Da, najortodoksnija desnica Zapada uz orijentalne priljepke, i njihov ekskluzivni partner ISIL (tzv. Islamska država), pobjedički marširaju planetom. U njihovim komandnim bunkerima, ma gdje oni bili, "lidi" jednih i drugih zadovoljno trljaju ruke: svi mogući biznisi vezani uz ratovanje, a enormni su, bujaju bez granica. Uz to mržnja kao stanje ukupne svijesti, a mržnja je neophodna pokretačka snaga tim poslovima, ruši pred sobom svaki san o liberalizmu, demokraciji, ljudskim pravima, humanizmu... Najveći kandidat Republikanaca na predstojećim izborima u Americi, mega-tajkun Donald Trump kaže mrtav hladan da će ozbiljno razmislići o rušenju nekih džamija ako postane predsjednik! Crkve se po Siriji već ruše evo peta godina. Ostataka antike po Iraku skoro više i nema. U Trumpovoj okolini pri ovome se pozivaju na informaciju da i u Francuskoj vlasti planiraju "disoluciju džamija u kojima se propovijeda mržnja..." Civiliziran izraz, ta disolucija. Najmanje 16 guvernera u Americi već najavljuju potpunu zabranu dolaska Sirijaca u njihove federalne države, uz dodatak još dvojice "umjerenijih", na čiji će teren moći da stupe samo oni Sirijci koji su – kršćani. Nemaju jadni pojma da među istinskim građanima Sirije to nije osnovna kategorija u identificiranju čovjeka.

Tomislav Jakić: Takvo postupanje, izazvano navodnim strahom od terorizma, a bez imalo želje i volje da se analiziraju njegovi stvari uzroci i da se izbjeglička kriza rješava tamo gdje i nastaje, na Bliskom istoku – upravo zbog terorizma koji je saveznik Zapada u "izvozu demokracije" i u Africi zbog devastiranih nacionalnih gospodarstava, što je izravna posljedica novovjeke neokolonijalističke politike, takvo, dakle, postupanje nije ništa drugo nego voda na mlin pokretačima i protagonistima globalnoga terorizma. A stvara i plodnu podlogu za dalje antagoniziranje na liniji muslimani – nemuslimani.

Zlatko Dizdarević: Savršeno točno. Američki guverneri koje sam spomenuo uvjereni su kako je pravo njihove velike zemlje da i silom širi svoj koncept identiteta i demokracije po planeti. Na ogromno zadovoljstvo Abu Bakr el-Baghdadija i ISIL-ovih velikih patrona na Zapadu i Istoku čiji je osnovni cilj bio upravo ovo, za početak. Ishisterati, poniziti, u mišju rupu satjerati i doživotno učiniti globalnim neprijateljima što veći broj muslimana na svijetu, učiniti ih vojskom osvetnika. One koji su planetarno krivi jer su svi isti, zli...

Jakić: I izbjeglice i teroristi neposredni su "proizvod" iz osnova pogrešne politike što je u ime nadnacionalnih korporacija i banaka provode države i njihovi – koje li ironije – demokratski izabrani organi vlasti

Tomislav Jakić: Malo pomniji promatrač zbivanja lako će doći do zaključka kako se politika dominirajuće sile Zapada zasniva na postojanju neprijatelja. Samo neprijatelj "kojega mora biti" garantira mogućnost i homogeniziranja, ali i discipliniranja saveznika koji često nisu više od vazala. Gotovo bi se moglo reći kako su planeri Atlantskoga pakta odahnuli kada su, nakon zbivanja u Ukrajini i histerije što su je sami izazvali pričama o navodnim agresivnim namjerama Rusije prema nizu evropskih zemalja, opet mogli uz ime "Rusija" prikačiti etiketu "neprijatelj". Jer, završetak hadnoga rata vrhovi američke politike shvatili su kao svoju nespornu pobjedu, ali u isto vrijeme i kao širom otvorena vrata u unipolarni svijet u kojem će Washington igrati vodeću ulogu, i to ulogu koju nitko drugi neće ni smjeti, ni moći osporiti.

Zlatko Dizdarević: Planetarna sila čiji je smisao postojanja od početka dominacija svake vrste, ekonomski na prvom mjestu, mora da ima velikog neprijatelja. Bio je davno Sovjetski Savez, pa ga nema. Paradoksalna je, ali bitna istina koju je nedavno na jednom naučnom skupu u Torinu izgovorio tamošnji profesor dr. Umberto Morelli: Amerikanci i Rusi su u vrijeme hladnog rata bar imali "sređene odnose". Današnjem monocentrizmu ne odgоварa priznati međunarodni poređak koji ne pogoduje nezajazljivom imperializmu. Nije slučajno Hillary Clinton mirno izjavila da je "Transatlantic Trade and Investment Partnership" (TTIP) sporazum kojim Amerika guta Evropu (uz mazohistički pristanak Evrope) – "ekonomski NATO". Ta monocentristič-

ka logika dominacije mora u svijetu mijenjati demokraciju haosom, ako se hoće i jednosmjerno dominantan business. Ako ga nema, valja ga proizvesti, svakog dana i svakog trena. Uz sve ostalo, ogromni stokovi oružja, proizvoda najprofitabilnije djelatnosti uz koje je vezano gro industrije, naučnog i tehnološkog napretka u svijetu – brzo zastarijevaju, a eto i troši se. Valja sve to nadoknaditi, popuniti, unaprijediti, distribuirati i, naravno, naplatiti. A oružje obožava mržnju. I nafta bez oružja ode na pogrešnu stranu, u tuđe džepove poput onih sirijskih gdje su se drznuli da je bez dozvole nacionaliziraju (jedini u arapskom svijetu) i time određuju uslove pod kojima će, i hoće li, naftaške korporacije Zapada tamo imati pristup. Neće ići!

Dizdarević: Mržnja kao stanje ukupne svijesti, a mržnja je neophodna pokretačka snaga tim poslovima, ruši pred sobom svaki san o liberalizmu, demokraciji, ljudskim pravima, humanizmu

Tomislav Jakić: Rat u Siriji ušao je u petu godinu. Počeo je po klasičnom "libijskom obrascu", s demonstrantima koji traže demokratizaciju, odbijaju sjeti za stol s predstavnicima vlasti, postaju sve više nasilni, a kada vlast upotrijebi silu, odjednom imaju u rukama oružje. Slijedi sve što znamo: mobiliziranje političke podrške "borcima za slobodu", demoniziranje na sve moguće načina predsjednika Assada (on, ne budimo naivni, nije idealan), koji je nesporno vodio zemlju, sekularnu zemlju, putem prema liberalizaciji i demokratizaciji, a uz očuvanje neovisne pozicije i politike. Pokušao je to i Gadaffi, ali njegov su režim uspjeli srušiti za nekoliko mjeseci, a njega brutalno likvidirati, čemu se tadašnja američka ministrica vanjskih poslova, Hillary Clinton, pred uključenim kamerama vidno i iskreno obradovala. No, Assad se uspio održati, a kada ga je "zapadni proizvod" – tzv. Islamska država, počeo ozbiljno ugrožavati, u rat se zračnim snagama uključila Rusija, pokazavši se u samo nekoliko mjeseci efikasnijom od Amerikanaca i nekolicine njihovih saveznika koji – kao – tuku islamiste već dulje od godine dana. I u jeku svega toga došao je već spomenuti teroristički napad u Parizu. Što je poslužilo stvaranju crno-bijele slike: muslimani (čitaj: nevjernici) protiv kršćana (čitaj: vjernika).

Zlatko Dizdarević: Svijet je nakon Pariza u šoku s razlogom. Neki i likuju, javno. Ali, tek se povodom Pariza počela pominjati i šutnja nakon zločina sa istim potpisom, protiv civila, djece i majki, u Bagdadu tog istog crnog petka, u Bejrutu dan ranije, samo malo prije protiv putnika u (ruskom) avionu na nebu Sinaja i u Ankari gdje su žrtve, eto, ljevičari i Kurdi, u Jemenu gdje je petro-dolar partner ubio više od sto civila, među njima osamdeset žena... U iskrenom bolu i nevjericu pred pitanjem kako je to moguće, ljudi su se i ne shvatajući – jer im za to povoda ne daje bezmalo ni jedan veliki medij – pri-

slonili uz satansko zadovoljstvo izvođača terorističkih radova što napreduju, u kontinuitetu. Onaj drugi dio koji u ovakvim situacijama obično nije važan, osim što je kolektivno kriv, zna o čemu se radi i oni zato nisu iznenađeni. Prema podacima koje je 2012. godine objavio U.S. National Counterterrorism Center, između 82 i 97 posto svih žrtava terorizma u svijetu, motiviranog vjerskim razlozima, u zadnjih pet godina su muslimani. Eto zato oni razumiju o čemu se radi, i nisu iznenađeni, uglavnom. To, naravno, nema veze sa intimnim i iskrenim ljudskim saosjećanjem sa nevinim žrtvama u Parizu, i ma gdje drugo bilo. Assad je kazao da žali, ali i da razumije, jer to isto rade godinama u Siriji, na što se njemačka televizija požurila pohvaliti svojega ministra Steinmeiera zbog toga "što nije nasjeo na Assadovu izjavu, jer Pariz nema veze sa Sirijom..." Smiješno i prozirno. Previše prozirno. Dotle, desnica jača, a mržnja "prozvanih" muslimana, samo zato što su muslimani, ali i zato što njihove žrtve nitko ne žali – raste. Normalni svijet ima i razloga i prava da bude šokiran masakrom u Parizu, ali ne bi smio pri tome zaboravljati Bagdad, Bejrut, Afganistan... Da li su životi svih ljudi podjednako vrijedni, ili ih politika i interesi onih što zvanično i selektivno, prigodno oplakuju samo druge, čine manje vrijednima? Čine, i to je danas brutalna realnost. Na jednoj od najuglednijih svjetskih internetskih mreža sa one strane okeana čak se neskriveno preneraženi pitaju: da li je moguće da je Angelina Jolie doista postavila ovo isto pitanje povodom svijetlećih francuskih zastava na spomenicima i katedralama nakon masakra u Parizu, i ni jedne svijetleće zastave, recimo Libanona, nakon masakra u Bejrutu. Odatle do portala "Vijesti ummeta" u BiH koji otvoreno, javno, slavi pokolj u Parizu, bez adekvatne reakcije tzv.

države i tzv. dobrog društva, samo je pola koraka. Tu se zatvara krug kojeg sačinjavaju naizgled toliko nespojive u teoriji, a toliko spojive u praksi, dvije polovice iste priče o terorizmu kao interesu i biznisu.

**Jakić: Završetak hadnoga rata
vrhovi američke politike shvatili
su kao svoju nespornu pobjedu,
ali u isto vrijeme i kao širom
otvorena vrata u unipolarni
svijet u kojem će Washington
igrati vodeću ulogu**

Tomislav Jakić: Čini se kao da su zapadne demokracije prepustile moćnome propagandnom aparatu (koji je i opet, ovako ili onako, na platnome spisku velikih korporacija) da iz dana u dan filtriranim, nerijetko lažnim, a često i prešućivanim informacijama, "pere mozgove" njihovih građana. I postigli su, prema svemu sudeći, cilj. Terorizam se tretira kao "samonikao", bez ulaženja u istraživanje njegovih uzroka, a teroristi su, naravno iza kulisa, "tihi

partneri" pretendentima na globalno gospodstvo. Ili dobivaju, istini usprkos, etiketu boraca za slobodu i protiv tiranje, odnosno umjerenih islamista. Rekle bi se da smo ušli u začarani krug što su ga zatvorili interesi i pretenzije jedne strane, dok se druga – mada i nju nedovjedno vode i njezini interesi – ukazuje kao ruka spasa u borbi protiv terorizma koji zaista prijeti da izmjeni život svakoga od nas.

Zlatko Dizdarević: Za čovjeka odraslog u humanističkom sistemu obrazovanja, pripadajućem nekom drugom sistemu vrijednosti i međunarodnog poretka, ovo je gotovo nerealno i na nivou teorije zavjere. Kada se, recimo, razgovara općenito o ubojsvima, među profesionalcima što se bave običnim, pojedinačnim slučajevima, naspram grupnih, političkih zločina i terorizma, ima uočljiva razlika. Ovi prvi traže motiv i nalogodavce. Ovi drugi to kriju, jer su i motiv i nalogodavci – sistem, visoko gore: najčešće u politici što se ubi boreći se za "demokraciju i ljudska prava". Traganje za istinskim izvorima terorizma – izvršiocu su poznati – dovelo bi do krajnjeg cilja i naručilaca. Zato je okretanje ka istinskim i dubinskim izvorima terorizma, a to je generalno destruktivna politika sada već fašistoidnog imperijalizma koji je u minulih više decenija proizveo i talibane, i Al Qaidu i ISIL i sve druge "isile", ono od čega se mora krenuti istine radi. Ako bi se doista htjelo da nevine krvи ne bude. Tog okretanja, kako sada stvari stoje, nema. Jer teror je biznis i individualni i državni. Teror služi za otimanje resursa, jača represivnu logiku i silu, zatvara granice, legalizira ubijanje privatnosti, individualnosti i ljudskih prava, otvara kese za oružje, vojsku i policiju, i proizvodi nasilni mentalitet u ljudi, generalno pogodujući novom teroru. Zato je teror postao politika koja je za izrazitu manjinu profit, a ogromnoj većini razarajuća budućnost. Ogorčnim svjetskim interesima imperijalnog biznisa ISIL je potreban kao partner bez kojeg se ne može. Samo masama to ne smije biti jasno. Za njih služe mediji, internet, nove škole, nove ideologije.

Dizdarević: Osnovni cilj ISIL-a bio je, za početak, ishisterisati, poniziti, u mišju rupu satjerati i doživotno učiniti globalnim neprijateljima što veći broj muslimana na svijetu, učiniti ih vojskom osvetnika

Tomislav Jakić: Mahanje opasnošću od terorizma, koja jest realna, uz bježanja od imenovanja njezinih uzroka, kao i legitimiranje "prava" nekih da određuju u kakvim će porecima i s kakvim čelnicima živjeti drugi, te prisvanjanje – opet "prava" – na mijenjanje režima u drugim državama silom, a sve to uz sve primjetnije guranje Ujedinjenih naroda na marginu, kao da odvraća pozornost od činjenice da su iz temelja poljuljani noseći stupovi međunarodnog poretka, barem onoga i onakvoga kakav je uspostavljen nakon pobjede

nad naci-fašizmom u Drugome svjetskom ratu, godine 1945. Ili, da to kaže-mo još izravnije: sve to zamagljuje činjenicu da svijet umjesto da napreduje, zapravo nazaduje.

Jakić: Čini se kao da su zapadne demokracije prepustile moćnome propagandnom aparatu da iz dana u dan filtriranim, nerijetko lažnim, a često i prešućivanim informacijama, "pere mozgove" njihovih građana

Zlatko Dizdarević: Upravo tako, u cijeloj toj priči jedna je dimenzija uvjerojivo manjkava. Kako su, zašto i sa kojim motivima, uz koju globalnu planetarnu politiku, temeljem kojih kapitalnih grešaka (ili planiranih projekata), stvoreni i još se stvaraju uslovi za – ne samo što se sigurnosti tiče – osjećanja da svakim danom u svakom pogledu sve više nazadujemo? Poodavno je već počelo temeljito potkopavanje, ili političkim rječnikom eufemizama kazano, redefiniranje međunarodnog poretka. Cilj je legitimiranje sile kao presudno bitnog faktora u međunarodnoj politici, jer se uz sve one kategorije bivšeg poretka poput suvereniteta i teritorijalnog integriteta država, granica, nemiješanje u unutrašnje poslove itd., takozvani geostrateški interesi moćnih ne mogu brzo i uspješno dosegnuti. Treba li uvihek iznova ponavljati da su ti "geostrateški interesi" uglavnom na terenu energije i drugih resursa kojih je ubrzanim porastom stanovnika na planeti, pa tako i ubrzanim potrošnjom i eksploracijom sve manje? Tiho, ali efikasno, stvorena je nova realnost, mada je niko nije i formalno ozakonio. Ono što se nekada nije smjelo, danas je normalno i uobičajeno. Može se okupirati, rušiti, mijenjati silom, raznim koalicijama i vojskom, "proksi" ratovima i "narancastim revolucijama" na tuđem terenu. Kako ko hoće ako je jači na bojnom polju i podjednako tako uvjeravanjem svojih partnera da se to tako može i mora. Uglavnom u ime demokracije i ljudskih prava. Stari uređeni svijet sa naivno humanističkim kodovima, standardima i obrazovanjem otklizao je u sjećanje. I nitko se ne želi sjetiti da je ne mnogo prije svoje brutalne likvidacije Gadaffi poručio da će, srušivi Libiju, Evropljani učiniti Mediteran morem krvi, a svoj kontinent i klaustrofobičnog kontinenta opsjednutog profitom nazvao "idiotima". Ne baš diplomatski, ali znakovito, danas. Pristojnost je u ovoj realnosti deplasirana.

Tomislav Jakić: Pokušajmo na neki način posložiti stvari. Geostrateški interesi u pozadini su promašene politike raznih "arapskih proljeća". Da bi se ona ostvarila nerijetko se podržavaju i naoružavaju notorni teroristi, ili grupacije iz kojih izrastaju kasniji teroristi. To je od Afganistana i Al Qaide potpuno jasno. I čovjek se mora zapitati kamo vodi ta politika prihvaćanja

terorista kao saveznika, a da ih se tako i prihvaca i podržava, sve pod firmom umjerenih islamista, to je nedvojbeno. I onda se kao jedna od posljedica kravog pohoda pomahnitale tzv. Islamske države, bukvalno stvorene da bi se rušilo sirijski režim, Evropom prelje golemi izbjeglički val kojega se najprije dočeka sa suočećanjem i simpatijama (više na Zapadu, nego na Istoku, odnosno preciznije rečeno u zemljama nekadašnjeg sovjetskog bloka), da bi se to u roku nekoliko mjeseci pretvorilo u otvoreno neprijateljstvo, zasnovano na jedva skrivenom rasizmu i otvorenoj kesnofobiji, što – opet – dovodi cijeli koncept Evropske unije u stanje "pučanja po šavovima", jer se Evropa umjesto kontinenta otvorenih granica pretvara u kontinent bodljikavom žicom ograđenih država koje dodatno još čuvaju vojska i policija.

Dizdarević: Teror služi za otimanje resursa, jača represivnu logiku i silu, zatvara granice, legalizira ubijanje privatnosti, individualnosti i ljudskih prava, otvara kese za oružje, vojsku i policiju, i proizvodi nasilni mentalitet u ljudi, generalno pogodujući novom teroru (...) Demokraciju je pojeo novac. Tko to ne vidi, ne vidi elementarne istine o tzv. političkoj realnosti svijeta

Zlatko Dizdarević: Za priču o proizvodnji terorizma kao organizirane snage, dokaza ima na svakome koraku. Pogotovo u Siriji kao ključnom prostoru na naftnim i plinskim rutama od izvora u Zaljevu do Sredozemlja, pa odatle prema najvećem potrošaču energenata, Evropi. Terorizmu i njegovim istinskim tvorcima na Zapadu Bliski istok nije ostao jedina meta. U fazi je izluđivanje Europe isprovocirane potezima koje teroristi i logističari smisljavaju. I odgovorima koji će tom izluđivanju samo još doprinijeti. Proizvedeni terorizam, naslonjen na stvorenu realnost i dobitničku politiku zla, pokrenuo je lavinu izbjeglica prema Evropi. Realno računajući ne toliko veliku da je ne bi mogla mirno savladati neka drugačija Evropa, organizirana, sistemski pospremljenja, za ovakve i slične situacije pripremljena, ujedinjena politički unutar sebe bar djelomično, onoliko koliko je organizirana ekonomski. Ali, EU ništa od toga nije bila ni u času kada je lukavac iz Male Azije, turski predsjednik Erdogan, pustio val prema Evropi pa ga privremeno zaustavio naplaćujući to u milijardama dolara i raznim drugim benefitima. Od podrške u ključnom momentu njegovih izbora, do viznih olakšica i dalje. Sada zadovoljan čeka da priču ponovi kad joj bude vrijeme. O karakteru tog tamo režima, svakim danom sve represivnijeg, Evropa ni u

primisli ne postavlja pitanja. To, uostalom, nikada nije ni bilo važno. Kao ni prekomorskom lideru svjetske demokracije kada je mračna pustinjska petro-dolarska monarhija u pitanju. To se zove realpolitika. Novi doprinos procesu jačanja sigurnosti i ljudskih prava. Napokon, a to se ne smije preskočiti, suština priče sa rušenjem ruskog aviona je u tome, što je to mogao biti uvod u planetarnu katastrofu. I sve to uz bezmalo pa perverzna interesna izvljavanja onih koji se zaklinju u potrebu i pravo uvođenja mira i stabilnosti na planeti. Pa to još kontra onim vremenima kada su svijetom vladali "totalitaristi i diktatori". Zamijenjeni, evo, "demokratama" što planetu guraju direktno u sunovrat. Baš onako siguran i definitivni.

Tomislav Jakić: Ako pođemo od notorne činjenice da je izbjeglički val, a on bi mogao ozbiljno dovesti u pitanje cijeli koncept Evropske unije, izravno izazvan projektom rušenja Bashara al Assada uz pomoć i krajnje radikalnih džihadista, poput onih iz tzv. Islamske države, te ako se zadržimo samo na sadašnjem stanju, bojim se da previđamo činjenicu – do sada samo usput spomenutu – kako se opasnost globalnoga terorizma, čeda Zapada, nije nadvila nad svijetom tek 11. rujna godine 2001. (rušenje "bližanaca" u New Yorku), a pogotovo ne tek s tzv. arapskim proljećima.

Zlatko Dizdarević: Naravno, nije sve počelo 11. septembra, već mnogo prije u Pakistanu ciljanim stvaranjem talibana, pa mudžahedina u Afganistanu sa Al Quaidom i liderom Bin Ladenom kojeg je CIA dovela iz Saudijske Arabije, pa razaranjem Iraka lažnom optužbom o nepostojećem oružju za masovno uništavanje. Tamo i tada začet je i ISIL. Onda su došla tzv. arapska proljeća koja su se pretvorila u najdublju zimu država u kojima se nazirala želja za otimanjem iz ralja neokolonijalizma i za preuzimanje vlastitih resursa i njihovih tokova u svoje ruke. Demokraciju je pojeo novac. Ko to ne vidi, ne vidi elementarne istine o tzv. političkoj realnosti svijeta. A dio te realnosti je i podatak iz ozbiljnih izvora objavljen krajnje diskretno i mimo tzv. slobodni mediji, da su i Iračani i Sirijci i Turci nekoliko sedmica prije pira terorista u Parizu dali do znanja odgovarajućim zapadnim obavještajnim službama šta se tamo priprema – pa ništa. Preciznu analizu ovoga napravio je i izraelski Mosad.

Tomislav Jakić: Pa tako ovaj "razgovor ugodni" na kraju godine o temama koje su sve, samo ne ugodne, moramo završiti u nimalo optimističnom tonu. Spremnosti na suočavanje s promašajima vlastite politike na Zapadu i dalje nema. Kurs konfrontacije s Rusijom i njezinog praktičnog isključivanja iz Europe, također se nastavlja. Izbjeglice i dalje dolaze, mada u smanjenim brojevima, sudarajući se s preprekama na granici i s kršćanskim Evropom koja je očito zaboravila što je to kršćansko milosrđe. Jedinstvenog i iskrenog pristupa borbi protiv terorizma koji nam kuca na vrata – nema. Umjesto toga i ta se borba pretvara u još jedno polje nadmetanja između Zapada (SAD) i Istoka (Rusija). Grčka koja je pokušala ustati protiv diktata neoliberalnih krugova i izbjegći njihovu provjereno promašenu politiku radikalne štednje, morala je pokleknuti. Međunarodna konferencija o klimi završila je, doduše – za razliku od one prethodne u Kopenhagenu – uspješno, mada valja pričkati i vidjeti hoće li se potpisnici zaista i držati onoga što su potpisali, a time otvoriti šansu za prezivljavanje jedinoga planeta što ga ovo čovječanstvo ima. No, bilo kako bilo, godinu 2015. napuštamo s teškim teretom terorizma i izbjegličke krize, a s tim ćemo teretom ući i u Novu godinu. Neka nam je sretno!

NAVODNI POLITIČKI ČUDOTVORCI

ZAKULISNA SAPUNICA

PIŠE: Zoran Daskalović

Sakačenje Mosta izbacivanjem Prgometa i njegovih, pad s 19 na 15 zastupnika, ugrozilo je i mogućnost koaliranja s Domoljubnom koalicijom, jer joj i preostalih 15 mostovaca nije moglo osigurati parlamentarnu većinu, pa je morala aktivirati svoje ucjenjivačke kapacitete kako bi Milanovićevoj koaliciji preotela barem neke među zastupnicima nacionalnih manjina koji su joj se dogovorno priklonili i obećali parlamentarnu podršku i suradnju

Bivši Karamarkov zamjenik Drago Prgomet napustio je HDZ jer se nije slagao s načinom na koji se stranka vodi. Posebno ga je smetalo „poticanje ideoloških podjela i sukoba u hrvatskom društvu koje se nalazi u teškoj gospodarskoj situaciji“, a usprotivio se i „politici na tragu tzv. ne-liberalne demokracije kojoj smetaju ljudi koji drukčije misle, politici koja se danas provodi u stranci, a sutra bi je njezini propagatori vodili i na vlasti“.

Izlaskom iz HDZ-a, Prgomet nije završio svoju političku karijeru, kako se mnogima u prvi mah činilo: osnovao je udrugu *Hrid* i uoči parlamentarnih izbora priključio se *Mostu*, koaliciji nezavisnih lista i pojedinaca koja se biračima upravo nudila kao treći put između HDZ-ove desne i SDP-ove lijeve koalicije. Prgometova udruga *Mostu* je na izborima u prvoj zagrebačkoj izbornoj jedinici donijela iznenađujuća tri zastupnička mandata i bitno doprinijela njegovoj senzacionalnoj žetvi 19 saborskih mandata. *Mostova* predizborna priča da poslije izbora neće koalirati ni s lijevima ni s desnima, jer ih ideološke podjele ne zanimaju već žele upravljanje državom povjeriti stručnim i kompetentnim ljudima, u poslijeizbornom razdoblju postala je noćna mora i mostovcima, ali i objema velikim koalicijama koje bez *Mosta* nisu mogle sastaviti parlamentarnu većinu, osim međusobnim koaliranjem koje im je bilo i ostalo podjednako neprihvatljivo.

Devetnaest mostovaca našlo se u poziciji da presudno utječe tko će pobijediti u postizbornoj mrtvoj utrci i izabrati vladu, koja bi za vrijeme čitavog mandata bila ovisna o njihovoj političkoj volji. Umjesto da se odluče hoće li s jednom ili

drugom velikom koalicijom formirati vlast, mostovci su se, koristeći svoj golemi ucjenjivački potencijal, upustili u silovanje Milanovićeve i Karamarkove koalicije, tjerajući ih da zajedno s njima oforme troglavu veliku koaliciju u kojoj navodno ne bi bilo ideoloških i svjetonazorskih podjela, a vlast bi preuzeли nestramački stručnjaci, politički bezbojni i amorfni, iako i sami mostovci nisu bili takvi nego su svi odreda itekako bili politički profilirani, a u velikoj većini i skloniji jednoj ili drugoj koalicijskoj grupaciji. Svoje unutarnje političke i ideološke razlike i podjele pokušali su kriti kao zmija noge, iživljavajući se na SDP-ovo i HDZ-ovo koaliciju tjerajući ih u zajednički politički tor i tražeći da se odreknu većine svojih stranačkih politika, ali i lidera koje su kandidirali za premijerske i druge ključne funkcije. U strahu da će ostati u opoziciji obje velike koalicije mazohistički su pristale na *Mostova* ucjenjivačko nasilje i mjesec i pol dana pristajale na njegove sve nevjerojatnije zahtjeve i prohtjeve.

Ucenjivački kapaciteti

Prgomet je među prvima iskočio iz *Mostova* postizbornog prljavog plesa pošavši barem dio mostovaca povesti u koaliranje s Milanovićevom koalicijom, što je, s obzirom na njegov nedavni razlaz s Karamarkovim stranačkim vodstvom, bilo logično i očekivano. Očito je pritom krivo procjenio snagu prohadezeovskih ljudi među *Mostovim* saborskim zastupnicima, a pogotovo u zakulisnom Nacionalnom vijeću *Mosta*. Ekspresno je, zajedno s dvije *Hridove* zastupnice, protjeran iz *Mosta*, a istu je sudbinu doživio i Stipe Petrina, još jedan mostovac koji se javno protivio koaliranju s HDZ-ovom Domoljubnom koalicijom.

Sakačenje *Mosta* njihovim izbacivanjem, pad s 19 na 15 zastupnika, ugrozilo je i mogućnost koaliranja s Domoljubnom koalicijom, jer joj i preostalih 15 mostovaca nije moglo osigurati parlamentarnu većinu, pa je morala aktivirati svoje ucjenjivačke kapacitete kako bi Milanovićevoj koaliciji preotela barem neke među zastupnicima nacionalnih manjina koji su joj se dogovorno priklonili i obećali parlamentarnu podršku i suradnju. Preletanje SDSS-ova zastupnika Mirka Raškovića

i albanske zastupnice Ermine Lekaj Prljaskaj u Karamarkovo jato bilo je uvertira u prevođenje svih mostovaca na njegovu stranu, što nije bilo lako i jednostavno jer više nijedan među njima nije se smio usput izgubiti. Zato su uslijedili prijetvorni pregovori s Milanovićevom koalicijom, u kojima je *Most* licitirao s megalo-manskim, pa i nezajažljivim zahtjevima, nadajući se valjda da će barem neki biti odbijeni što bi prohadezeovskim mostovcima otvorilo vrata za koaliranje s Karamarkovom koalicijom.

Kad se to nije dogodilo, neposredno prije završnog definiranje koalicije s *Hrvatskom raste*, u hohšaplerskoj maniri Milanovićeva koalicija optužena je za razbijanje *Mosta* i vrbovanje dijela njegovih zastupnika, a Božo Petrov i preostali mostovci pali su u koaličijski zagrljav Karamarkovoj koaliciji. Uvjet da se svih 15 mostovaca prikloni Domoljubnoj koaliciji bilo je Karamarkovo odricanje od premijerske dužnosti i njezino dodjeljivanje Boži Petrovu ili navodno nestračnom stručnom kandidatu. Karamarku je davanje premijerske dužnosti Boži Petrovu bilo preveliki ustupak i na svjetlo dana je, kao zec iz šešira, izvučen navodno nestrački stručnjak i menadžer Tihomir Orešković.

Samo politički naivni i vječiti optimisti mogu smatrati da će Tihomir Orešković biti u drukčijoj koži od one u kojoj je bila Sandra Švaljek, pogotovo ako je cijepljeno od ideologija i stranačkih politika

I sad smo tu gdje jesmo: parlamentarni izbori hrvatskim su građanima dali još jednog čudotvorca i spasitelja koji će ih povesti u bolji i sretniji život. U naše živote kao budući premijer sletio je Tihomir Orešković, inžinjer kemije koji je menadžersku karijeru gradio ploveći finansijskim vodama u farmaceutskim multinacionalnim kompanijama. Karamarkova Domoljubna koalicija i Petrovljev *Most* gurnuli su Oreškovića u premijersku fotelju uvjeravajući nas da će mu kao nestračkom stručnjaku i internacionalno dokazanom menadžeru prepustiti upravljanje Vladi dom i državom kako bi preporodio gospodarstvo i zemlju u cjelinu.

Čudotvorne premijerske moći

Karamarkov koaličijski partner HSLS-ovac Darinko Kosor otkrio je da je Orešković već dulje od godinu dana HDZ-ova kadrovska akvizicija i da bi bio dio ministarskog tima da su se ostvarile predizborne anketne prognoze o izbornoj pobedi Domoljubne koalicije. Predizborne računice Domoljubne koalicije, međutim, potremetio je iznenadni izborni uspjeh *Mosta* i umjesto da Karamarko kao premijer šefuje ministru Oreškoviću, bit će obratno, barem na papiru i formalno. U zbilji bez podrške Karamarka i HDZ-ovih saborskih zastupnika premijer Orešković neće moći realizirati ni najbolje svoje ideje i projekte. Njegov je problem tim već što će za svoje premijerske poteze morati dobiti i blagoslov Bože Petrova i preostalih 14 mostovaca, a morat će voditi računa i o interesima zagrebačkog gradonačelnika Milana Bandića te dvoje ili više manjinskih zastupnika bez kojih nema parlamentarne većine.

Kad se toj gruboj podjeli onih o čijim interesima će Orešković morati voditi računa doda još sedam stranaka koje uz HDZ tvore Domoljubnu koaliciju te interesno šarenilo *Mosta* kao koalicije nezavisnih lista i pojedinaca, premijeru Oreškoviću doista će trebatи čudotvorne moći ako želi predvoditi uspješnu reformsku vladu. Gotovo da će mu biti lakše nositi se s brojnom i moćnom parlamentarnom opozicijom nego sa svim interesima i očekivanjima onih koji su ga promovirali u premijera.

Kao menadžer navikao je da od vlasnika tvrtki dobije poslovne ciljeve i gabenite u kojima ih mora ostvariti, ali i ovlasti u precizno hijerarhiziranoj organizaciji s kojom mora postići zadane rezultate. Kad bi kojim slučajem kao premijer imao posla s profiliranim političkim strankama kao „vlasnicima“ parlamentarne većine, a ne s demokratski kržljavim HDZ-om kao liderom parlamentarne većine, te *Mostom* kao političkom udrugom kojom se upravlja iz zakulisne pozadine i na daljinski upravljač, Orešković bi možda imao kakve-takve šanse da svoje menadžerske sposobnosti primjeni u vođenju vlade, ali i tada bi bez pune i trajne političke podrške vjerojatno prošao kao Sandra Švaljek dok je kao neovisna stručnjakinja vodila zagrebačke gradske poslove u timu Milana Bandića. A Švaljek je istoga trena kad je poremetila Bandićeve političke krugove izbačena iz gradske upravljačke strukture, a još je dobro i prošla jer je u jednom trenutku slutilo da će biti proganjana i optuživana za navodni kriminal koji je počinila u Zagrebačkom holdingu.

Samo politički naivni i vječiti optimisti mogu smatrati da će Tihomir Orešković biti u drukčijoj koži od one u kojoj je bila Sandra Švaljek, pogotovo ako je istina da je cijepljeno od ideologija i stranačkih politika, odnosno da nije povezan s aktualnom HDZ-ovom stranačkom politikom, u što je teško povjerovati s obzirom na činjenicu da je u dogоворu sa stranačkim vrhom već odavno pripremio svoj ulazak u vladu Domoljubne koalicije te temeljito pripremio svoj povratak u Zagreb, uključujući i kupnju stana u koji će se s obitelji smjestiti.

Prodavači magle

I do sada su na svim parlamentarnim izborima dobro prolazili politički prodavači magle: dovoljno je bilo da se vješto probiju na stranačke izborne liste, što je u demokratski kržljavim i uglavnom autoritarnim političkim strankama i pokretima zahtijevalo sposobnost zavijanja u čoporu, muljanje i trgovanje ispod stola, a znanja i vještine u kreiranju javnih politika i njihovoj realizaciji banaliziralo i formaliziralo bez ikakvih kriterija i rezultata u realnom životu.

Kao politička udruga skupljena s konca i konopca, *Most* je dodatno potencirao i relativizirao sav taj jad političkih stranaka, razarajući ih u poslijeizbornim pregovorima, ali prokazujući i svoju nedemokratsku strukturu i skrivene političke i druge interese, koje je, poput svih političkih opsjenara, zaognuo pozivanjem na nacionalno i ino zajedništvo kojim navodno želi iskorijeniti političke, ideološke i sve druge društvene konflikte za koje su navodno ponajprije krive političke stranke kao takve, a ne klasne, vjerske, nacionalne, socijalne i sve druge razlike ukorijenjene na različitim interesima i potrebama ljudi koje bi u višestračkoj parlamentarnoj demokraciji upravo političke stranke u demokratskoj proceduri trebale osmišljavati i zastupati u zakonodavnoj i izvršnoj vlasti.

Čudotvorci i zakulisne političke i druge elite nikada nisu mogle i neće razriješiti političke i društvene konflikte, eventualno će ih političkim nasiljem prigušiti i privremeno odgoditi, ali opet će kad-tad izbiti u prvi plan, a ponekad i eksplodirati u lice onima koji ih iza leđa građana, mimo demokratskih institucija i zakonito propisanih pravila igre, pokušavaju u ime imaginarnih viših ciljeva gurnuti u stranu i podrediti svojim posebnim interesima i potrebama.

ПИСМО ИЗ ЦРНЕ ГОРЕ

БОРБА ЗА ОПСТАНАК

пише: Желидраг Никчевић

**Кад нама у Црној Гори ускраћују
српску културу, то онда не
значи само да нам отимају или
прећуткују књиге, или да нешто
у њима фалсификују, него да нам
укидају смислене начине живота
и свакодневног дјеловања, да нас
лишавају природног духовног,
пословног и сваког другог контекста,
и онда нас тако дезоријентисане и
подијељене лако побјеђују**

Од референдума наовамо, разни црногорски угледници и званичници истичу потребу да се државна самосталност под хитно подупре такозваним културним скелама: не смије се дозволити да нам добитак измакне из руку само зато што нисмо способни да га новим ЦГ идентитетом овјенчамо и овјековјечимо.

Скромно и одмјерено, нема шта. У том циљу, наравно, предузимају се одређени напори, на свим нивоима, при чему је немогуће разликовати најнижи од највишег, али то није права тема овог текста. Све и кад би пројекат изградње новог црногорског идентитета резултирао невиђеним успехом, све и кад би црногорска култура неодољиво заблистала на европском хоризонту, Србе у Црној Гори то не би требало да занияма. Они тој култури не припадају. У њој нема мјеста за српске вриједности. Ево зашто.

Главни разлог за борбу коју против српске културе беспоштедно води црногорска власт мање-више је познат. Наиме, колико год та власт била непромишљена, колико год њене идеје о култури биле јефтине и у суштини примитивне, негде на њеном врху ипак постоји трунка свијести да је читав овај монтенегрински подухват, конструкција новог човјека и нове нације, да је све то могуће само у условима колективне амнезије, кад се људи заморе, успавају и препусте државном инжињерингу.

Другим ријечима: ако хоћете да створите нешто потпуно ново, нечувено и невиђено, онда се најприје морате обрачунати са оним што сте затекли, што је постојећи идентитет, колико год он био колебљив и танак. То је прва препрека и њу треба уклонити. Да би се то постигло, та пустиња, врло је корисно људе лишити оних проверених механизама духовне самоодбране и заједништва – онога што јесте смисао културе и њена улога у сваком друштву. Дакле, духовна одбрана и заједништво. То је прва ствар.

Али не само то – важно је нагласити и другу ствар. Култура обухвата не само заједничко памћење и вриједности, већ и заједничке институције и праксе. Култура у ширем значењу, ономе који сада имамо у виду, своје чланове, припаднике те културе, обдарује смисленим начинима живота који се рефлектују у свим облицима људских дјелатности, укључујући социјални, образовни, религиозни, рекреативни и економски живот, и који обухватају и јавну и приватну сферу. Ово је страшно важно: кад нама у Црној Гори ускраћују српску културу, то онда не значи само да нам отимају или прећуткују књиге, или да нешто у њима фалсификују, него да нам укидају смислене начине живота и свакодневног дјеловања, у свим сферама, да нас лишавају природног духовног, пословног и сваког другог контекста, и онда нас тако дезоријентисане и подијељене лако побјеђују.

Према томе, да би српска култура у црногорском друштвеном животу уопште постојала, она мора бити институционализована и практикована – у школама, медијима, економији, управљању... свуда где људи уче и доносе одлуке, свуда где проналазе смисао свог постојања. Ван властите културе, без тих пракси које чувају и унапређују идентитет, које га свакодневно тренирају, и најотпорнији људи постају искоријењени, као имигранти.

Одбрана и култура

Рачуница је проста: ако Срби немају прилику да своју културу свакодневно практикују на терену – а то је оно што се данас у Црној Гори дешава – онда ће они брзо остати без свог националног идентитета, готово и не примећујући шта им се дешава. Ова стратегија је веома перфидна.

И то је тачно оно што се данас дешава Србима у Црној Гори. Мада су у огромној већини потпуно свјесни своје културне припадности, мада у њима још живе традиционалне вриједности српског народа, Срби у Црној Гори мало-помало губе свој културни идентитет, јер им је забрањено да га практикују! Изоловани од ширег националног контекста, они у „самосталној и сувереној Црној Гори“ све теже проналазе нормалан простор за дјеловање – сада то већ личи на резерват, на неке наше сићушне енклаве патње и резигнације. Умјесто да им вриједности ћелокупне српске културе стално буду при руци, да их потпуно спонтано разигравају и у њима се јавно потврђују, Срби су овде принуђени на тајност и приватност, као да су народ другог реда, као да треба нечега да се стиде, као да су окружени старим Грцима, а не новим Дукљанима.

И ништа ту не помаже програмско заклињање у славне српске традиције. Од тога нема баш никакве користи. Ако ми само приватно чувамо те вриједности, у свом срцу или у својој кући – то уопште није довољно. То се може упоредити са оним људима који напамет знају саставе фудбалских тимова, и сматрају се великим фудбалским знацима, али се не могу сматрати активним фудбалерима. Напротив – та веома распрострањена комеморативна психологија само погоршава ствари, јер успављује духове и неупоредиво горег противника пушта да мирно заврши посао. Пресудна битка води се на терену, правнополитичким средствима, јер култура не значи само заједничко памћење и споменике, него и заједничке друштвене институције и свакодневне животне праксе, право и слободу да се живи и ради у складу са властитим (активним) националним контекстом, са његовим најбољим обрасцима, прошлим и садашњим. Притом, треба знати да опстанак културе уопште није зајемчен; тамо где јој пријети обезвређивање или распад морамо је сами заштитити. На то смо обавезни, то недвосмислено констатују и највећи ауторитети политичког либерализма, не само Његош, Марко Миљанов и Љубиша. Рецимо, Роналд Дворкин каже: „Ми наслеђујемо културну структуру и зато имамо одређену дужност, на основу прости правде, да оставимо културу бар онолико богатом колико је била када смо је затекли.“

Према томе, ако су Срби у Црној Гори заиста Срби, и ако желе то да остану, нема те инстанце на планети Земљи која им може оспорити право да живе и раде у оквирима властите културе, а то у подијељеној и

антисрпској Црној Гори значи у оквирима властите културно-просвјетне аутономије. Нека национални Црногорци раде шта год им падне на памет, нека измишљају какву год хоће стварност и традицију, то не треба ни да нас брине ни да нас љути. Потпуно је узлудан и непотребан напор да се они некако преобрете, па да се врате историјским истинама и коријенима – то се не дешава. А ако ми сачувамо своје, не знам ни зашто би нас растуживао тај губитак. Ми имамо своје вриједности, у њима и кроз њих треба да се културно остварујемо, и то је све што треба захтијевати. Ако ми освојимо тај простор, колики год он био, онда ће те наше вриједности побјеђивати – јер су супериорне. Овако, док ми чекамо да се догоди неки велики преокрет на нивоу читаве Црне Горе, да ту све дође у ред, да падне ова власт – дотле ми све више губимо и све нас је мање у ширем српском контексту.

Непријатељско окружење

У таквим околностима, ко још размишља о положају српских писаца у Црној Гори? Чини ми се – нико, или бар нико од оних који би на тај положај могли озбиљније да утичу. Повремено се чује понека стандардна жалопојка: ту смо, говоримо и пишемо српски, покушавамо да опстанемо, али то интегрална српска јавност (и сама једва постојећа) уопште не региструје. И то је донекле разумљиво, јер је изолација овдашњих стваралаца споредна варијанта опште српске невоље, а писање је ионако потпуно приватна ствар.

**Српски писац у данашњој Црној
Гори више не може да пронађе
своје природно мјесто, не може
да реализује своју аутентичну
вокацију, прије свега због тога
што му то званична државна
политика не дозвољава**

Па добро, нећемо ни сад о томе, мада писање у не-пријатељском окружењу нипошто није само ствар естетике. Важно је нагласити нешто друго и различито, нешто индивидуално: трагичну депласирањост даровитог српског писца из Црне Горе у односу на ћелину српског живота, српске културе и српске књижевности. Какве су његове шансе да се оствари, према чему да се равна и на чију подршку може да рачуна таква чудна појава, са својим плановима и сновима, са својим непорецивим а скоро непотребним талентом?

Да би било јасније какав се страховит раскол овде помаља, подсјетимо се ријечи Исидоре Секулић – о Лази Костићу:

„Војвођанин са великим вокацијом, то је у прошла времена значило готову трагедију. Можеш моћи и знати шта хоћеш, не можеш ништа постати и никуда се попети. Изузетан, можда велик, никде ниси потребан, чак ни употребљив. Ко ће да ти даде своје име? Ако си музичар,

у које земље музiku спадаш? У које земље сликарство спадаш? Можеш ићи да молујеш српске сеоске цркве. А у које земље литературу спадаш? Немаш ни државе, ни печата; ни своје хијерархије у коју би нормално ушао било на високу грађанску дужност, било на висок уметнички ранг. Шта настаје у даровиту човеку, у моћној природи? Распињање, бес, стид од живота, мизантропија, самомржња, отрован карактер, бежање, ма куда, у Србију, у Црну Гору, у свет, до ђавола. А кад вас ни Србија ни ђаво неће..."

И даље, Исидора Секулић помиње избеглиштво из живота у којем се не зна шта је право а шта криво; у којем се не види циљ; а ако се види, није јасно да ли се ка томе иде преко победа или преко пораза. Не стиже се никуда ни кад се ради добро, ни кад се не ради добро... да би завршила: „А време је одмицало, и фрагменти у животу и раду постадоше навика, па судбина, па трагедија.“

Зашто је овај прошловјековни опис тако немилосрдано савремен? Зашто смо се њега сјетили поводом српских писаца у данашњој Црној Гори? Па зато што српски писац у данашњој Црној Гори више не може да пронађе своје природно место, не може да реализује своју аутентичну вокацију, прије свега због тога што му то званична државна политика не дозвољава. Са друге стране, он нема живи контакт са пулсирањем матичног националног ткива, не чује одјек својих ријечи, ни на једно судбинско питање отуда не добија озбиљан, логичан и разумљив одговор. Препуштен самом себи, он постепено губи своју мотивацију, своју снагу, а можда и свој идентитет, јер му је онемогућено да их практикује. Шта онда настаје у даровиту човеку, у моћној природи, чули смо од Исидоре Секулић.

Ошамућена и несрећна заједница

Кад неки народ стицајем околности изгуби дио своје територије – у часној борби, повлачењем или властодржачком трговином – онда се та несрећа обично приписује вишој сили, која је, ето, искористила прилику (а прилике се, нарочито балканске, ипак мијењају – тако гласи утеша).

За губитак дијела духовне територије, међутим, алиби више сile не постоји, и што је још горе – тај процес је обично неповратан. Народ из чијег памћења и колективне маште лагано ишчезавају – као да их никад није било – најдрагоценји завичајни предјели, оживотворени у дјелима понајбољих писаца, народ који више није у стању да их призове и употреби као одомаћене менталне слике и ослонце – неминовно је осуђен на туђе, помодне и трговачке обрасце мишљења и живљења.

Најкраће речено: губитак дијела српске духовне територије – то је сваки пут ампутација дијела српске душе... са катастрофалним последицама.

Зашто све ово причамо? Велике писце, носиоце најбоље традиције, и кад су нам сасвим при руци, обично помињемо формално и јубиларно, понајвише јер нам то ствара привид да смо заједница великих читалаца, а комплименти које повремено уручујемо на одабране адресе у ствари су вид колективног самохвалисања. Наводно: ако смо имали такве људе, ваљда смо и ми, и само због тога, изузетни.

Типичан примјер било је обиљежавање Његошевог јубилеја, и у Србији и у Црној Гори, при чему се строго избегавало цитирање и

тумачење недвосмислених Његошевих порука. Ријеч је, дакле, о некој врсти бездушног отаљавања посла, без никакве свијести о конститутивној тежини националне књижевности, о њеном егзистенцијалном утемељењу, о њеној способности да нас као народ држи на окупу.

Кад тако из сопствене куће истискујемо Његоша – а он је створио етар заједништва у коме још одзывају снови, наде и трауме милиона Срба широм свијета – лако је претпоставити каква се амнезија развија у дубљој сјенци, тамо где не допире ни јубилејски трачак свјетlostи, тамо где званична национална култура нема ни знања ни храбrosti да припита: где нам је душа? Где нам је, рецимо, Стефан Митров Љубиша, где Симо Матавуљ, где Владан Десница? Ко се још сјећа Лелејске горе и Ратне среће, долази ли вам понекад Зло прољеће? Ко данас уопште чита наше велике приповједаче Михаила Лалића и Миодрага Булатовића?

Зашто је то важно? Па зато што приповиједање није само „души послици“¹. Оно је такође скривени господар идентитета заједнице, диспозитив који страховито обавезује, нарочито у случају опасности. Ту пребива темељна снага приповиједања: прича и њено преношење заједници прибављају њено право – и њену логистику. Означавање места и тренутка, употреба локалних датости, поступци кодирања важних порука – све оно што је и данас ту.

Одрећи се Љубише, Матавуља, или Лалића, или Миодрага Булатовића – то значи одрећи се дијела себе, покрити сопствене очи сопственим длановима и тако насумице корачати кроз историју. Игнорисати њих и њихову моћну прозу, као да о Србима има много тачнијих, сировијих и љепших слика, креираних са више страсти, разумијевања и љубави, то себи може да допусти само нека потпуно ошамућена, некултурна и несрћана заједница. А ето, и у Црној Гори и у Србији управо то се дешава: заборав највећих приповједача и њихових строгих лекција, узорних образаца не само приповједачке умјетности, него и етичке и политичке драме, и трагичних раскола, патње и љепоте једног малог народа.

Неко је то већ рекао, али да поновим: више се о Црној Гори и мјесту Црногорца у интегралном српском оквиру може научити из Љубишине, Лалићеве или Булатовићеве прозе, него из тога историографске, етнографске, социолошке, политолошке и сличне грађе коју су после њих нагомилили тзв. експерти нације, са засlugама и привилегијама.

Садашњост, међутим, испоставља властите захтјеве, читање посустаје. За трен ока – оно постаје издајничко. Текстови губе супстанцу која их је вјековима уздизала ка висоравни националне духовности. Свједоци смо, а понекад и саучесници, игнорисања највидљивијих и најчитљивијих трагова српског идентитета – пред нашим равнодушним погледом нестају дијелови српске душе – најдрагоценји завичајни предјели, оживотворени у дјелима наших понајбољих писаца.

Измишљени језик

А на крају, као и на почетку – бјеше Слово. Дакле, језик. Намјера црногорске власти да из образовног система ликвидира српски језик (и његово име и његове суштинске особине) запрепашћујућа је понајвише по својој вулгарности. У њуј се огледа не само кршење општеприхваћених права из ове области, него и тотални презир према властитом становништву, за које се очигледно претпоставља да је беспомоћни

објекат насиља и манипулације. Ако је са изборима и референдумом ствар још колико-толико схватаљива – свуда се помало краде, пунојетни смо, зар не? – са језиком је проблем дубљи и злокобнији, јер је крађа језика крађа будућности наше дјеце. И што је најгоре, читава операција изводи се уз прећутни пристанак српске стране. Црногорци одлучили да направе језик: јесте помало необично, и смијешно, али зашто правити гужву кад ту и нема неке велике разлике? Ево, направићемо неки договор, дјеца ће учити заједно, то је најважније.

Намјера црногорске власти да из образовног система ликвидира српски језик и његово име и његове суштинске особине, запрепашћујућа је понајвише по својој вулгарности

Црногорско-српски језички компромис? Кад би неки теолог из врха Ђукановићевог ДПС-а предложио да се у нашим црквама од сада па убудуће људи крсте са четири прста (три убичајена, „српска“, и један нови, „црногорски“) – да ли би то био прихватљив православни компромис? Збиља, шта се ту битно мијења, ако „све стране“ добијају свој дио формалног признања и поштовања, и то као резултат договора? Три плус један: ко би се и због чега упротивио овој благој помиритељској иновацији? Додатни прст, то стварно није много. А шта би се десило ако би поборници нове религије, „четвропрсташи“, почели да ометају и забрањују употребу „само три прста“ – јер је то знак искључивости, гест који очигледно поткопава предложени компромис? Зашто, побогу, само три, кад се три већ садржи у нашем предлогу да их буде четири? Само три – то значи да сте против слоге и заједништва. И ето невоље.

Невјероватно? Па и није – са српским језиком у Црној Гори дешава се управо таква „невјероватна“ ствар. Не само што је измишљен црногорски језик и не само што је на брзу руку скрпењен програм његове државне афирмације, него су сад говорници српског језика замољени да се придруже тој фантастичној забави, да пристану на заједничку наставу, по заједничким програмима, са договореним неутралним именом, јер је то ионако „све наше“, са малим, небитним разликама. Што би се баш око језика свађали и међусобно исцрпљивали, кад нас чекају толика европска искушења?

Ево зашто. Српски језик – то није само средство међусобног споразумевања и преношења информација. Да је само то, нико се поводом језика не би претјерано нервирао – разумију нас околни народи, као што и ми углавном разумијемо њих, па се нигде не преговара о заједничкој настави. Српски језик мора бити заступљен у црногорским школама зато што је он незамјењиви свједок и градитељ идентитета српског народа. У њега су уткане значењске и мелодијске матрице стварање вјековима, и оне се – ако српски народ

у Црној Гори жели да опстане – морају преносити у слух потомака. Да би се одбранило и наставило оно што је карактеристично за српски идентитет, та инвестициона линија стално мора бити допуњавана новом симболичком и језичком праксом – у свакодневном животу, у школама, у српској култури и умјетности. Без учења на сопственом језику српска дјеца немају српску будућност, и управо то је она пресудна тачка на којој се сад налазимо. То је тај чувени преговарачки салто – кад се Србима нуди компромис. Доста више тог анахроног српског солирања, од сада ћемо језик учити заједно, а зваћемо га онако како се договоримо. Ко је за? Против? Уздржан? Готово.

Да би нам лингвистичка памет црногорских властодржаца била јаснија, довољно је присетити се стратегије било ког паразита. Он опстаје на тијелу своје жртве управо тако што лукаво брише разлику. Он је „скоро исто“, и развија се док год је жртва безбрижна и расположена за ову чудну сарадњу, то јест док паразит сасвим не превлада. И ту се, наравно, прича о разликама завршава. Тако је и овдје: црногорски језик очигледно не може да опстане без српске подршке, не може да функционише осим ако је паразитски ослоњен на корпус српског језика. А не може не зато што постоје неке непремостиве психолошке баријере, не зато што се неко са стране томе противи, него зато што изградња језика подразумијева огроман колективни национални рад, са безброј индивидуално-креативних доприноса, у великом временском распону. Ако заиста имате политичку вољу, остаје вам само да стрпљиво учите, пишете и преводите – и сачекате пар вјекова.

Овдје се, међутим, некоме очигледно страшно жури. Тзв. нови Црногорци су у почетку рачунали да је довољно смислити пар нових слова, али то никога није фасцинирало. Онда су се досјетили паразитске тактике: ма какве разлике, какво раздавање, идемо заједно! Два-три глупа слова ионако ће негде успут ишчезнути, као што са атлетске стазе током трке силаје они „зечеви“, а на циљу нас чека црногорски језик, нов-новцијат, спреман за епохалне побједе. Мудро смишљено, нема шта. Још само да Срби на то пристану. Да кажу: па добро, ево руке! Ево језика! Није важно што је српски језик кроз вјекове стваран колосалним напорима, љубављу и подвизима толиких великана и анонимних мученика, што је преживио и процвјетао под страшним окупацијама, није важно што ће од овог или оног септембра српска дјеца морати да ћуте на сопственом језику. Важан је договор, људи смо, разумијемо се и кад ћутимо. Није битна лектира, ко данас уопште чита, снаћи ћемо се некако и без тих пискарала.

Паразит нам је, дакле, понудио сарадњу и пред том величанственом чињеницом нема чврстих националних аргумента. Нема одбране. Иако се сви посматрачи, аналитичари и директни учесници у политичком животу слажу да је Црна Гора дубоко подијељено и хетерогено друштво, са препознатљивим етничким групацијама које заступају битно различите вриједности и имају битно различите интересе – све то треба стрпати у исту школску ученионицу.

Да поновимо, ако још неко уопште слуша. Усвојити и сачувати српску традицију, то значи њен садржај укључити у садашњост, да би национално саморазумијевање имало смисла. Тек тада долазимо до пуног суверенитета и постаемо власници своје историје. Питање је само: да ли су тога свјесни политички представници српског народа?

SRBI U BJELOVARU

POVEZANI I SLOŽNI U NJEGOVANJU TRADICIJE

PIŠE: Mirna Jasić**SNIMIO: Jadran Boban**

Jedan od najvećih problema Srba u Bjelovaru jest manjak prostora za rad. Iako su najbrojnija i najstarija manjinska zajednica u županiji, jedini još nemaju adekvatan prostor za svoje aktivnosti. Trenutno koriste gradski prostor od samo 12 kvadrata u Masarykovoj

Sustav Vojne krajine, od 16. do 19. stoljeća, u potpunosti je obilježio život Srba na području Bilogore, Kalnika, Moslavine i zapadne Slavonije.

“Srbi su tada bili mahom profesionalna vojska, a od 17. vijeka uživali su povlastice prema Statutu Valachorum, kojim su dobili samoupravu u Monarhiji. Tada su i srpski arhiepiskopi imali vlast, ne samo u duhovnom već i u svjetovnom smislu, jer im je odobrena samostalna duhovna organizacija srpske crkve. Stoga, ne čudi da kad se kreće u bilo kom pravcu iz Bjelovara, na njegovim obodima, nalaze se srpske pravoslavne crkve. Naime, broj Srba je početkom 18. vijeka u Vojnoj krajini, na području Varaždinskog generalata bio izuzetan, gotovo 32 posto u odnosu na ostale. Bjelovarska Srpska crkva Svete trojice je druga najveća pravoslavna crkva u Hrvatskoj, a Crkva Lazarica u Velikoj Pisanici je treća po svojoj površini, što samo po sebi govori o svijesti Srba krajšnika varaždinskog generalata. O značajnoj ulozi Srba govori i to da je drugi Veliki župan Bjelovarski bio Srbin, Budislav Bude Budisavljević Prijedorski, inače visoki oficir, plemić, književnik i političar”, uputio nas je u povijest Srba na području Bjelovarsko-bilogorske županije Darko Karanović, predsjednik županijskog Vijeća srpske nacionalne manjine i potpredsjednik Srpskog narodnog vijeća.

Karanović navodi kako je nesporno da je srpsko nacionalno biće vjekovima obilježavalo svjetovni i duhovni život ovih prostora. Veliki hrvatski pjesnik Petar Preradović, koji vuče porijeklo od Grubišnopoljskih srpskih predaka, rođen je u Grabrovnici kod Pitomače 1818. godine, a kr-

šten u Srpskoj pravoslavnoj crkvi u Trešnjevici. U Velikom Grđevcu 1914. godine rođio se čuveni prota Dušan Kašić, ravnatelj beogradske bogoslovije i autor djela “Srpska naselja i crkve sjeverozapadne Hrvatske”. Velika Pisanica dala je 1779. godine pjesnika, lingvista i prevoditelja Pavla Solarića, koji je napisao prvu geografiju na srpskom jeziku. U Trojeglavi se kod Daruvara rođio 1947. godine Slobodan Mileusnić, koji se bavio naučnim radom i bio upravnik muzeja Srpske pravoslavne crkve u Beogradu. Kao katihet je u Bjelovaru početkom prošlog stoljeća radio Radoslav Grujić, autor “Apologije Srpskog naroda u Slavoniji i Hrvatskoj”.

Broj Srba je početkom 18. vijeka u Vojnoj krajini, na području Varaždinskog generalata bio izuzetan, gotovo 32 posto u odnosu na ostale, kaže Darko Karanović, predsjednik županijskog Vijeća srpske nacionalne manjine i potpredsjednik Srpskog narodnog vijeća

Bijeg od identiteta

Među značajnim Srbima rođenima u Bjelovaru nailazimo i umjetnike, glumca Bogdana Diklića i muzičara Momčila Bajagića – Bajagu. Bjelovarac je i kipar svjetskog glasa, Vojin Bakić, čija je spomen-ploča, na njegovoj rodnoj kući u Bjelovaru, doživjela u proteklom ratu sudbinu mnogih njegovih djela. No, na inicijativu Grada Bjelovara prije nekoliko godina je obnovljena i vraćena na svoje prvotno mjesto.

Da rat nije donio samo devastiranje spomen-ploča i spomenika govori i podatak da je tokom proteklog rata na području grada Bjelovara u zrak dignuto 360 kuća osoba srpske nacionalnosti, što je rezultiralo da dio Srba zamijeni svoje kuće i preseli se u Srbiju.

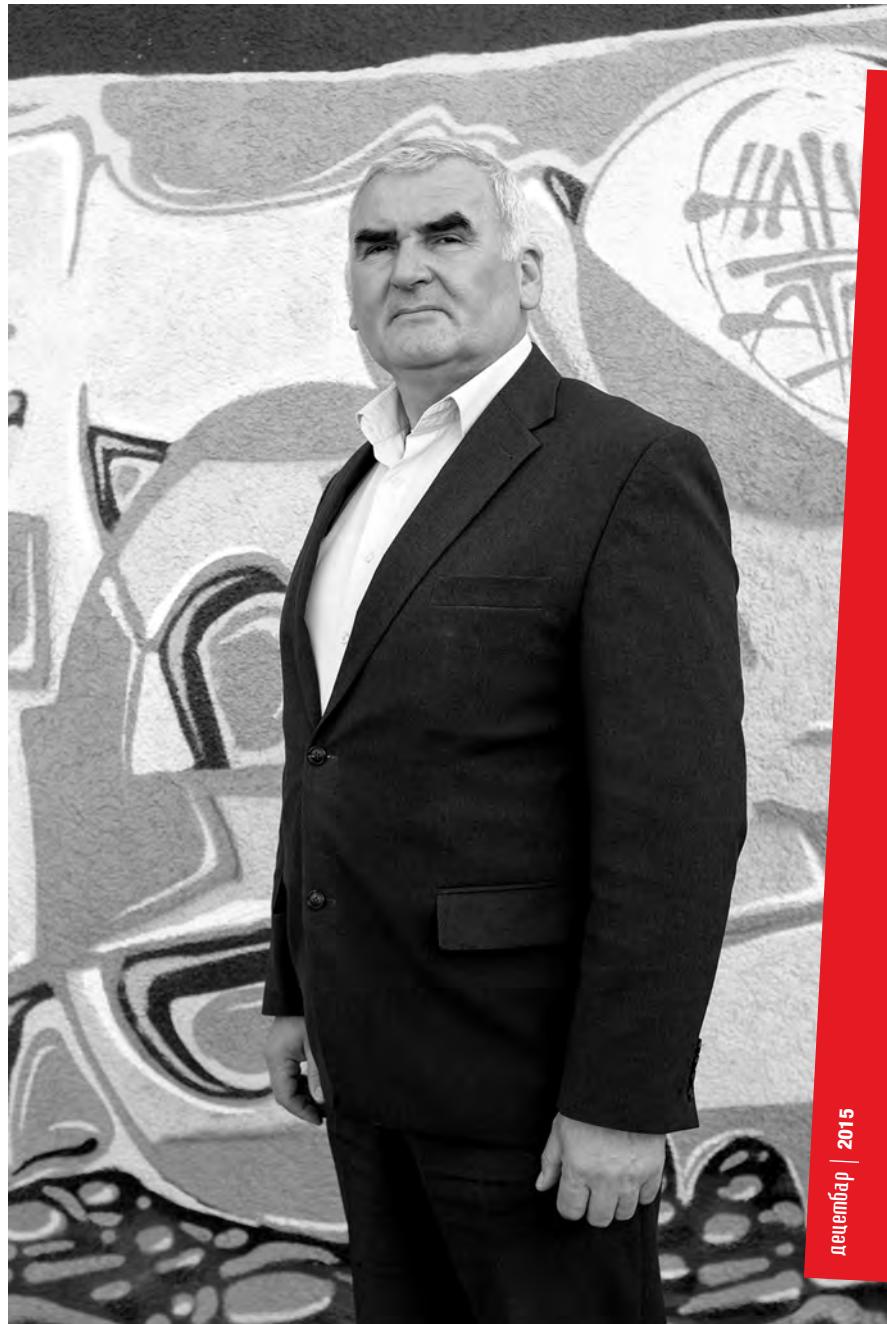
Ljudi ne shvaćaju da nema koristi od skrivanja svoje nacije, kao i da posljedica toga nanosi štetu cijeloj srpskoj zajednici, jer smanjenje broja pripadnika naroda znači i smanjenje prava koje imaju, rekao je Gojko Čuruvija, predsjednik gradskog Vijeća srpske nacionalne manjine

"Srba je manje, jer je dio stanovnika odselio početkom rata, dok se jedan dio više tako ne izjašnjava, zbog stanja u zemlji u kojoj nije popularno biti Srbin. Vjerujem da je strah za to osnovan motiv, pa ljudi ne žele da njihova djeca imaju problema zbog svoje nacionalnosti. No, mala smo sredina, pa se to ne može sakriti. Ljudi ne shvaćaju da nema koristi od

OD 1991. GODINE DUPLO MANJE SRBA

Velik broj Srba napustio je područje Bjelovarsko-bilogorske županije prije dva desetljeća, pa je sada pripadnika srpske zajednice na ovom području dvostruko manje nego prije rata. U Bjelovaru, kao Srbi, izjasnilo se 1877 ljudi, a u selima bjelovarskog prstena još njih 400. Prema popisu stanovništva iz 1991. godine na tom području, bilo je evidentirano 5898 Srba, kao i 2600 Jugoslavena.

Danas u Bjelovarsko-bilogorskoj županiji, koja obuhvaća bivše općine nekadašnje bjelovarske regije Bjelovar, Daruvar, Čazmu, Garešnicu i Grubišno Polje (u regiji su nekoć bili i Pakrac, Virovitica, Đurđevac, Križevci te Koprivnica) živi oko 7500 pripadnika srpske zajednice. Drastičan brojčani pad pripadnika srpske zajednice primjetan je i u gradu Grubišnom Polju, gdje su prije rata činili oko 32 posto, a danas ih je tek osam posto. U gradu gdje su prije rata činili oko 32 posto, a danas ih je tek osam posto. U gradu Daruvaru je do rata živjelo 33 posto Srba, a danas čine 12,5 posto, dok u Garešnici, od prijeratnih 12,5 posto danas živi 10,2 posto pripadnika srpske zajednice.

Gojko Čuruvija, predsjednik gradskog Vijeća srpske nacionalne manjine

skrivanja svoje nacije, kao i da posljedica toga nanosi štetu cijeloj srpskoj zajednici, jer smanjenje broja pripadnika naroda znači i smanjenje prava koje imaju. Sada zbog broja članova srpske zajednice u Bjelovaru imamo pravo na svoje Vijeće nacionalne manjine", rekao je Gojko Čuruvija, predsjednik gradskog Vijeća srpske nacionalne manjine.

Darko Karanović smatra: "Izuzetan problem Srba je bijeg od vlastitog nacionalnog identiteta, što kroz formu straha, što zbog stava da biti pripadnik većinskog naroda znači i lakšu egzistenciju. Srbi su i neshvatljivo okrenuli leđa pravoslavnoj crkvi koja ih je vjekovima čuvala u nacionalnom identitetu".

U Bjelovaru je nezaposlenost jedan od osnovnih problema srpske zajednice. No, ona je opći problem u Hrvatskoj, koji nema nacionalni predznak. Broj Srba zaposlenih u jedinicama lokalne i regionalne samouprave je zanemariv, sukladno njihovom broju u županiji. Bjelovar, koji je do rata imao jake industrijske prehrambene i poljoprivredne pogone, koji su

Radovan Dožudić pored spomenika *Bjelovarac Vojina Bakića*

zapošljavali desetak hiljada ljudi, gospodarski je oslabio, pa mnogi sreću pronalaze u inozemstvu. Sam povratak u Bjelovarsko-bilogorsku županiju je zaustavljen, ljudi se više ne vraćaju, a sporo se rješavaju i zahtjevi za stambeno zbrinjavanje. Kako je Karanović naveo: "U zadnjih pet godina bilo je tek nekoliko slučajeva povratka, a budućnost po tom pitanju nije svjetlja".

Srbi na području Bjelovarsko-bilogorske županije djeluju u četiri grad-ska vijeća srpske nacionalne manjine (Bjelovar, Daruvar, Garešnica i Grubišno Polje), kao i u četiri općinska VSNM-a (Đulovac, Sirač Velika Pisanica i Dežanovac), a svoje predstavnike imaju i u općinama Štefanje, Ivanska, Šandrovac, Veliki Grđevac i Končanica.

"Vijeće srpske nacionalne manjine Bjelovarsko-bilogorske županije ima 25 vijećnika. Manjinski izbori održani u maju 2015. godine pokazali su jedinstvo srpske zajednice na način da su svi izabrani vijećnici sa liste Srpskog narodnog vijeća", naveo je Darko Karanović.

U Garešnici još od 1998. godine djeluje Pododbor SKD "Prosvjeta", kojem su se priključili Daruvarčani, i od tada uspješno organiziraju svoje aktivnosti s 250 članova, sa više od 35 folklornih nastupa godišnje, a posebno su ponosni na svoje dječje folklorne sekcije te glumačku u Daruvaru. "Prosvjetin" Pododbor u Daruvaru zahvaljujući gradskom rukovodstvu koristi prostor bivšeg Doma zdravlja za rad, u kojem imaju vlastitu biblioteku, prostor za sastanke i vježbu plesova. U garešničkom selu Rogoža pri kraju je adaptacija bivše škole, čiji prostor "Prosvjeta" koristi za rad, kao i malu salu Hrvatskog doma u Garešnici. U Garešnici prostor za aktivnosti od dvadesetak kvadrata zajednički koristi "Prosvjeta", VSNM Garešnica i SDSS Garešnica. U Daruvaru, također, VSNM i SDSS zajednički koriste prostor od dvadesetak kvadrata, uputio nas je u aktivnosti Karanović. Naveo je da je u fazi formiranja Udruga Srba u Daruvaru "Plethenica".

**Da rat nije donio samo
devastiranje spomen-ploča i
spomenika govor i podatak
da je tokom proteklog rata na
području grada Bjelovara u zrak
dignuto 360 kuća osoba srpske
nacionalnosti**

Fond za stipendiranje

Vijeće srpske nacionalne manjine Bjelovarsko-bilogorske županije ima 25 članova koji aktivno rade kroz odbor za pravna pitanja, kulturu, informiranje, odnose sa crkvom, obnovu i povratak i odbor za njegovanje tradicije i datuma vezanih za historiju srpske zajednice.

"Statutarno VSNM BBŽ slavi Svetog Georgija kao sveca zaštitnika. Naša je etična, moralna i statutarna obaveza komemoriranja, pomeni i parasti za sve nevino stradale Srbe u Drugom svjetskom ratu, kao i u proteklom ratu. U mjestu Gudovac ustaše su izvršili prvo strijeljanje Srba u NDH, dok je s 26. na 27. april 1941. izvršena i prva deportacija više od 500 muškaraca Srba Grubišnopoljskog kotara u NDH, gdje su svi, osim njih 14, pobijeni u Jadovnu i Slanu na otoku Pagu. Zajednički sa VSNM Virovitičko-podravske, Požeško-slavonske i Brodsko-posavske županije već tri godine za redom (Voćin, Daruvar, Pakrac) komemoriramo i držimo pomene za Srbe Bilogore i zapadne Slavonije, stradale u jesen i zimu 1991. godine. Financijski i organizaciono pomažemo najveće kulturno okupljanje Srba naše županije, u organizaciji VSNM – *Spasovske svečanosti*, Daruvar, *Vidovdanske svečanosti*, Dežanovac, *Imsovačke susrete*, Imovac, Gavrilovo, Sirač. Pomažemo i SKD-u garešničkoj "Prosvjeti" u organiziranju manifestacije *Dani dječjeg stvaralaštva*, kao i *Susrete u Moslavini*", naveo je Karanović.

Vijeće srpske nacionalne manjine Grada Bjelovara, koje ima 15 članova, osim aktivnosti usmjerenih na uređivanje Spomen-područja Gudovac, sudjeluje na raznim manifestacijama, poput "Večeri nacionalnih manjina" u Bjelovaru, u organizaciji češkog društva.

"Bjelovarski VSNM postavit će ove zime tri izložbe, prvu o Vojinu Bakiću, drugu, fotografije ikonostasa iz 18. vijeka iz crkvi oko Bjelovara, autrice Ljiljane Vukašinović, a potom i onu fotografa Jovice Drobnjaka "Petrova gora iznutra". S izložbama smo planirali krenuti još krajem prošle godine, no zbog renoviranja foto-kluba u kojem su one trebale biti postavljene, sve je odgođeno za januar, kad ćemo predstaviti Vojina Bakića, kojem je lani bila stogodišnjica rođenja. S izložbom o ovom poznatom Bjelovarča-

SPOMEN-PODRUČJE GUDOVAC

U mjestu Gudovac, osam kilometara do Bjelovara, 27. aprila 1941. godine streljano je dvjestotinjak Srba iz nekoliko sela s tog područja. Bio je to prvi ustaški zločin nakon uspostavljanja NDH. Na tom je mjestu sredinom 1950-ih godina uređen Spomen-park u čijem se središtu nalazio spomenik pod nazivom "Pred streljanje", popularno nazvan "Gudovčan", rad kipara Vojjina Bakića.

Cijelo spomen-područje je u proteklom ratu devastirano, spomenik je uništen i odnesen, a kosturnica je demolirana. No, suradnjom VSNM Grada Bjelovara i bjelovarske Udruge antifašističkih boraca i antifašista, 2012. godine krenulo se u uređenje ovog zapuštenog područja na dva hektara, obnovljene su spomen-ploče, raskrčen je travnjak, postavljene su klupe, a plan je još postaviti prigodnu rasvjetu i popločiti prilaz, kao i zasaditi novo drveće. Područje se obnavlja uz dozvolu restauratorskog zavoda. Zadnji korak u uređenju Spomen-parka bit će vraćanje brončanog spomenika, visokog dva metra, koji prikazuje čovjeka pred strijeljanje s prekrženim i vezanim rukama u visini pojasa.

"Radimo na povratu spomenika kako bi ga ponovno postavili na njegovo jedino pravo mjesto, u Spomen-park Gudovac. U potrazi smo za kalupom ili replikom spomenika, koji bi pojefitnili njegovu izradu, no dosad ga nismo uspjeli pronaći u Hrvatskoj, pa ga tražimo i na području Republike Srbije. Ukoliko u tome ne uspijemo, da bismo osigurali sredstva za izradu ovog spomenika kulturne baštine, koja iznose oko 320 hiljada kuna, podnijet ćemo zahtjev i Ministarstvu kulture. Želimo da ovo područje postane pravi Spomen-park kao važan dio ovog kraja zbog svog posebnog značaja. Da smo na dobrom putu govorи činjenica da se već sada ljudi zaustavljaju i posjećuju ga, a kad vratimo spomenik, vjerujem da će biti puno više posjetilaca", kaže Gojko Čuruvija, potpredsjednik bjelovarske Udruge antifašista, i dodaje: "Antifašizam se više ne cjeni kao nekoć, ali kroz rad gradskog VSNM i Udruge antifašista, uporno se trudimo da ponovno dobije svoje mjesto u društvu koje zaslužuje".

Na inicijativu Grada Bjelovara, prije pet godina obnovljen je *Bjelovarac*, također u ratu devastiran Bakićev spomenik, koji se do rata nalazio na Trgu Stjepana Radića, a nakon obnove postavljen je u Spomen-parku Borik u Bjelovaru.

Jerej Nemanja Obradović

ninu gostovat ćemo i po srednjim školama županije da bi mlade upoznali s njegovim radom. Redovno obilježavamo i Dan gradskog VSNM, na njegovu krsnu slavu Svetе Trojice, a suorganizatori smo i svečanosti u Crkvi Svetе Trojice na Badnje veče. Prije četiri godine smo počeli za Svetog Nikolju organizirati darivanje djece u Crkvi”, rekao je Ćuruvija. Naveo je plan da od iduće školske godine osnuju Fond za stipendiranje učenika, kojim bi finansirali školovanje četvero studenata ili srednjoškolaca slabijeg imovinskog statusa.

Kao predsjednik županijske organizacije SDSS-a Gojko Čuruvija je navelo da je Samostalna demokratska srpska stranka prisutna desetak godina na području Bjelovarsko-bilogorske županije, a okuplja dvjestotinjak članova. Kako ističe: "Srbi su u ovoj županiji dobro povezani, odlična im je međusobna suradnja kroz vijeća, SDSS, crkvu i pododbore 'Prosvjete'. Sve to se pokazalo i na proteklim manjinskim izborima, pa smo bez problema i trzavica organizirali vijeća i njihove predstavnike. Kroz kulturnu i

političku angažiranost pokazujemo većinskom narodu svoju prisutnost u ovoj županiji".

Najveći problem Srba u Bjelovaru jest manjak prostora za rad. Iako su najbrojnija i najstarija manjinska zajednica u županiji, jedini još nemaju adekvatan prostor za svoje aktivnosti. Trenutno koriste gradski prostor od samo 12 kvadrata u Masarykovo.

**Crkva Svete Trojice u Bjelovaru,
druga pravoslavna crkva po
veličini u Hrvatskoj, građena
je od 1784. do 1792. godine, a
zvonik joj je dograđen 1822.
godine (...) Tokom rata crkva
je zjapila opustošena, dok je
parohijski dom, također, bio
demoliran, a tek 1998. godine, s
ponovnim dolaskom sveštenika
duhovni parohijski život
doveden je u neku
granicu normale**

"Godinama nam je želja imati svoj prostor u kojem bi se odvijao intenzivan kulturni rad. Osnivali bi Srpski kulturni centar koji bi činila i biblioteka, u kojoj bi putem javnih radova mogli zaposliti pripadnika srpske nacionalne manjine, čime bismo mu riješili egzistenciju. Za biblioteku smo već prikupili 2000 knjiga. U tom prostoru bi organizirali književne večeri, kao i izložbe, a muzičke sekcije bi imale svoje mjesto za rad. Već imamo zainteresiranih članova za rad folklorne sekcije, a s vremenom bi osnovali i zbor. Sve ove aktivnosti su veoma bitne da očuvamo naš identitet, a taj prostor bi bio pravo kulturno okupljalište pripadnika srpske zajednice, ali ne samo njih nego i svih drugih koji žele upoznati kulturu i tradiciju Srba na ovim prostorima", rekao je pravnik Radovan Dožudić, potpredsjednik VSNM Bjelovarsko-bilogorske županije.

Bolje da je prazno

Iako mnogi prostori u Bjelovaru zjape prazni, i među njima su i oni koji su posve odgovarajući za aktivnosti Srpskog kulturnog centra, već godina prostor ne dobivaju.

"Zadnji zahtjev smo podnijeli za državni prostor u centru grada u Nazorovoj ulici, veličine 70 kvadrata, koji bi bio odmah upotrebljiv, a koji bi u kratkom periodu mogli prilagoditi. Uz njega postoji još 150 kvadrata koji su u lošem stanju, pa bi obnova tog dijela morala pričekati. Cijeli taj prostor bio bi idealan za naše aktivnosti, no već dvije godine nam se obećava da

ćemo ga dobiti, ali zasad od toga još uvijek ništa", naveo je Čuruvija.

Crkva Svete Trojice u Bjelovaru, druga pravoslavna crkva po veličini u Hrvatskoj, građena je od 1784. do 1792. godine, a zvonik joj je dograđen 1822. godine. Ikonostas su 1902. godine oslikali Celestin Medović i Ivan Tišov, dok je arhitekturu ikonostasa izradio Hermann Bolle, a freske Marko Peroš. Crkva je obnavljana 1957. i 1984. godine, no stradala je za vrijeme proteklog rata, kad je pogoden zvonik i oštećena fasada, a ukraden je i dio ikona.

Kako navodi jerej Nemanja Obradović, tokom rata crkva je zjapila opustošena, dok je parohijski dom, također, bio demoliran, a tek 1998. godine, s ponovnim dolaskom sveštenika duhovni parohijski život doveden je u neku granicu normale.

"U parohiji bjelovarskoj iz godine u godinu trudim se privući vjernike koji su se prošlih desetljeća udaljili od crkve. Mnogi parohijani imaju naviku odlaziti u manastir Lepavinu, koji im je bio tokom rata jedina mogućnost za duhovni život. Ali i zbog straha, da u Bjelovaru ne bi imali problema zbog svoje vjere, ljudi su radije odlazili negdje drugdje. Narod je još uvijek zaplašen i zbumjen, što je sve posljedica rata", rekao je jerej Obradović. Dodao je da se najviše vjernika iz bjelovarske i okolnih parohija, oko 350 njih, okupi u Crkvi Svete Trojice na Božić i Vaskrs.

"Pretežno su na ovom području starija pravoslavna domaćinstva, i veoma je mali odaziv mladih ljudi u crkvu. Pokušao sam uvesti i vjeronauk, no od 80 pravoslavnih domova, koje posjećujem, na njega se odazvalo samo jedno dijete", naveo je jerej Obradović, koji je na službi u Bjelovaru zadnje dvije godine, a brine o vjernicima iz 380 domova u parohijama na području četiri županije.

U Crkvi Svete Trojice u Bjelovaru 2014. godine održana su tri vjenčanja, no u 2015. godini niti jedno. Svake godine ima po desetak krštenja i četredesetak sprovođa. Obradović je to objasnio: "Sve su to pokazatelji da pravoslavni narod u ovom kraju polako nestaje. Razlog je i mnogo miješanih brakova, koji svoju djecu krste u katoličkoj crkvi, ili ih uopće ne krste".

Kako bi se srpska zajednica očuvala na području Bjelovarsko-bilogorske županije, Radovan Dožudić ističe da je potrebno mnogo raditi na kulturnom i duhovnom polju. Da Srbi ovog kraja to i čine, pokazuju i njihove aktivnosti na internetu. Prije dvije godine pokrenuta je internetska stranica: www.srbibbz.hr, na kojoj se redovno predstavljaju sve aktivnosti kompletne srpske zajednice ovog područja, kroz tekstove i fotografije, a koja je u samo dvije godine dosegla posjećenost od čak 112 hiljada kličkova. Na njoj se, među ostalim, nalazi i kolumna pisaca Radovana Dožudića i Mile Radovanovića.

Srbi ove županije kroz Vijeće srpske nacionalne manjine aktivni su i u izdavaštvu. U zadnjih pet godina objavili su knjige: "Domaćine, srećna ti krsna slava", Ljubisava Milosavljevića, a distribuirali su i trilogiju Nenada Vukadinovića, rođenog Bjelovarčanina koji živi u Novom Sadu – "Kratka historija srpskih krajišnika sa Kalnikom i Bilogore od XIV-XIX vijeka", zatim "Vojvoda belovarski baron Sava Nikolić Podrinski", dok su zadnju knjigu trilogije "Srbi iz varaždinskog generalata" zajednički izdala Vijeće BBŽ, KC-KŽ, VŽŽ i VSNM grada Varaždina. VSNM BBŽ je izdavač i prvi romana Radovana Dožudića "Oploviti zemlju magije", a plan je ove godine izdati i njegove eseističke kolumne.

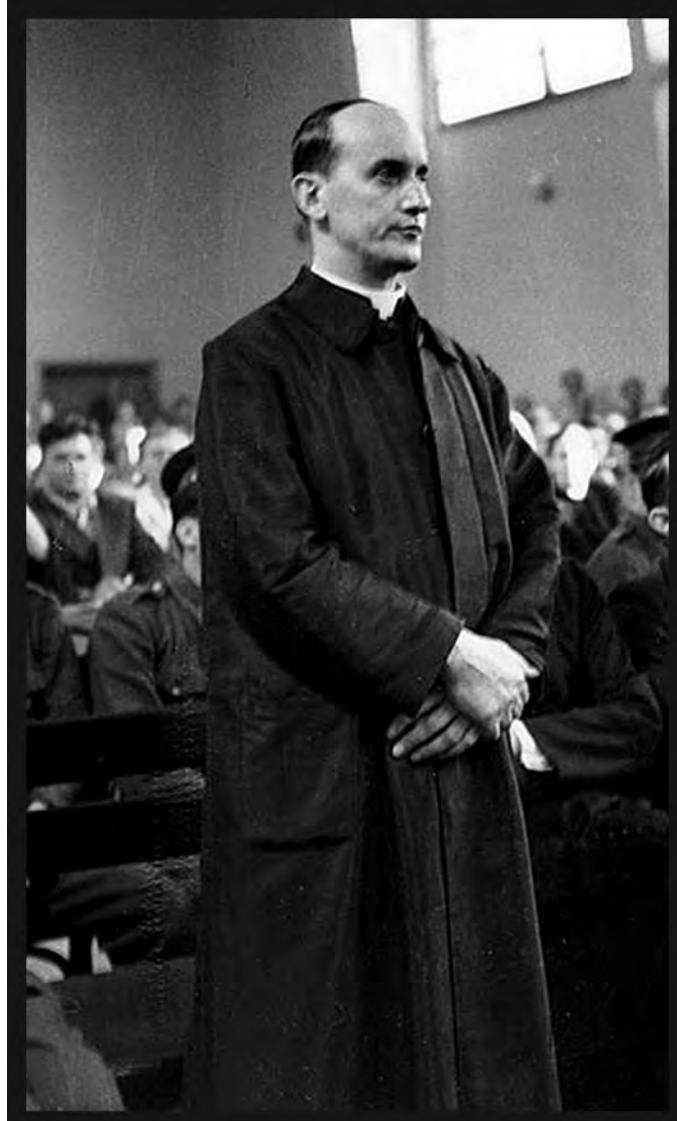
DOSJE STEPINAC

RASPRAVE O NOTORНОM (6)

SVECI

PIŠE: Goran Babić

Ne znamo kakvo će biti mišljenje komisije koja će odlučivati o Stepinčevoj svetosti, ali s velikom sigurnošću možemo reći da je uvaženi sluga Božji, kardinal Stepinac, znajući za kolone seljaka sa Kozare, koje ustaška vojnica nenaoružane dogoni u žicu na Savi u tom trenu sa svog trona na Kaptolu sišao među samrtnike i stao, kao Maksimilijan Kolbe, na čelo kolone srpskih stradalnika, nikakva komisija danas ne bi bila nužna ni potrebna

Bolje upućeni mogu na sajtu Hrvatske Provincije sv. Jeronima franjevaca konventualaca pronaći sljedeću biografiju (da ne kažemo životopis) svetog Maksimilijana Kolbea:

„Maksimilijan je rođen 1894. kao Poljak bez narodnosti. 200 godina prije, Poljska je podijeljena između Rusije, Pruske i Austrije. Kao mladi sin siromašnih tkalaca, Maksimilijan je sanjao o tome kako će postati veliki vojnik i osloboditi svoju domovinu. No, s 14 godina, taj se mladić pun idealja odlučio pridružiti franjevcima konventualcima. Dok je kao bogoslov studirao u Rimu, Maksimilijan je na napade protiv Crkve reagirao, zajedno s nekolicinom svojih kolega bogoslova, osnivanjem novoga duhovnog pokreta. Nazvali su se 'Vitezovima Bezgrešne' i potpuno se posvetili Djevici Mariji, kako bi ostale poveli k Presvetom Srcu Isusovu.

Taj se pokret Vojske Bezgrešne (VB), koji je započeo 1917. godine, ubrzo proširio, a Maksimilijan je dobio dopuštenje započeti s apostolatom, kako bi proširio evangelizacijske napore VB. Naposljetku se to djelo toliko proširilo da je izgrađen novi samostan i nazvan 'Gradom Bezgrešne' – Niepokalanow.

S više od 600 frata koji su predano radili, Maksimilijanova je zajednica bila ne samo najveća redovnička kuća na svijetu, već je i objavljivala najčitanije dnevne novine na poljskom jeziku.

S dubokom ljubavlju prema misionarskom poslanju Reda, Maksimilijan se sa šaćicom frata uputio u Japan te godine 1930. u blizini Nagasakija uspostavio izdavačku službu. Služba evangelizacije cvjetala je sve do početka Drugoga svjetskoga rata. Maksimilijan se vratio u Poljsku, gdje se zajedno sa subraćom brinuo za potrebe prognanika i ranjenih vojnika. Budući da je uživao veliki utjecaj među svojim narodom, Maksimilijana su nacisti smatrali opasnom prijetnjom. Stoga su ga uhitili, zatvorili te napokon poslali u koncentracijski logor u Auschwitzu.

Ondje je, nakon teških mjeseci prisilnog rada, Maksimilijan, kao mučenik ljubavi, ponudio svoj život u zamjenu za život brata zarobljenika, oca obitelji. Zajedno s još devetoricom muškaraca, zatvoren je u bunker, osuđen na smrt glađu. Dana 14. kolovoza, njegov je život okončan smrtonosnom injekcijom.

Sveti Maksimilijan Kolbe proglašen je svetim 1982., na 800. obljetnicu rođenja svetoga Franje te je proglašen zaštitnikom 'našega teškoga doba'".

Ima li život (a poglavito smrt) ovog novovjekog mučenika neku naročitu vezu s nama, današnjima i ovdašnjima? Kako je i zašto je nesretnik zalutao među spise i napise, koji se bave notornim stvarima, zgodama i događajima, takvima o kojima se ne raspravlja, koje su nedvojbene, koje se podrazumijevaju, o kojima nema rasprave jer su neosporne? Da nije G.B., taj nepodnošljivi autor (a k tome i ateista) naumio da dovede u sumnju čak i jedan tako veličanstven čin kakav je podvig tog divnog franjevca?

Ništa od toga građani, herojstvo tragičnog sveca zavređuje samo divljenje i iskreno poštovanje prema žrtvi, koja svakog ostavlja bez glasa. No Kolbe svakako nije jedini junak u dugoj historiji Crkve pa ga njegovo plemenito djelo, samo po sebi, u našu raspravu ne bi dovelo da nema nekih drugih podudarnosti (i još više razlika). U vremenima, naime, u kojima je živio i umirao konventualac u Aušvicu imali smo i mi u Zagrebu svog pretendenta na nebesa, blaženog kardinala Alojzija Stepinca te je red da se razmotre sličnosti, koje povezuju, i razlike, koje dijele, ovu dvojicu Božjih slugu.

Možemo li, bar u mašti, zamisliti

Maksimilijana Kolbea kako ide kod Hitlera da moli za spas nekog jevrejskog/židovskog djeteta? Ne možemo jer se to nije dogodilo i nije se Kolbe odvezao do Firerovog ureda i kancelarije, nego je ušao kroz kapiju Osvjencina da iz tog pakla na zemlјicu čarnu više ne izađe, već da se uspenje direktno u raj

Povezuje ih nesumnjivo pripadništvo katoličkoj crkvi i gorljiva privrženost svojoj vjeri. Bili su sličnih godina i živjeli u istoj epohi, a ako je to nekome važno da kažemo i da su obojica slavenskog roda (Nazor bi rekao „slavenstva smo drevnoga čest“ – onaj stari Nazor čiji su kip, djelo kipara Štefa Gračana, na poljani ispred Vrhovnikove kuće na Tuškancu u Zagrebu devedesetih godina neandertalci i drugi praljudi srušili u glib). Ima, vjerujem, još sličnosti, ali ih (za potrebe ovog teksta) možemo zanemariti budući da u povijesti znade biti trenutaka i prigoda kad su razlike veće od sličnosti. To se upravo dogodilo junacima naše tužne pripovijesti. Slučaj je valjda htio da poljski fratar iz nekog razloga završi kao sužanj u nacističkom logoru, a da istodobno, tj. u istim časovima, danima, tjednima, mjesecima i godinama, blaženi Alojzije Stepinac bude vrhovni pastir nad stadom, nad pastvom u Hrvatskoj. I ne samo to, već je isti taj slučaj uredio i da u Hrvatskoj u tom času skoro četiri duge godine postoji i „radi“ (pod parolom „Rad oslobađa“ ili „Rad, red i ste-

ga“) ustaški koncentracioni logor Jasenovac. Je li naš (hrvatski) kandidat za prijem među svece bio u Jasenovcu (pardon Aušvicu)? Je li tamo zaglavio, je li ga ubila glad? U žici logora „C“ (u Jasenovcu) od glada je skapao / svisnuo starina Oton Gavrančić i brojni drugi kosturi.

Nije ih (Gavrančića i stotine tisuća drugih) ubio Stepinac – grakču popovski historici kao da je ikad itko tako nešto somnanbulno rekao. Dapače, on je (tadašnji nadbiskup) čak išao osobno kod Pavelića da spasi, na primjer, svog kanonika kad je dotični Pavao Lončar na kratko dopao logora (o tome podrobnije vidjeti kod Zvonimira Kulundžića u monografiji o Slavku Kolaru), ali nije išao gazdi ustašije na noge da spasi slovenske katoličke svećenike, zatočene i ubijene u žici logora na Savi.

Predugačak bi bio popis imena koje nadbiskup nije spasio. I na tom mjestu još jedna sitna nejasnoća, da ne kažemo pitanje. Je li Stepinac pred svega ostalog bio također i biće politike, zoon politicon? Crkveni historici (spomenimo od starijih samo Benigara i od novijih Krištu) to će odrješito zanijekati, ali jedan svakako meritoran svjedok (Vladko Maček) u svome portatnome dnevniku, objavljenom u Londonu, na 126. stranici kaže da je na izborima 1935. godine "Stepinac glasao za HSS". Zašto bi (bilo tko) izlazio na izbole ako ga politika ne zanima, ako se njome nikako ne bavi? Ali odmaknemo se od srca stvari umjesto da mu se (srcu) primaknemo.

Možemo li, bar u mašti, zamisliti Maksimilijana Kolbea kako ide kod Hitlera da moli za spas nekog jevrejskog/židovskog djeteta? Ne možemo jer se to nije dogodilo i nije se Kolbe odvezao do Firerovog ureda i kancelarije, nego je ušao kroz kapiju Osvjencina da iz tog pakla na zemlјicu čarnu više ne izađe, već da se uspenje direktno u raj, među svetačku celjad i druge anđele. Sad bi, evo, i naš Alojzije u tu družinu, Alojzije koji nije htio da se kao stari Nazor pridruži partizanima, a ni kao sveti Kolbe logorašima na ulazu u gasnu komoru.

Papa Franjo navodno namjerava da u dogledno vrijeme ustanovi mješovitu katoličko – pravoslavnu komisiju (sastavljenu od vrsnih znalaca) čija bi zadaća bila da razmrši sve nedoumice i protuslovlja vezane za uzoritog kardinala i njegovu ulogu u Drugom svjetskom ratu, a napose za odnos prema srpskom pučanstvu u tom žalosnom razdoblju e da bi njegovo eventualno proglašenje za sveca proteklo bez ikakve mrlje. Nije, međutim, ova stvar vezana samo za nebesku sudbinu negdašnjeg zagrebačkog nadbiskupa. Navodno da bi eventualni pozitivni nalaz komisije bio dragocjeni prilog Papinom ekumenskom nastojanju, ponajviše pronalaženju zajedničkog jezika sa Ruskom pravoslavnom crkvom, sestricom srpske crkve. Nije prirodno, normalno ni logično, da odnosi dviju najvećih kršćanskih crkava ovise o liku i djelu jednog jedinog čovjeka.

Ne znamo naravno (a ne zna ni Papa) kakvo će biti mišljenje narečene komisije sve ako do njenog posla jednom i dođe, ali s velikom sigurnošću možemo reći – da je uvaženi sluga Božji, kardinal Alojzije Stepinac, znajući za kolone seljaka sa Kozare, koje ustaška vojnica nenaoružane dogoni u žicu na Savi da bi ih sprovela na Granik, a potom u silne jame u Gradini – da je, dakle, uzorit u tom trenu sa svog trona na Kaptolu sišao među samrtnike i stao, kao Maksimilijan Kolbe, na čelo kolone srpskih stradalnika, nikakva komisija danas ne bi bila nužna ni potrebna. Ne bi imala šta da radi, Srbi bi ga sami izglasali za sveca. Ali on nije stao, kolona je u smrt otisla bez njega. Malodušnog kandidata za besmrtnost, koji nije imao snage da se sažali kao Kolbe nad nezanim ocem obitelji i njegovom dječicom.

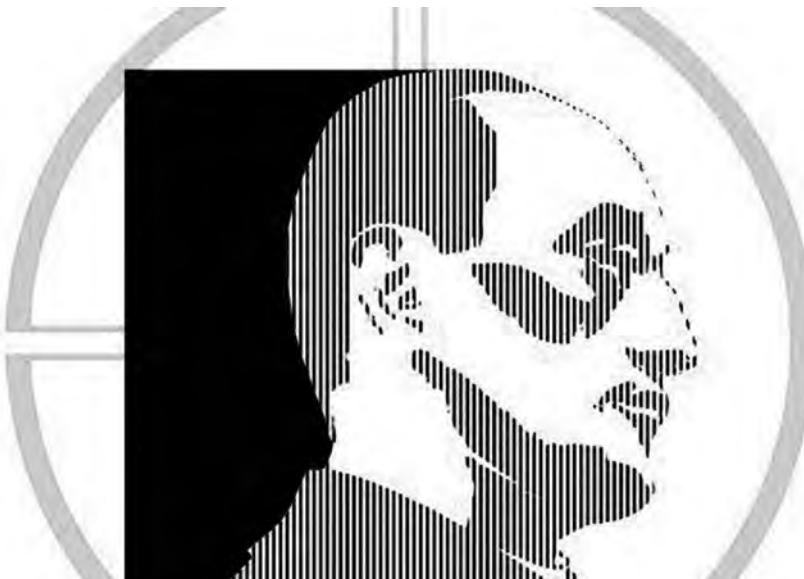
DOSJE STEPINAC

ZNANSTVENICI O INICIJATIVI DA SE STEPINCA PROGLASI SVETIM

STEPINAC I SRBI U HRVATSKOJ

PIŠE: Čedomir Višnjić

**Očito se nastoji još jednom
dobiti međunarodna potvrda za
Hrvatsku bez Srba, komunista i
Jugoslavena. Zato se napred istura
Stepinac, čovjek koji se je sa svima
njima sukobljavao iz uvjerenja
i posmrtno ostvario jednu vrstu
trijumfa**

Autor ovog teksta sigurno nije bio jedini koji je u hrabroj odluci Pape Franje, kad je kauzu za proglašenje svetim Alojzija Stepinca, izložio i mišljenju i stavu Srpske pravoslavne crkve, nije bio jedini koji je u tome video izraz snage Svetе stolice, i vještine da se suoči sa problemima ovog svijeta. Ali se isto tako bilo lako dosjetiti, da s ovu stranu Jadrana, neće svi razumjeti ni odobrati takvu širinu pogleda. Zato je odluka Hrvatskog katoličkog sveučilišta da organizuje „Znanstveni skup: Nadbiskup Stepinac i Srbi u Hrvatskoj u kontekstu Drugog svjetskog rata i porača“, bila hrabra i izazovna. Pokazaće se kasnije i da je domaćin, rektor HKS Željko Tanjić, bio organizacijski i ljudski uvjerljiv i korektan.

Našu pažnju je privukla činjenica da se uopšte u Hrvatskoj, a van manjinskih institucija, organizuje skup o ovdasnjim Srbima i da je to istaknuto već u naslovu. Dobro, motivi su unapred jasni, ali nema ih smisla unapred prigovarati. Obećavajući je djelovao i poziv i dolazak dvoje srpskih historičara, Radmila Radić iz Instituta za noviju istoriju Srbije i Milana Koljanina iz Instituta za srpsku istoriju. Njih je, kao historičare i istraživače, zamolio da dođu, Mitropolit Porfirije.

Sve učesnike je u predvorju dočekala izložba karikatura i dokumenata o Stepincu. Karikatura iz poratnog vremena, koje su svojom oštrinom i unisonošću pretvorene u optužnicu vremenu i snagama koje su sudile nadbiskupu. Jasno je svakom ko je to video i ko je tu došao da je duhovna pozicija izložbe, pretpostavljena svetost. Uskoro potom uvjerićemo se da je to zadaća i „znanstvenog skupa“. Polaziće se od toga da je stvar gotova i dokazana, samo treba ukloniti ovu neprijatnu smetnju koja je došla sa neočekivane strane. To je bilo i jako raspoloženje prisutne publike u kojoj je bilo mnogo poznatih imena sa

desne strane javne scene. Publika će se držati uglavnom korektno, demonrirajući svoja raspoloženja samo snagom aplauza, od suzdržanog tapšanja sa nešto gunđanja za Radmila Radić, do ovacija za Miroslava Akmadžu.

Što se pričalo na samom skupu? Osnovnu mjeru je u uvodnom izlaganju odredio kardinal Bozanić, rekavši za Stepinca da je, ni manje ni više, „primjer naslijedovanja Isusa Krista“ i pozvavši se na čuvenu izjavu prethodnikovu; „savjest mi je čista“, što govori o odsustvu pokušaja da se izvana pogleda ograda oko institucije kojoj pripada. Uvodno historijsko izlaganje dao je Ivica Šute sa Filozofskog fakulteta, korektan pregled hrvatske povijesti, tzv. „hrvatski pogled“. Naglasio je diskusije oko konkordata i suprotstavljanje SPC-a, a za ustašku politiku terora, hrabro je ustvrdio da je preuzeta od nacista!

Tomislav Anić sa HKS-a, govorio je o stvaranju mita o nadbiskupu Stepincu nakon 1945., odnosno, tako je pisalo o programu i to je dobro odabran tema za neki budući rad, a ovaj put autor je govorio o našem komunizmu, „vjernoj kopiji sovjetskog modela“ i agitpropu kao centru kampanje protiv crkve. Mario Jareb iz Hrvatskog instituta za povijest je prikupio i bez naročitog truda oko osmišljavanja gradiva, izložio sve epizode Stepinčevog distanciranja i razlikovanja u odnosu na Pavelića i režim.

Miroslava Akmadžu je zapala uloga da govoriti poslije srpskih historičara. Pojadao se prisutnima kako je i Tito u svoje vrijeme vodio računa o mišljenju i stavu SPC-a kad je govorio o katoličanstvu, a evo, i danas se pita SPC kod kanonizacije Stepinca. On tvrdi da je kampanja protiv Stepinca koju vodi SPC, politička, da nema vjerske argumente i da je rezultat protivljenja bilo kakvo hrvatskoj državi. Nije do biskupa da jurišaju i ratuju, kaže Akmadža. Jure Krišto je govorio o „državnom programu vjerskih prijelaza“, nastojeći ovim

eufemizmom pridonijeti smirivanju napete situacije. On je polemizirao sa Slavkom Goldštajnem i njegovim nastupom na HTV-u, veće ranije.

Mario Kevo sa HKS-a, napravio je uvod u završni dio skupa. Valjda uplašen da ne bi nadbiskup ispaio nekakav humanista opštег tipa, on je izgovorio i sljedeću rečenicu: „On se nije brinuo samo za židovsku, samo za srpsku djecu, on se brinuo i za hrvatsku djecu.“ U nastavku je ipak, s pravom, naglasio ulogu Karitasa zagrebačke nadbiskupije u pomaganju onima kojima je pomoći bila najpotrebnija. Robin Haris je govoreći o motivima Stepinčevih neprijatelja, proglašio komunizam utjelovljenom laži, a ovdašnjim arhitektom laži, KPJ. Postulatom kauze za proglašenje svetim, mons. Jurju Batelji, pripala je čast da stavi akcenat. Rekao je da postulatura ima prikupljeno 40.000 dokumenata kao dokaz svetosti, i da se „Papa Franjo ne mora bojati što se tiče dokumentacije“. Doduše, doda je, kao u igri skrivača, da dokumenti moraju ostati tajna, sve dok posao oko proglašenja ne bude priveden kraju. Govorio je o Marku Vidakoviću (vidjeti Ljetopis SKD „Prosvjeta“ sv. XVII) do danas jedinom svjedoku u Stepinčevu korist iz srpskih redova, o Emilijanu Marinoviću, kasnije episkopu pakračkom, koji je kao paroh molio Stepinca da odobri da skupina njegovih vjernika pređe u katoličanstvo i tako spasi život. On nije ni krio navijačko raspoloženje, svađao se sa neistomišljenicima, animirao publiku, pozivao je da aplaudira Harisu, osjećalo se da poznaje on nju i ona njega.

Akmadža tvrdi da je kampanja protiv Stepinca koju vodi SPC, politička, da nema vjerske argumente i da je rezultat protivljenja bilo kakvoj hrvatskoj državi

U međuvremenu su govorili i Srbi. Hladno. ono što su znali o temi, ne praveći kompromise sa sredinom u koju su došli.

Nesporazum je bio lako vidljiv i čitljiv. Domaće znanosti tu nije bilo mnogo, bilo je viška uvjerenja i opredjeljenja, čekalo se kako će se postaviti "druga strana", da se vidi koliki je i u čemu je uopšte problem. Naime, Stepinac za veliku većinu prisutnih već jeste svetac. To nam je za večerom i teoretski obrazlagao ugledni hrvatski arheolog i diplomata; kaže da teološki autoriteti u Vatikanu ne nalaze bitne razlike između "statusa" blaženika i svetosti. Ali na stranu teorija. Ovdje se željelo i formalno posvetiti baš ono što je najspornije, posvećuje se hrvatska povijest XX vijeka, onakva kakva je bila, u krajnjoj instanci posvećuju sami sebe oni koji guraju Stepinca. Nastoji se još jednom dobiti međunarodna potvrda za Hrvatsku bez Srba, komunista i Jugoslavena. Zato se napred istura čovjek koji se je sa svima njima sukobljavao iz uvjerenja i posmrtno ostvario jednu vrstu trijumfa.

Životni put i sudbina Alojzija Stepinca zaista predstavljaju važan nerv u hrvatskom političkom i društvenom organizmu sredinom prošlog stoljeća. Od trenutka pojavljivanja na javnoj sceni, od imenovanja za koadjutora

nadbiskupu Baueru, pa do prerane smrti (1898-1960) predano je radio na jedinstvu rada i sudbine svoje crkve i svog naroda, i u tome je potpuno uspio. Degenerativne procese u političkom životu prve Jugoslavije intenzivno je proživiljavao i kao Hrvat i kao katolik. Nije imao snagu ni širinu da prepozna totalitarne tendencije u tadašnjem hrvatskom nacionalnom pokretu, nego ih usvajao i promicao. Njegov stav 1941. godine bio je samo logičan nastavak tih vrijednosti i zacrtanog puta. U paleti beskrajnih mogućnosti da se pomogne stradalnicima u Pavelićevoj državi, neke je i on koristio i to mu se danas mora priznati i to njegovi zagovornici s pravom ističu. Autor ovog teksta je više puta razgovarao sa pok. Slobodanom Mileusnićem, direktorom muzeja i značajnim autoritetom za historiju SPC-a, koji je bio čvrst u uvjerenju da srpska Crkva mora priznati ono dobro što je u spašavanju naroda činila i nesretna "Hrvatska pravoslavna crkva". (Jedan od onih koji su primali pomoći bio je i stari "veleizdajnik", paroh Stipanski Nikola Milić, koji je rat preživio u Karlovcu).

Poslije rata, koji je za njega i njegove završio katastrofalno, Stepinac zatvoren za društvene procese a samouvjeren, hrabro je branio svoju izvornu poziciju, odlučio se za put mučeništva, a traženje izlaza na zemlji prepustio Šeperu i kasnije Kuhariću. Da se nose sa don Kusijanovićem i Zlatkom Fridom. Proces beatifikacije je krenuo odmah poslije smrti. Brojni arhivski dokumenti to svjedoče, podudarni su bili interesi Vatikana i biskupa u zemlji i više nego što je to bila zapovjedna vertikala. Nisu vrijedila upozorenja, a bilo ih je. Tako je, na primjer, 11. maja 1964. godine sveštenik iz Varaždinskih toplica, Jovica Nikolić, u svojstvu izvještaka Udruženja za probleme sjedinjenja crkava, posjetio đakovačku biskupiju, biskupa Bauerlejna, njegovog vikara Šverera i tajnika Ćirila Kosa. U svom izvještaju Komisiji za vjerska pitanja, prisutni sveštenik iz Osijeka, Samardžija, kazuje: "Nikolić je Švereru prigovorio zbog toga što suviše ističu Stepinca, jer da su Srbi prema tome s obzirom na ulogu Stepinca neraspoloženi i neka čekaju sa njegovom beatifikacijom barem sto godina, dok se ove stvari ne zaborave. Šverer je odgovorio da je Stepinac jako popularan u Zagorju zbog svog isposničkog života. Nikolić je također prigovorio i nešto u vezi sa Pirom XII zbog njegove suradnje sa silama Osovine..."

Komunizam je mrzio i kao ideologiju i kao politiku, slatio je njegovu sigurnu propast i čekao je. Meštroviću je pisao: "Ja vjerovatno neću doživjeti slom komunizma u svijetu, radi skrhanog zdravlja. Ali sam apsolutno siguran u taj slom. Štogod se gradi protiv naravi, kako ju je Bog stvorio i ustavio, mora se srušiti unutarnjom nuždom..." Po svemu što je uradio, nije imao moralno pravo da sudi ovako s visoka, ali opšti tok događaja dao mu je za pravo.

Kad neko napiše jednog dana, a to sigurno neće biti niko od učesnika ovog skupa, intelektualno i politički poštenu i beskompromisnu biografiju Alojzija Stepinca, biće to važna knjiga za hrvatsku kulturu. U ovom trenutku i ovim povodom, na Srbima je da kažu što misle i znaju, jer je predloženi blaženik bio javni radnik na prostoru koji se ticao sudbine obadva naroda, da to kažu, i onda da prepuste hrvatskim katolicima, da sami sebi biraju sveca, po svom liku i podobiju.

Još jednom na kraju treba odati priznanje organizatorima. Kardinali Bozanić i Puljić su mirno saslušali izlaganje srpskih historičara sjedeći u prvom redu. Dogovorena je promocija zbornika tekstova u Zagrebu i Beogradu. Ljetvica za organizaciju srodnih situacija je ipak značajno podignuta. Neka bi to bio trajan rezultat ovog skupa.

ДОСЈЕ СТЕПИНАЦ**ПОЛОВНИ СВЕТАЦ****ИНТЕРВЈУ СА СРПСКИМ ХИСТОРИЧАРИМА
РАДМИЛОМ РАДИЋ И МИЛАНОМ КОЉАНИНОМ**

Није наша ствар као знанственика да се мешамо у то да ли ће Степинац бити проглашен за свеца или не, нека о томе разговарају представници цркве, али ми као историчари имамо права да постављамо питања и тражимо одговоре. Да је процес Степинчеве канонизације неспоран и да нема оних који другачије мисле, не би било потребе да се ишта доказује

РАЗГОВАРАО: Чедомир Вишњић

Двоје српских историчара Радмила Радић из Института за новију историју Србије и Милан Кољанин из Института за српску историју, судјеловали су на симпозију Хрватског католичког свеучилишта „Знанствени скуп: Надбискуп Степинац и Срби у Хрватској у контексту Другог свјетског рата и пораћа“. Радића и Кољанина је као историчаре и истраживаче који пуно знају о овој теми замолио да дођу Митрополит Порфирије. Тим поводом смо разговарали с њима.

Како гледате, генерално, на потез Папе Фрање да при kraју процеса проглашења светим Алојзија Степинца, у завршне расправе укључи и Српску православну цркву, дакле и српске историчаре? Чињеница која је и Вас, крајем новембра, довела у Загреб на Каптол..

Милан Кољанин: За некога ко смарта да делује у интересу свих хришћана не може бити свеједно ако Римокатоличка црква на чијем је челу, разматра проглашење за свеца једне личности за чију улогу у новоствореној усташкој Независној Држави Хрватској, која је политички и идеолошки била део „Новог европског поретка“ под доминацијом нацистичке Немачке, је везано толико негативног и контроверзног.. Тим пре што је улога надбискупа Степинца, свакако

једног од највећих моралних ауторитета у НДХ непосредно везана за однос Римокатоличке цркве и самог надбискупа према државном програму уништења организације и свештенства Српске православне цркве и елиминацији српског православног народа на три јавно проглашена начина: физичким уништењем, пртеривањем и конверзијом на римокатоличку веру, што је требало да буде и чин кроатизације. Другим речима, историја НДХ, Римокатоличке цркве и самог Степинца су део не само хрватске, него и српске историје. Стога питање канонизације надбискупа, односно кардинала Степинца, није само историјско, него дубоко задире у односе два народа, али и у односе две цркве, поготово ако се посматра у светлу екуменских настојања чему обе стране дају, или би требало да дају, свој допринос. По свему судећи, канонизација кардинала Степинца би била крупна, вероватно и непремостива препрека на том екуменском путу.

Наш изванредни домаћин, љубазни и коректни организатор скупа, ректор Жељко Тањић, рекао је у уводном излагању, како је задатак Хрватског католичког свеучилишта „непристррано истраживање истине“, а кардинал Бозанић је у свом обраћању позвао на изношење чињеница „мимо политичких интереса“. Ипак, кад смо саслушали домаће историчаре, чини се да је долазак Вас и

господина Кољанина један од ријетких аргумента за непристраницу истраживања случаја Степинац? Учесници из Хрватске се нису замарали сувишним питањима.

Радмила Радић: Организатори су били заиста љубазни, али када смо добили позиве за скуп, ни ја, а мислим ни колега Милан Кољанин, нисмо очекивали да ће он бити организован уз присуство бројне публике, пре свега из редова католичке хијерархије и свештенства, која има већ изграђене ставове о теми о којој се говорило. Претпостављали смо да ћемо учествовати у дијалогу историчара и теолога у коме ће бити изнети различити аргументи и тиме само започети међусобне разговоре. На овај начин испало је да смо ми позвани да се умири нечија савест, не да бисмо међусобно разговарали, већ да се покаже како је оно о чему смо ми говорили историографски неутемељено, инструисано и политички интонирано. Да се заиста желео дијалог био би позван већи број историчара из Србије и сама организација би другачије била изведена.

Кољанин: Историја НДХ, Римокатоличке цркве и самог Степинца су део не само хрватске, него и спрске историје. Стога питање канонизације надбискупа, односно кардинала Степинца, није само историјско, него дубоко задире у односе два народа

Господине Кољанин, у свом сте излагању, анатомски указали на озбиљност Степинчевог прихватања Независне Државе Хрватске, у њеном стварању видио је "Божју руку на дјелу". Хисторијски законитим поразом такве творевине, стиче се дојам да је Степинац дефинитивно остао без своје "политичке" куће. Остало му је само католичка црква?

Милан Кољанин: Надбискуп Степинац и епископат РКЦ су подржавали НДХ до самог kraja њеног постојања што се види и из посланице Бискупских конференција од 24. марта 1945. Посланица је значајна и по томе што се види да су они сматрали да је НДХ настала у околностима Другог светског рата, али и да је она била израз воље хрватског народа, која се мора поштовати. Другим речима, они су се позивали на принцип самоопредељења сматрајући да је НДХ израз тог принципа. При томе се нису обазирали на то како је настала велика хрватска држава која је обухватала и земље које ни етнички ни историјски никада нису биле хрватске, без обзира на идеолошке темеље на којима се та држава заснивала и без обзира на њену

политику уништења сопствених грађана другачије вере и „расе“. Није случајно да је посланица имала наглашено идеологизовани, антикомунистички карактер што је било израз надања многих да ће доћи до разлаза и сукоба међу члановима антихитлеровске коалиције, односно између Совјетског Савеза и западних савезника. Ипак, надбискуп је одбио Павелићев предлог да њему преда прерогативе власти јер је тада свима било јасно да је нацистичка Немачка сломљена и да је то уједно крај НДХ, последњег Хитлеровог савезника (сателита). Сигурно је да ни надбискуп Степинац ни епископат нису били задовољни положајем у новој, федерativnoj и комунистичкој југословенској држави у којој је РКЦ, као и остale верске заједнице, изгубила своју друштвену улогу и велики део своје материјалне основе чemu је било тешко прилагодити се. И у тим условима, они су настојали да очувају улогу врховног моралног ауторитета коју су имали у НДХ, без обзира што је та улога њиховим деловањем била дубоко компромитована. Уосталом, нестала је велика хрватска држава у којој су они имали привилегован положај широко поље деловања баш захваљујући тој и таквој држави.

Госпођо Радић, у данашњој причи о Степинцу и његовој светости, радо се заобилази период 30-их година прошлог вијека. Нерадо се спомињу његови врло експлицитни дневнички записи из тог времена који говоре да није имао дистанцу према тоталитарним тенденцијама хрватског национализма како се развијао у годинама пред II светски рат. И који јасно говоре да његов избор 1941. није био случајан.

Радмила Радић: Када се говори о било којој личности, па и о надбискупу/кардиналу Степинцу, не могу се њихови поступци посматрати ван општег контекста, пре свега односа Ватикана и југословенске државе у међуратном периоду али и без увида у њихово целокупно деловање. Степинац је већ пре избијања Другог светског рата имао изграђене ставове како према југословенској држави, заједничком животу Срба и Хрвата и православљу, који су били изразито негативни. Због тога је његово прихватање формирања НДХ био природан след. Свакако да је било основа за његово незадовољство положајем Римокатоличке цркве у Краљевини СХС/Југославији, то незадовољство исказивао је и Ватикан, а посебно је то било изражено после одбацивања конкордата. Југословенска држава у међуратном периоду није успела да реши питање међуверских односа, који су већ 20-их година почели да се затежу и погоршавају и пре конкордата. Али незадовољство није било ништа мање ни на страни СПЦ. Очигледно ни једној ни другој цркви није одговарало да из позиције повлашћених у претходним државним творевинама, пређу у позицију бар теоријски равноправних. То што је Степинац желео успостављање независне хрватске државе у којој ће Римокатоличка црква имати прижељкивану позицију, може да се схвати, али начин и средства која су примењена да се до тога дође и његова подршка, не.

Он је поздравио долазак на власт Анте Павелића 1941. године, и никада није отворено раскинуо са НДХ или Павелићем. Штитио их је до kraja па чак и добио одликовање 'Ред за заслуге – Велеред

са звијездом' крајем 1944. године на предлог министра правосуђа и богоштоваља НДХ др Павла Џанкија уз образложение у службеном гласилу НДХ *Народним новинама*: „Што се као метрополит загребачки одлучно узпротивио однародњивању међимурског хрватског пучанства посредством страних свећеника и што је просвједовао због непријатељског бомбардирања незаштићеног загребачког грађанства. Што је као надбискуп разкринавао у земљи и изван земље одметнике с подручја Независне државе Хрватске.“ Степинац је од Павелића у приватном писмима тражио хуманији третман за Србе и Јевреје, у приватном писму је означио Јасеновац 24. 2. 1943. (тек када су тамо убијена седморица словеначких свештеника) „срамотном лагом“ за НДХ, али није отворено проповедао о њиховој судбини и десетинама хиљада страдалих. Они који га бране инсистирају на његовој личној угрожености од усташког режима а помињу као разлог за ћутање и храбро иступање католичке хијерархије у одбрани Јевреја, у Холандији 1942. што је произвело њихова даља страдања. Међутим ако је у Холандији иступање католичких бискупа произвело даља страдања у НДХ је ћутање имало још горе последице.

Радић: Степинац је поздравио долазак на власт Анте Павелића 1941. године, и никада није отворено раскинуо са НДХ или Павелићем. Штитио их је до краја па чак и добио одликовање 'Ред за заслуге – Велеред са звијездом' крајем 1944. године

Често се поставља питање, па је постављано и на скупу, шта би свако од нас урадио у ситуацији у којој се Степинац нашао. Али он није био обичан човек, налазио се на челу Римокатоличке цркве у НДХ. Могао је да се повуче и да одбије да подржава усташки режим по цену живота. Али није. У НДХ су нацисти дочекани као пријатељи и савезници. Католичка штампа која је излазила за време рата је можда најбољи извор за илустрацију стања. Осим тога, Степинчев човек, Крунослав Драгановић је после рата учествовао у спашавању Павелића и његовом бекству у Јужну Америку или и других усташа.

Неколико је хрватских повјесничара инсистирало на вези суђења Степинцу и Дражи Михаиловићу. Како данашња историјска наука у Србији гледа на ово питање?

Милан Кољанин: Писмо Генерала Драже Михаиловића надбискупу

Степинцу од 15. априла 1945. већ поодавно је оспорено као аутентично, тиме и веродостојно. Ни Михаиловић на свом процесу јуна/јула 1946. ни Степинац на свом октобру исте године нису потврдили његову аутентичност, односно Михаиловић да га је послao, а Степинац да га је примио. На суђењу Михаиловић је изнео да је он давао бланко потписане папире и да му је то писмо, као и његово друго писмо упућено Павелићу истог дана, подметнуто. О овом питању је писао у својим сећањима објављеним 1984. Јосип Хрнчевић, високи функционер Комунистичке партије и начелник Војносудског одељења Врховног штаба Народнослободилачке војске Југославије. Он је naveo да „није искључено“ да су ова писма подметнута Михаиловићу и да је остало отворено питање аутентичности ових писама. То су потврдила и истраживања српских историчара с тим што сумњу није побуђивала само аутентичност писма, него и његов садржај. Оцену да се ради о фабрикованим документима потврђује и идеолошко-политичка матрица на којој се писмо заснива. Она је установљена још током рата и по њој се сви непријатељи народа и револуције уједињују; у време рата под окриљем окупатора, а после рата (у време оба судска процеса) под окриљем „међународне реакције“. Другим речима, наводно Михаиловићево писмо имало је функцију двоструке компромитације: самог Михаиловића, или Степинца, који је нарочито од Пастирског писма септембра 1945. био у отвореном скобу са властима. Није јасно да ли се већ тада припремао процес против надбискупа, али да се прикупљао материјал који је могао томе да послужи је извесно. Томе је требало да послужи и наводно Михаиловићево писмо надбискупу.

Било је занимљиво слушати Мирослава Акмацу, који је себи у задатак дао да пред ауторитетима из првог реда и пред публиком мало поправи дојам након излагања Вас и г. Кољанина. Он је чак на неки начин успоредио Маршала Тита и Папу Фрању рекавши да обојица користе СПЦ, а ова нема вјерске аргументе, већ аргументе србијанске политике, који се своде на противљење било какво хрватској држави!?

Радмила Радић: Мислим да је био јасан покушај да се покаже како смо ми дошли на скуп као представници СПЦ, што није тачно. Отишли смо тамо као историчари. Нисмо ишли ни као представници државних органа и не разумем одакле потреба да се у разговору о Степинцу укључи прича о противљењу хрватској држави. Ми о томе нисмо говорили, нити је то сврха нашег одласка. Ја сам рекла да није наша ствар да се мешамо у то да ли ће Степинац бити проглашен за свеца или не, нека о томе разговарају представници цркве, али ми као историчари имамо права да постављамо питања и тражимо одговоре. Да је процес Степинчеве канонизације неспоран и да нема оних који другачије мисле, не само у Србији, већ и у Хрватској, не би било потребе да се ишта на овај начин доказује. Степинац није минстерски бискуп Клеменс фон Гален, нити холандски бискуп надбискуп Јоханес де Јонг, а ни Максимилијан Колбе. Крајње је некоректно подметати тезу да су они који су против канонизације Степинца истовремено против хрватске државе и правити од тога политичко питање.

Господине Кољанин, споменули сте и лик једне хисторијске личности, Максимилијана Колбеа чију светост нико не оспорава. Но ту је и Марио Кево морао признати да су усташе изравно биле против Срба, а не против Јевреја и да је била велика храброст помагати им и онако "како се дало и могло" (Степинчеве ријечи са суђења). Све се ту и помало врти у круг?

Милан Кољанин: Сматрао сам да је било врло важно да се на једном скупу који је посвећен, између остalog, питању канонизације надбискупа Степинца помене и досадашња пракса Ватикана у питању канонизације особа које су деловале у време Другог светског рата. Поменуо сам пример пољског фрањевца Максимилијана Колбеа који је свој живот жртвовао за другога у концентрационом логору Аушвиц. Он је проглашен 1971. блаженим, а канонизован је 1982. Хтео сам да нагласим да је РКЦ утврдила сасвим јасне стандарде и критеријуме за канонизацију особа из тог периода и упоредио пример оца Колбеа са надбискупом Степинцем на чијој канонизацији се чине толики напори. Недвосмислено је да су се положаји Колбеа и Степинца и црквених организација којима су припадали суштински разликовали чиме је и степен одговорности сваког од њих био веома различит. У вези са тим, али и у вези са њиховим личностима, било је и њихово деловање. Колбе је храбро положио свој живот за другога у уништеној држави, као један од бројних прогоњених припадника римокатоличке цркве. Њутање Свете Столице о прогону свештенства у Пољској под нацистима је, иначе, посебна тема. Степинац је давао морални ауторитет и подржавао до самог краја режим који је уништио стотине хиљада људи, припадника других вероисповести и „раса“ доносећи патњу и самом народу у чије име је деловао. Неоспорна су његова залагања и интервенције за неке од прогоњених, али онничим није доводио у питање легитимитет тих прогона и масовних убиства. Напротив, заједно са епископатом, сматрао је да је то држава хрватског народа без обзира о каквој се држави и поретку у њој ради. У време НДХ није било ничег сличног Пастирском писму из септембра 1945. па може да се постави питање да ли су прилике под новим, комунистичким властима биле толико горе него у НДХ или је реч о суштински различитом ставу према две власти.

У којој мјери је поратна политичка сцена, улога и однос Ватикана према социјалистичким државама са значајним удјелом католичког становништва, међу којима је и Југославија, мјесто и извор беатификације Алојзија Степинца?

Радмила Радић: Доследни анткомуниста и противник комунистичких власти, није пристао на компромис око будућег положаја Римокатоличке цркве у југословенској држави, показао је храброст коју није показивао према усташком режиму, сада не обраћајући пажњу на последице о којима се говори у претходном случају и суђено му је из политичких разлога. При томе последице по Римокатоличку цркву у комунистичком режиму нису упоредиве према последицама по СПЦ, Србе и Јевреје под усташким режимом. Ватикан га је препустио судбини, градећи на њему ореол борца против комунизма. Степинац им је био кориснији у затвору јер су на њему градили антијугословенски блок и извор антијугословенске

пропаганде. Остао је спорна тачка и после смрти, без обзира на политичке односе између Ватикана и југословенске државе, све до њеног kraja.

Господине Кољанин, у једном тренутку на самом kraju скупа, смрзнули сте дворану Пајацког центра. У реплици на један привидно помиритељски позив, устали сте у обрану професије и заната хисторичара. Рекли сте како се нека питања никако не дају заобићи и како хисторија мора одговорити на њих. Примјер таквог питања је нестанак Срба у Хрватској у 20. вијеку, од четвртине становништва до данашњих неколико постотака, расутих, осиромашених...

Милан Кољанин: То је у неком смислу била реплика на излагање колеге Кришта који је отприлике рекао да више скоро и нема спорних питања међу Србима и Хрватима и да треба гледати напред. Мени је то звучало као политички исказ и став који је примеренији политичарима него научницима, поготово историчарима. Ја сам напоменуо да не треба мешати политику и науку и да треба бранити интегритет историјске науке и постављати и она питања и истраживати и оне теме које су из разних разлога, вероватно пре свега политичких, скрајнуте. Једно од таквих питања, а оно је и у вези са нашим скупом, је и питање катастрофалног смањења броја Срба у Хрватској. На то питање већ се дају историографски одговори, али о томе је потребна широка јавна дебата, које је наравно повезано и са политичким питањем садашњег положаја Срба у Хрватској.

Кољанин: Степинац је давао морални ауторитет и подржавао до самог краја режим који је уништио стотине хиљада људи, припадника других вероисповести и „раса“ доносећи патњу и самом народу у чије име је деловао

Госпођо Радић, како Вам је било у Загребу? Вјероватно никад нисте добили киселији аплауз за поштено обављен посао?

Радмила Радић: Нисам очекивала да ће ме поздравити акламацијом, напротив. Али нашли смо се у крајње неравноправној позицији у којој нас двоје наспрам бројне публике и учесника скупа, који мисле исто, имају могућност да Вас нападају и држе лекције о томе шта је посао историчара, а ми немамо ни довољно могућности ни времена да на то све одговоримо. Ипак, надам се да ће се нека врста дијалога наставити у другачијим околностима.

KOLEKCIJA PAVLA BELJANSKOG U UMJETNIČKOM PAVILJONU U ZAGREBU / 19. 11. 2015. – 10. 1. 2016.

BISERI MODERNE

PIŠE: Liljana Vukašinović

**Izloženih osamdesetak bisera iz
Spomen-zbirke Pavla Beljanskog
redom ubrajamo u vrhunska
ostvarenja srpske i hrvatske
moderne umjetnosti, ili barem
ponajbolje radove umjetnika.
Ona su pokazatelj nepogrešivog
ukusa jednog kolezionara i
odličnog razumijevanja aktualnih
umjetničkih zbivanja kojih je i sam
Beljanski bio akter i moderator**

Marino Tartalja, *Mladi diplomata – Pavle Beljanski* (1923)

Još pamtimos reprezentativnu izložbu u Umjetničkom paviljonu koja je obilježila početak intenzivnije suradnje na izložbenom planu između kulturnih institucija Hrvatske i Srbije *Sto vrhunskih djela hrvatskih umjetnika 1850–1950* iz beogradskog Narodnog muzeja (2007./.). Ovu izlagajuću godinu zaključuje i uvodi nas u novu sjajno gostovanje iz Novog Sada ponovno u istom prostoru i ovog puta sa kompendijem najprobranijih umjetnika i djela jedne od najznačajnijih umjetničkih zbirki ovih prostora, one istaknutog jugoslavenskog diplomata i *konosijera* Pavla Beljanskog.

Koliko je prethodna izložba predstavljanjem nezaobilazanih, antologiskih djela pojedinih umjetnika omogućila cjelovitije sagleđevanje njihovih opusa, umjetničkih tokova i sveukupne slike hrvatske umjetnosti u prvoj polovini dvadesetog vijeka, ona je bila i ilustrativni podsjetnik na kulturnu politiku i mehanizme otkupa umjetnina države kojoj smo u različitim utopiskim integrativnim momentima pripadali.

Izloženih osamdesetak bisera iz Spomen-zbirke Pavla Beljanskog, koja vremenski uglavnom korespondiraju sa onima prethodne izložbe, također redom ubrajamo u vrhunska ostvarenja srpske i hrvatske moderne umjetnosti, ili barem ponajbolje radove umjetnika. Ona su pokazatelj nepogrešivog ukusa jednog kolezionara i odličnog razumijevanja aktualnih umjetničkih zbivanja kojih je i sam Beljanski bio akter i moderator.

Pripreme i dogovori započeti prije osam godina, intenzivirani su u posljednje dvije godine koliko je trajala priprema izložbe *Kolekcija Pavla Beljanskog: biseri moderne*, u kojima sudjeluju dvije institucije iz Zagreba – Moderna galerija i Umjetnički paviljon, te Spomen-zbirka Pavla Beljanskog iz Novog Sada. Autori izložbe su upraviteljica Spomen-zbirke dr. sc. Jasna Jovanov i dr. sc. Zvonko Maković, koji je ujedno i kustos izložbe (koautor *Sto vrhunskih djela....*). Kako se radi o kulturnoj razmjeni dviju država, za vrijeme trajanja ove izložbe u Umjetničkom paviljonu, likovno-teoretski srodnna izložba Moderne galerije *Miroslav Kraljević i sljedbenici* gotovo istovremeno bit će predstavljena u Spomen-zbirci u Novom Sadu.

Pomalo dramatičnom tonu i atmosferi oko izložbe pridonosi činjenica da su ova djela po prvi put nakon otvaranja legata u septembru 1961. godine u ovolikom broju napustila Novi Sad, zahvaljujući nasljednicima porodice Beljanski. Iz specijalno projektirane zgrade arhitekte Ive Kurtovića i prvog galerijskog prostora na ovim prostorima za kolekciju jednog čovjeka, u posljednjih pedeset godina djela su izlazila vrlo rijetko i ograničeno, u manjem broju ili pojedinačno za pojedine retrospektivne izložbe. Kolezionar koji je čitav život sa velikom strašću, znalački, ali i sa iznimnim poštovanjem prema umjetnicima i djelima formirao zbirku točno je odredio njen kretanje i sudbinu nakon svoje smrti.

Karijera istaknutog diplomata jugoslavenske diplomacije između dvadesetih i četrdesetih godina prošlog stoljeća omogućit će mu borave u centrima tadašnje evropske umjetničke scene i druženje s brojnim umjetnicima iz zemlje koju je predstavljao. Lako se kolecionarska strast razvila preko zanimanja za realno nedostižne stare majstore renesanse i baroka, sudoboni susret u zgradama ambasade u Beču sa slikarom Marinom Tartagliom 1923. godine, usmjerit će njegov interes prema svojim suvremenicima, a slikaru donijeti pohvale i nagrade za portret Beljanskog na brojnim domaćim i stranim izložbama. Portret koji je tada nastao sasvim slučajno, jer je mladom slikaru posao portretiranja ambasadora preoteo Paja Jovanović, rezultirao je amblematskim djelom Memorijala Pavla Beljanskog, ove zagrebačke izložbe i svojevrsnim ishodištem čitave kolekcije. I ostali zastupljeni umjetnici poput Save Šumanovića, Petra Dobrovića, Stojana Aralice, Petra Lubarde, Ignjata Joba, Ivana Tabakovića, Ivana Radovića, Zore Petrović, Nadežde Petrović, Marina Tartaglje, Mila Milunovića i drugih, vrsni su umjetnici modernističkih tendencija koji su ostavili neizbrisiv trag i dali izuzetan doprinos u kreiranju umjetničkih tokova u regiji od kraja 19. stoljeća do kasnih 50-ih godina 20. stoljeća. Mnoge od njih vezivat će prijateljski odnosi sa Beljanskim, pa i kumstvo sa Hakmanom, Lubardom i Milunovićem.

Pomalo dramatičnom tonu i atmosferi oko izložbe pridonosi činjenica da su ova djela po prvi put nakon otvaranja legata u septembru 1961. godine u ovolikom broju napustila Novi Sad, zahvaljujući nasljednicima porodice Beljanski

Riječi Zvonka Makovića sa otvaranja izložbe ...*Kada sam video djela na zidovima Umjetničkog paviljona shvatio sam kako su mnoga od njih došla na svoje ishodište... možda ponajbolje govore o značaju izloženih djela za ovu sredinu i čvrstih umjetničkih, idejnih pa ideoloških veza koja traju među umjetnicima još od početka dvadesetog vijeka. Određene sumnje kako će djela funkcioniрати u reprezentativnom prostoru paviljona koji djeluje kao eksponat sam po sebi, pritom postavljena po prvi puta jedna pored drugih, iznenađujuće nestaju pri prolasku kroz prostor. lako sa možda ponešto skućenim prostorom emaniranja pojedinačno tako snažnih djela, ona ipak u cjelini bacaju novo svjetlo na sva ona dodirna i osjetljiva mjesta zajedničke kulturne i političke historije koja nas je vezivala i veže.*

Gledajući Bukovčevu *Veliku Izu* (1882.) s jedne strane i djela Save Šumanovića kao svojevrstan pandan s druge, jasna je pripadnost ovom prostoru i jednog i drugog velikog umjetnika. Ovaj značajni izložbeni prostor imamo upravo zahvaljujući Bukovcu koji je dao inicijativu za gradnju paviljona 1895. godine za Milenijsku izložbu u Budimpešti i otvorio ga nekoliko godina ka-

Ignjat Job, *Nedelja*, (1932-33)

Pavle Beljanski u svom stanu (1965)

snije sa izložbom Hrvatskog salona 1898. godine, okupivši mlade umjetnike željne individualnosti, slobode izražavanja i prekida sa prevladavajućim akademizmom.

Slika *Velika Izu* kao najstarije izloženo djelo, određeni je anakronizam i svoga vremena. Tematski inspirirana Manetovom *Olimpijom* (1863.) nastala je u vrijeme punog zamaha impresionizma, pa ipak predstavlja visoko estetizirani akademski rad s kojim je Bukovac postigao iznimani uspjeh na pariškom Salону i odmah potom biva pozvan na kraljevski dvor u Beograd. Sliku je Beljanski kupio za vrijeme diplomatske misije na aukciji u Parizu 1929. godine, nakon što mu ju je prepustio Paja Jovanović. Tada u gradu svjetlosti uz brojna druga poznata umjetnička imena s ovih prostora boravi i Sava Šumanović, slikar također zaslužan za približavanje novosadske zbirke našoj sredini. Zagrebački đak, izlagao je na izložbama Hrvatskog proljetnog salona od 1917. godine, a njegova historijska izložba upravo u ovom prostoru 1921. godine uvelike je promijenila dotadašnji pravac hrvatske umjetnosti. Otklon koji je donio od ekspresionističke faze temeljene na slikarstvu Miroslava Kra-

Ijevića i slikara Münchenskog kruga prema smirenijoj maniri klasicizirajućeg akademskog kubizma škole Andréa Lhotea, vidljiv je još i na amblematskoj slici *Doručak na travi* (1927.) Parafraza također Maneteovog djela, toliko citiranog u svijetu umjetnosti, dobit će svoju inačicu i u hvaljenoj slici šidskog slikara, s punim pravom na izložbi postavljenoj nasuprot *Velike lze*. Šumanovićev „novo“ slikarstvo iako ubrzo napušteno u korist prepoznatljive kolorističke osjećajnosti, ostavit će trag na čitavoj generaciji umjetnika, a pozitivno je propraćeno i u tekstovima mladih kritičara A. B. Šimića i Rastka Petrovića.

**Gledajući Bukovčevu *Veliku*
Izu s jedne strane i djela Save
Šumanovića kao svojevrstan
pandan s druge, jasna je
pripadnost ovom prostoru
i jednog i drugog velikog
umjetnika**

Jedan od najzaokruženijih segmenata čini onaj velike srpske slikarice Nadežde Petrović. Umjetnice koja je usvajanjem avangardnih tokova evropskih centara postavila temelje srpske moderne umjetnosti. Školovala se u Münchenu baš kao i Kraljević, otkrivajući slikanje na otvorenom i impresionističko slikarstvo. U münchenskom ateljeu slikara Anotna Ažbea kroz koji su prošli i drugi srpski slikari predstavljeni na izložbi – impresionisti Kosta Miličević i Milan Milovanović, ali i hrvatski Josip Račić i Oskar Herman, upoznaje najznačajnijeg slovenskog slikara Riharda Jakopića. Uz njega i vodeću figuru Ivana Meštrovića s kojim se susreće nešto kasnije, Nadežda prepoznaje osnov za suradnju ne samo na temelju sličnih umjetničkih preokupacija, već i tada aktualnih težnji južnoslavenskih naroda koji govore međusobno razumljiv jezik da se povežu.

Organiziraju brojne izložbe u Zagrebu, Beogradu i Ljubljani koje su težile povezivanju triju nacionalnih kultura. Meštrovićev pariški atelje postaje mjesto okupljanja mladih umjetnika koji su stizali s prostora buduće zajedničke države među njima i Miroslava Kraljevića koji upravo ovdje upoznaje Nadeždu. Na izložbi treba istaknuti njen portret političara Jaše Tomića iz 1910. kojeg je iste godine slikarica ponijela u Pariz i objesila na zid ateljea kao svojevrstan politički manifest. Aktivno učestvuje u organiziranju *Prve jugoslavenske izložbe* 1904. u Beogradu, kao jedan od ključnih događaja koji će iskazivati jugoslavenske integrativne ideje i gostovati i nekoliko godina kasnije u Zagrebu. Uzima ulogu i oko pokretanja *Prve jugoslavenske kolonije* 1907. godine na kojoj su osim srpskih, zastupljeni hrvatski, slovenski i bugarski umjetnici. Ivan Meštrović pak 1908. u Splitu osniva Društvo hrvatskih umjetnika „Medulić“ koje je programskom orientacijom težilo stvaranju umjetnosti slavenskih nacionalnih obilježja. Početkom 1911. redovnim članovima postaju Nadežda Petrović i Milan Milovanović, baš kao i sloven-

ski slikari Rihard Jakopić, Ivan Grohar i Matej Jama, a kada 1912. Društvo „Medulić“ izlaže u Beogradu, pridružiti će im se Mališa Glišić i Marko Murat. Srpski slikari su, uz brojne druge, i prije toga izlagali u Zagrebu, upravo u Umjetničkom paviljonu 1910. godine. Na međunarodnoj izložbi u Rimu 1911. u paviljonu Kraljevine Srbije izlažu članovi grupe „Medulić“ kojima su se pridružili i drugi hrvatski umjetnici. Sva ova intenzivna strujanja među umjetnicima, ne samo na likovnom planu, naprasno će prekinuti početak Prvog svjetskog rata, u kojem umire i velika slikarica kao dobrovoljna bolničarka.

I ostali umjetnici čija djela imamo prilike vidjeti imali su doticaja sa zagrebačkom ili beogradskom sredinom, izlagački i životno. Većina njih svoj vrhunac dostigli su u periodu između dva rata, otkrivajući slikarstvo oslobođene geste i kolora. Upravo ova djela čine i dobar dio kolekcije Beljanski. Razvojni put ka uvođenju boje kao osnovnog činioča izražavanja na izložbi možemo sjajno pratiti kroz radove Jovana Bijelića, od možda njegova ponajboljeg djela, portreta *Djevojke sa knjigom* (1919.) do slike *Žuti šal* (1937.), baš kao i na slikama Stojana Aralice. Iz Araličina zagrebačkog perioda izložena je slika *Žena sa slamnatim šeširom* (1934.), impresionistički doživljaj pun boje i svjetla jednog inače intimnog, svedenog motiva. Slikarstvo Ignjata Joba jakе kolorističke ekspresivnosti posebno je došlo do izražaja u brojnim dalmatinskim pejzažima, a predstavljeno je na izložbi vrhunskim djelima *Poslje berbe* (1932.) i *Nedjelja* (1932.) Job koji u nekoliko navrata boravi u Beogradu, priateljevao je sa slikarom Petrom Dobrovićem, čiji je portret supruge *Figura* (1927.) svojevrstan omaž bojama. Dobrovićevo slikarstvo pozitivno je ocijenio i Miroslav Krleža u poznatim *Marginalijama uz slikarstvo Petra Dobrovića* iz 1921. s kojim će ga kasnije vezivati i dugogodišnje prijateljstvo. Pojačana gesta iako zagasitih tonova iščitava se i na slikama Petra Lubarde *Crkva sv. Vlaha* (1937.) i *Ruze* (1937.). Iznimno cijenjeni umjetnik od strane ovdašnje kritike, posebno Grge Gamulina, Radoslava Putara i Tonka Maroevića bio je Milan Konjović, inače praški đak u klasi Vlahe Bukovca. Sa nekoliko izloženih djela, prepoznatljiva su ona iz plave faze *Moj atelje* (1930.) i crvene faze *Žetva* (1938.) u kojem silina slikarskog poteza i dramatični sukob svjetlih i tamnih površina dostižu vrhunac. Konjovićev stavaralaštvo, ali i kolecionarstvo Beljanskog obilježilo je njihovo dugogodišnje prijateljstvo, pa mu slikar odmah nakon rata 1945. godine kao upravnik Somborskog muzeja omogućuje da po prvi puta pokaze javnosti svoju privatnu kolekciju, što nije naišlo na puno razumijevanje tadašnjih vlasti.

Zahvaljujući svojim diplomatskim vezama diljem Evrope i svijeta pa i u novoj državi koja se stvarala, Beljanski je osigurao relativno miran život svoje umjetničke zbirke. Tragična sudbina čovjeka bez vlastite porodice koji doživljava gubitak brata i sestara prilikom bombardiranja mjesta Svilajnca 1944. godine, odredile su da zavješta kolekciju svom narodu i zemlji kao posvetu i trajan pomen na Beljanske. Njen ugled i značaj koji ima do današnjih dana mnogo govori o neprikosnovenom ukusu i kolezionarskom senzibilitetu ovog mécene čitave generacije značajnih umjetnika. ... „*Njegov osnovni kriterij u odabiranju bio je: da li djela na sugestivan način potvrđuju veliki talenat i vještina svojih autora, tako da nikada nije birao djela koja prevode tuđe likovne programe...*“ Imajući u vidu koliku pažnju je poklanjao svijetu umjetnosti, muzejima, antikvarijatima, galerijama, ateljeima i svim mjestima gdje su umjetnici izlagali takva upućenost i ne čudi.

**HRVATSKI KNJIŽEVNO-KULTURNI IDENTITET U TRANZICIJI / REGIONALNOM KONTEKSTU
(ASPEKTI HRVATSKO-SRPSKOG KULTURNOG DIJALOGA)**

TRANZICIJA I KULTURNO PAMĆENJE

PIŠE: Sanja Šakić

Stanje jezičnog i književnog obrazovanja od najnižih razreda osnovnih škola u regiji okarakterizirano je kao izrazito loše iz nekoliko razloga koje su navodili sudionici simpozija: obrazovanje na materinjem jeziku se koristi učestalo kao izgovor za isticanje vrijednosti koje promoviraju nacionalizam, a samim tim ono neposredno generira konflikt

Međunarodni znanstveni simpozij „Tranzicija i kulturno pamćenje“ održan je na Filozofskom fakultetu 26. i 27. novembra 2015. u sklopu istraživačkog projekta „Hrvatski književno-kulturni identitet u tranziciji / regionalnom kontekstu (aspekti hrvatsko-srpskog kulturnog dijaloga)“. Simpozij predstavlja završnu fazu projekta kojeg je podržala Hrvatska zaklada za znanost 2013. godine, a koji se odvijao na Katedri za srpsku i crnogorsku književnost.

Profesor Dušan Marinković, voditelj projekta i organizator simpozija, u suradnji s užim projektnim timom (Dubravka Bogutovac, Sanja Šakić, Virna Karlić), predložio je pozivnim pismom nekoliko tematskih cjelina stavljajući naglasak na kulturu sjećanja i odnos prema prošlosti, književnost, jezik i identitet, te aspekte hrvatsko-srpskih književnih i kulturnih odnosa.

Izvrstan odaziv na simpozij pokazao je kako su predložene teme bile intrigantne i provokativne mnogim afirmiranim znanstvenicima, ali i mlađim istraživačima i doktorandima. Na simpoziju je sudjelovalo oko osamdeset izlagača iz Hrvatske, Srbije, Bosne i Hercegovine, Slovenije, Njemačke, Italije, Sjedinjenih Američkih Država i Austrije. Izlaganja su bila podijeljena u dvanaest sekcija: „Tranzicija postjugoslavenskog književnog polja“, „Postju-

goslavenske književnost I“, „Jezik i identitet“, „Strategije pamćenja i zaborava“, „Književna historiografija“, „Književnost, teorija, politika“, „Konteksti“, „Hrvatsko-srpski književni i kulturni odnosi“, „Kultura sjećanja i odnos prema prošlosti“, „Postjugoslavenske književnosti II“, „Književnost ili egzil“, „Obrazovanje i udžbenici“.

Povodom otvaranja održana su tri plenarna izlaganja koja su se dotakla širih tema simpozija. Profesor Filozofskog fakulteta u Zagrebu Damir Agić, u izlaganju naslovlenom „Pamćenje o Jugoslaviji u suvremenoj hrvatskoj historiografiji“, prikazao je kako su se hrvatski historičari posljednjih dvadeset godina odnosili prema Jugoslaviji, te što su pisali o njezinu postanku 1918., što o razdoblju do 1941., a što o njezinom konačnom raspodu devedesetih. Istaknuo je nelogičnost brisanja povijesti Jugoslavije u školskim udžbenicima jer se suvremena hrvatska povijest ne može pratiti bez poznavanja povijesti Jugoslavije.

Sanjin Sorel, profesor Filozofskog fakulteta u Rijeci, u izlaganju „Tranzicija, trauma duhovne obnove“ govorio je o stanju hrvatske književnosti iskoristivši za paradigmatski primjer književnost FAK-a. Sorel je zaključio da je pojam tranzicije postao prazni označitelj i da je tranzicija, zapravo, već odavno završena. Aleksandar Jerkov, profesor Filološkog fakulteta u Beogradu, u izlaganju „Tranzicija bez tranzicije: kultura distance“ govorio je o srodnim procesima u srpskoj književnosti opisavši je, ironično, kao književnost koja se po uzoru na zapadnjačke „gluposti“ sada bavi trivijalnim temama, a za kriznih vremena proizvodi vrhunska književna djela.

Brojna publika popratila je izlaganja oba dana simpozija, a nakon pojedinih sekcija održale su se zanimljive, a katkad i duhovite, rasprave u kojima su pojedinci iznossili stavove, a često i privatna iskustva i pojedinačne slučajeve zbog čega se mogao steći dojam kako je riječ o nadasve zanimljivim temama koje pozivaju na slušanja i reakcije. Profilirao se niz sadržaja koji do sad nisu bili dovoljno artikulirani u hrvatskoj i srpskoj kulturnoj sredini, a tranzicija književnog polja, pojedina književna djela i hrvatsko-srpski kulturni odnosi pokazali su se kao provokativne teme vrijedne proučavanja i analize.

U nastojanju da prikažemo smjerove u kojima su se kretala izlaganja i rasprave, osvrnut ćemo se na nekoliko sekcija koje su problematici tranzicije i pamćenja pristupile provokativnim i produktivnim tezama, ostavljajući prostora za daljnja promišljanja.

Analiza posljedica iskustava tranzicije podrazumijeva razumijevanje pojma tranzicije i određivanje pozicije promatrača spram kolektivnog pamćenja. Svetlan Lacko Vidulić, izlaganjem „Tranzicija književnog polja SFRJ“, postavio je tezu da je postjugoslavenska tranzicija praćena narativima diskontinuiteta, dok se aspekti kontinuiteta učestalo zanemaruju i potiskuju. Ako je riječ o književnosti, prevladava ideja prijelaza s jugoslavenske multikulturene paradigme na postjugoslavenske nacionalne paradigmе. Ovisno o zauzetoj točki motrišta, prošlo stanje je moguće gledati kao neprirodno i nasilno, a novo kao prirodno – ili obratno. Postjugoslavensko stanje nije pitanje dobro-susjedske (ne)suradnje, a o strukturi postjugoslavenskog književnog polja ne može se govoriti, prema Dejanu Dudi, bez ekonomski i političke dimenzije. Pitanje kulturne suradnje nije stvar tolerantne kulturne razmjene, nego složen kompleks odnosa u uvjetima kapitalističke rekonstitucije književnog polja. Zasigurno najzanimljivija rasprava bila je ona o temi kako misliti „postjugoslavensku književnost“ kad nije (do)mišljena ni „jugoslavenska“.

Izvrstan odaziv na simpozij pokazao je kako su predložene teme bile intrigantne i provokativne mnogim afirmiranim znanstvenicima, ali i mlađim istraživačima i doktorandima. Na simpoziju je sudjelovalo oko osamdeset izlagачa iz cijelog svijeta

U sekcijama koje su okupile radeve temom kulturnog sjećanja i odnosa prema prošlosti, izlaganja su se kretala u smjeru socijalne konstrukcije kolektivnih sjećanja i analize političkih mesta u tranziciji (npr. sjećanja na Josipa Broza Tita i Franju Tuđmana u Hrvatskoj danas). Za vrijeme simpozija, više puta je spominjana ideja kako je zaborav jedan od ključnih aspekata kulturnog pamćenja, a ta ideja oprimjerena je analizama enciklopedijskog pamćenja u tranziciji izdvajivši autore poput Danila Kiša, Miroslava Krleže i Ive Andrića kao točke na kojima su se lomila kopljia. Pozicioniranje spram ovih autora i recepcija njihovih djela ukazivali su na probleme nacionalističkih poimanja povijesti književnosti, ali izlaganja na simpoziju pokazala su da se njihovim „upričavanjem“ u suvremena kulturna pitanja otvara dijalog među onima koji ih čitaju.

Jedna od najznačajnijih dionica koje je simpozij otvorio bila je rasprava o odnosima srpskog i hrvatskog kulturnog prostora koja je uključila političku dimenziju tranzicije književnog polja. Pojedini izlagачi, poput Velimira Viškovića, Čedomira Višnjića i Gojka Tešića, govorili su o vlastitim izdavačkim i uredničkim pothvatima te kakvoj su vrsti podrške i pritisaka javnosti bili izlože-

ni posljednjih dvadesetak godina. Teme poput antologija srpske književnosti u Hrvatskoj, *Prosvjetnih biblioteka* ili srpsko-hrvatskih veza u suvremenim povijestima književnosti, ukazale su na činjenicu da je bila riječ o izlagacima koji se nisu slučajno tu zatekli, nego da su u pitanju znanstvenici koji se ovim temama bave jer im u svakom pogledu znače. Većim dijelom, bilo je govor o neinstitucionalnim poljima razmjene u razdoblju kad nije postojala nikakva inicijativa u uspostavljanju ratnim stradanjima narušenih kulturnih odnosa. Prije svega, govorilo se o izdavačkim inicijativama časopisa *Feral Tribune* i *Arkvina*, izdanjima Durieuxa i V.B.Z.-a, te o brojnim individualnim inicijativama – dakle, o knjigama srpskih autora koje su tiskane devedesetih godina u Hrvatskoj – uzimajući u obzir tolerantniji i „labaviji“ odnos kulturnih politika nakon 2000. godine. Profesor Dušan Marinković istaknuo je zadovoljstvo činjenicom da je simpozij otvorio mogućnost govorova o sadržaju o kojem se do sad nije imalo prilike govoriti u hrvatskom kulturnom prostoru.

Simpozij je zamišljen tako da prije svega stavi naglasak na kulturna, književna, jezička, povjesna, politička i sociološka mesta tranzicije, a odaziv sudionika bio je najjači na književnom polju. Stoga, indikativan je slab odaziv na temu jezika i jezičnih politika. Usprkos manjoj zastupljenosti, izlaganja koja su se pozabavila interpretacijom i analizom novonastale sociolingvičke situacije u Hrvatskoj i u hrvatskoj znanstvenoj periodici posljednjih dvadesetak godina izazvala su velik interes, pitanja i raspravu. Na neki način, lingvisti koji su govorili o ovoj temi, dali su do znanja da se i nedostatak tekstova i šutnja znanstvene zajednice mogu istraživati i analizirati jednakom produktivno i entuzijastično.

Srodnja jezičnoj problematici bila je posljednja sekcija koja je zaključila simpozij, a koja je baš zbog svoje važnosti prepostavljena kao implicitni zaključak simpozija. Naime, riječ je o sekciji u kojoj su se izlagaci bavili obrazovanjem i udžbenicima gdje je prevladao naglasak na važnosti kvalitetno napravljenih školskih udžbenika prilagođenih pojedinim uzrastima, a koji bi bili napravljeni po standardima visoke stručne i pedagoške kvalitete. Stanje jezičnog i književnog obrazovanja od najnižih razreda osnovnih škola u regiji okarakterizirano je kao izrazito loše iz nekoliko razloga koje su navodili sudionici simpozija: obrazovanje na materinjem jeziku se koristi učestalo kao izgovor za isticanje vrijednosti koje promoviraju nacionalizam, a samim tim ono neposredno generira konflikt. Iako se govorilo o udžbenicima kao sredstvima indoktrinacije, komparacijom npr. udžbenika iz povijesti napisanih devedesetih, utvrdio se i niz nepodudarnih viđenja događaja tijekom raspada Jugoslavije. Književna djela napisana u tom periodu, neovisno o jeziku ili nacionalnoj pripadnosti autora, pokazala su znatno podudarniju perspektivu baš zato što su bila neovisna o državnoj politici.

Mnogobrojni tekstovi sa simpozija bit će okupljeni i predstavljeni javnosti u zborniku „Tranzicija i kulturno pamćenje“ koji će sredinom 2016. godine biti dostupan u elektronskom izdanju. Zbog velikog interesa i osjećaja da je cijela priča „nedovršena“ i da su pitanja koja otvara kultura sjećanja i pamćenje Drugog neodgovoren, voditelj projekta i brojni sudionici su izrazili želju da se nastavi raditi na temama koje su predložene simpozijem. Simpozij je ovom prilikom dobio veliku podršku Filozofskog fakulteta i Hrvatske zaklade za znanost, ali moguće je zamisliti da se istraživanja nastave i nekim sličnim inicijativama pa i platformom na kojoj bi se razmjenjivale ideje i ostvarivale kulturne suradnje Hrvatske i Srbije, ali i drugih zemalja u regiji.

IZLAGANJE NA SIMPOZIJU *TRANZICIJA I KULTURNO PAMĆENJE*, U ZAGREBU 26. – 27. NOVEMBRA 2015.

PROSVJETINE BIBLIOTEKE I IDENTITET

PIŠE: Čedomir Višnjić

Prosvjeta dvije decenije od 1950. do 1971. nije obavljala svoju dužnost što je rezultiralo činjenicom da je baština, književna i svaka druga, Srba iz Hrvatske bila zapostavljena i zaboravljena. Da nije bilo "Hrestomatije..." koja će ustalasati duhove i koja predstavlja i danas zanimljiv slučaj za analizu, i Koraćevog "Pregleda književnog rada..." jedan bi svijet mirno ležao na dnu dubokog okeana zaborava

U nastojanju da Srpsko kulturno društvo "Prosvjeta" i njegovo izdavaštvo smjestimo u cjelinu projekta "Hrvatski književno-kulturni identitet u tranziciji / regionalnom kontekstu...", te u okvir ovog koncepciski izvrsno naslovljenog razgovora, moramo krenuti od jedne banalne okolnosti, prepune značenja; rad "Prosvjete" je još jednom obnovljen februara 1993. godine! To je, dakle, bio trenutak u kojem nas je zatekla zadaća da razmišljamo o smislu i smjeru, ne samo našeg ostanka i opstanka, nego i našeg časopisa i tada tek priželjkivanog izdavaštva.

Za potrebe ovog našeg susreta ostaviću po strani, kako motive službene hrvatske politike da tada pomogne jednu takvu instituciju, a o čemu bi svakako trebalo razgovarati, tako i činjenicu da među prisutnima u ovoj dvorani ima i tako mladih magistara i doktora da im i oko 1993-e i onih značenja, vjerovatno trebaju dodatna objašnjenja. Osloniću se na činjenicu da se ovdje večeras govori i o *Feralovoj biblioteci*, što je prilika da se o kontekstu govori otvorenije i direktnije. Kontekstualno, naime, ovo su dva analogna izdavačka projekta.

Druga bitna okolnost, više je kulturno-politička. SKD "Prosvjeta", ime za jedan kulturno-politički topos, uglednije ime nego djelo, decenijama zapravo nije vršilo svoju dužnost. Ni u one dvije decenije između 1950. i 1971., obratite pažnju na striktno političke graničnike, u kojima je funkcionalo dominantno u okviru hrvatske kulture kao dijelu jugoslavenske kulturne scene, kroz djela

Vladimira Popovića, Grigora Viteza, Vojina Jelića, a naročito ne u sljedeće dvije, kada je i takav rad zaustavljen. To je rezultiralo činjenicom da je baština, književna i svaka druga, Srba iz Hrvatske bila zapostavljena i zaboravljena. Da nije bilo "Hrestomatije..." koja će ustalasati duhove i koja predstavlja i danas zanimljiv slučaj za analizu, i Koraćevog "Pregleda književnog rada..." jedan bi svijet mirno ležao na dnu dubokog okeana zaborava. Tako je to dakle bilo u predtranzicijsko vrijeme, prije nego što su Bjelopolje, Korenica, Đevrske i Božić postali, ne mesta rođenja značajnih srpskih i hrvatskih književnika, nego četnička uporišta. Za Budisavljević se znalo ako je neko od njih ušao u "pet stoljeća", uostalom Koraćevim trudom, za Miličevića, ako je ušao u "50 srpskih romana", za Lastavice, Vukojeviće, Mašiće, ni toliko. O Micićima, Aleksićima i Jerkovićima, da i ne govorimo, na Mušćickog, Nikanora Grujića i Milaša, da ni ne mislimo. Još i danas, kad se spomene mnogozaslužna hrišćanka svjetle uspomene, Dijana Budisavljević, mnogi se začude kad im se kaže da je ona snaha jednog ka und ka velikog župana, ličkog, bjelovarskog, zagrebačkog, klasičnog autora Matice hrvatske i Matice srpske, tim redoslijedom, a da joj je djever, priпадnik kruga oko "Srbobrana" i kraljevski jugoslavenski ministar. Zadnja mu je javna funkcija bila, potpredsjednik arhijerejskog savjeta mitropolita zagrebačkog Damaskina.

Čime su urodile, kako su nas grubo definisale ove dvije, za večerašnju priliku izabrane okolnosti? Prva, 1993. je rezultirala; prihvatanjem društvene margine kao radnog mjesta. A mirno prihvatanje margine je bilo posljedica i prepostavka izražavanja najdubljeg osjećaja grupice ljudi, koja je u zimu te prohладne godine ušla u tzv. informativno-izdavačku sekciju Društva; radikalna negacija svega što nam je tada svim sredstvima nametano kao službena vrijednost, u politici, kulturi... Otpor difamaciji nacionalnog imena, zatiranju značajnog sloja zajedničke jugoslavenske baštine, mržnji prema ljevici i pravoslavlju, prema cirilici, koja će za isti sto dovesti stare komesare i mlade vladike. Smatrali smo svojom dužnošću da se tome suprotstavimo, jer nismo vjerovali ni u kulturu ni u istinitost službene kulturne politike. Svesni da u glavnoj areni, koja uostalom nije uvažavala intelektualnu argumentaciju, nemamo šanse, prihvatali smo jednu mjeru tehničke getoizacije, a mogućnost izbora i nije bila naročito razvedena, ako smo željeli nadoknaditi bar dio zaostataka iz prethodnog perioda. Sjećam se dobro da smo ove đavolje pogodbe bili sasvim svjesni, ne radi se ni o kakvoj naknadnoj racionalizaciji. Osim toga, margina nam je, i to smo brzo shvatili, zahvaljujući suštinskoj nezainteresovanosti gospodara, omogućavala punu slobodu izbora i izvora, a cijenili smo da nam je to u ovom

poslu najpotrebije, i znali ujedno, da negdje moramo platiti ceh. Koji će biti uglavnom u nametnutoj ograđenosti našeg traganja za istinom. Može se reći da je cijeli razvoj "Prosvjete" u ove 22 godine tekao, od tog prihvatanja društvene margine, do današnjeg nastojanja, sa bibliotekom objavljenih knjiga iza sebe, da se ta pozicija i psihologija nadvladaju, da se iz njih izađe, do pojačane svijesti da se sad vrata moraju otvoriti.

Jedna od glavnih tehnika našeg nepristajanja, bilo je neprihvatanje realnih, ni onih drugih, granica i razgraničenja. Prvi smo počeli objavljivati naše ljudе koji su otišli i pisali o tome (Nebojšа Devetak, Luka Šteković, Miloš Kordić, Nikola Vujičić, Mirko Demić, Dušan Ivanić) i time smo svoju poziciju označili bolje no ičim drugim. Psihološko zaleđe je bio otpor nametanjima, ideološka podloga – jedinstvo nacionalnog kulturnog prostora. Ovoj skupini naših autora treba dodati i to da smo danas izdavači Nike Bartulovića i Gorana Babića, u skladu sa preuzetom obavezom prema jugoslavenskoj baštini. Nema kuće koja je više njihova od ove, jer nije riječ o dvojici nesvrstanih mistika, nego o dvojici boraca sa jasnom slikom o neprijateljima.

Dakle, biblioteke, kao izdavačke serije, urednički, koncepciji osmišljene, bitni izvori i agensi kulturnog života, kulturne sredine, izdavača. Kakvu smo situaciju tu zatekli? Tradicija, barem ona srpska, bila je lako pregledna i nudila je različita rješenja. Iz vremena pred Prvi svjetski rat, u formativnom periodu našeg XX vijeka, to je do danas nezaobilazan nacionalno-integracijski projekt u izdavaštvu; plave knjige Srpske književne zadruge. Negdje pred kraj tog perioda, srodnu ediciju u (secesijsko) plavo platno povezanu, pokreće i izdaje 8 knjiga Matica srpska u Dubrovniku. Zadružino Kolo je izlazilo i u međuratnom periodu, uostalom sa mnogo prečanskih autora, ali književni se život okretao oko Svetislava Cvijanovića i Gece Kona. Edicije sad idu mimo njih, izuzev možda Konove "Naše knjige". Ali se zato i danas kupuju i cijene; "Albatros", Lazarevićeve "Karijatide", "Srpski pisci" i "Savremeni jugoslavenski pisci", "Narodne prosvjete", "Savremenik" Zadružin.

Iz ovog drugog, nama bližeg, međuratnog vremena, koje je formiralo "Prosvjetine" urednike, pamtimi i pratile su nas; Mišićev "Orfej", otvoreni da ne može biti klasičnije, sa Apulejem, Geteom i Alanom Poom, da bi preko Lotreamona stigao do Kortasara, Mabija i Pope; Popine "Metamorfoze" koje su nam donijele rusku poslijerevolucionarnu književnost; nezaobilazna je kanonizirajuća uloga "Prosvetnih" "Brazdi", knjige koje se čitaju i danas, poslije više od pola vijeka.

Kada su stari "Prosvjetini" urednici krajem 40-ih uzastojali trajnije osmislići vlastitu izdavačku djelatnost, oni su stvorili, lako ćete pogoditi, "Plavu biblioteku", koja je trebala izlaziti u godišnjim kolima po 6 knjiga. Fascinacija Zmajem i Stojanom Novakovićem živjela je i dalje. Entuzijazam, naravno, i poznato je, nije trajao dugo. Koncepcija je bila striktno jugoslavenska svog vremena (Glišić, Kozarac, Veljko Petrović, Krleža) i sa nekim otklonom (Bude Budisavljević). Izašlo je nešto manje od 40 knjiga, a više je od zanimljivosti, da su dvije zadnje knjige u seriji, svojevrsni povratak kući, knjige narodnog stvaralaštva Srba Korduna, koje je priredio Čanica Opačić. Prva knjiga su zakonito bili izabrani spisi Svetozara Markovića. Prisjetimo se da su to bile godine krize Srpske književne zadruge, koja se idejno i organizacijski teško oporavljala od ratne epizode.

Prva biblioteka koju smo mi iz '93-e pokrenuli, zvala se – Plava biblioteka. Međutim, brzo se pokazalo da mi u tom trenutku nemamo ni gotovih rukopisa, ni izdavačkih planova, ni uredničkih snaga za jednu osmišljenu seriju, u kakvu je do danas izraslo "Kolo", a kakva je otprilike bila i naša stara Plava. Danas, sa

distance posmatrano, čini se, barem po izlazu prve knjige, "Američki sladoled" Drage Kekanovića, da je serija više trebala ličiti na "Savremenik", a ime je dala tradicija...

Dakle, brzo smo odlučili, situacija nam je nametnula, šarenilo pristupa i rukopisa, da ne idemo sa svim izdanjima u jednu biblioteku. Takva je mogućnost postojala, ipak je to relativno sasređena izdavačka aktivnost, oko teme, Srbi u Hrvatskoj. Nismo odoljeli izazovu imenovanja i označavanja.

Izabranim djelima Adama Pribićevića otvorili smo biblioteku "Granice", dakle posegnuli smo, dvostruko, dublje u središte tradicije. Na koricama knjige štampan je kratak tekst o imenu: "Ime biblioteke nastaje u preplitanju fizičkog, odnosno geopolitičkog, i mogućih duhovnih značenja pojma Granice. Namjera joj je da bez granica u tematskoj otvorenosti i intelektualnoj hrabrosti propita bitne uzroke uspona i padova etničkih i političkih zajednica na ovim prostorima..." Znak biblioteke je obris krajiskog čardaka. Kasnije je u ovoj seriji izašla poznata Ivanićeva Antologija pripovijedaka, koja će baš oko pitanja razgraničenja dviju kultura svojim urednicima donijeti mnogo glavobolje. U istom smjeru je išla i biblioteka narodne književnosti Srba u Hrvatskoj, dobila je ime sa nešto više značnog patosa, do čega nam je i bilo stalo, "Majka Jugović". Pozivali smo se na poznatu činjenicu da je ova legendarna pjesma zapisana na našim prostorima.

Kako je vrijeme odmicalo, tako je kod nas (da spomenem i imena, Drađa Kekanović kao mentor tih prvih godina, Milorad Novaković kao urednik časopisa i Čedomir Višnjić), probijala svijest da nam nije jedina zadaća otpor najbližem okruženju. Odlazeći sve češće u Srbiju, angažujući saradnike iz Beograda i Novog Sada, vidjeli smo da se moramo suprotstaviti jednosmjernim tendencijama pamćenja i zaborava u matičnoj nacionalnoj kulturi, formiranju nacionalnog kanona bez prečanskih autora, naročito onih iz Hrvatske. Tako je nastala nama važna biblioteka "Prečanska priča", kojoj je cilj i put izvlačenje na površinu onih autora koji su nestali u međuprostoru dviju kultura (Bogdan Lastavica, Adam Pribićević, Milan Budisavljević, Stevan Galogaža, Milan Pribićević...), a rado bismo još objavili Danila Medića, Petra Petrovića... Da ovdje spomenem jedan izdavačima važan detalj, ova je biblioteka, uz izuzetak Adama Pribićevića, komercijalno uglavnom neuspješna. Ne znam, na primjer, da li smo do danas uspjeli u Beogradu prodati i jedan primjerak knjige Stevana Galogaže. Mislim, da ne. I ne bih rekao da je to zbog kasnih političkih stavova o političkom Beogradu i Srbiji, ovog srpskog dobrovoljca u Balkanskim ratovima. Radi se o tome da je sloj zaborava, zapravo slojevi zaborava, da su isuvise debeli nad tragičarem koji je u završnom poglavljiju svoje priče upamćen kao rigidni komunista. A što se tiče stavova, kad objavimo Starčevićevu "Pasminu slavoserbsku", siguran sam da će biti izdavački hit, baš među Srbima. Doduše, ovdje valja do metnuti, Galogaža je bio izvrstan poznavalac teme, a to zna biti problem, to se ne prašta. Ponekad smo i prethodili povratku nekih imena, prvi smo objavili knjigu danas, naknadno, kanoniziranog, Milana Kašanina, raste interes za sudbine ljudi i pisaca poput Nike Bartulovića i Đure Vilovića.

I ovdje ćemo se većeras zaustaviti. Kažimo na kraju da je izvor životnosti i sposobnosti preživljavanja, na jednoj strani, i slabosti na drugoj, Srpskog kulturnog društva "Prosvjeta" i njegovog izdavaštva, u činjenici da se Društvo razvija kao manjinska, nevladina organizacija. Mi smo vanakademska kategorija, na našim se temama radi u slobodno vrijeme, i u Zagrebu i u Beogradu. Možda i time najavljujemo budućnost mnogo čega u humanistikama malih naroda. Iz te bitne činjenice, međutim, proističe i osjećaj zadovoljstva postignutim i svest o ograničenjima.

ОДНОС ХРВАТСКОГА И СРПСКОГА ЈЕЗИКА У НАСТАВИ

ЈЕЗИЧНА РАВНОПРАВНОСТ

пише: Мира Бићанић

Служимо се прописаним граматикама и правописима, али не и разликовним реченицима, који врве нелогичностима и искључивостима, јер ми разумијемо и ријеч 'хиљада' и 'тисућа', нпр., подједнако их употребљавамо, не прозивајући их притом као српску и хрватску, него објашњавамо њихово поријекло, етимологију — старославенску и грчку

У нашој гимназији (Српска православна опћа гимназија Кантакузина Катарина Бранковић у Загребу) настава се проводи на српском језику и писму, тј. по моделу А, осим када је ријеч о предмету Хрватски језик и књижевност те страним језицима и латинском језику, што није нимало једноставно узмемо ли у обзир да су већина наставника и ученика изворни говорници хрватскога језика, и да су се у првим годинама рада школе и сами морали привикавати на терминологију везану уз предмете. Највише пажње посвећујемо односу српскога и хрватскога језика јер ученици на државној матури полажу оба предмета/језика, а остale предмете – обавезне и изборне – на српскоме и ћирилици.

Хрватски и српски доживљавамо као комплементарне, сродно-блiske и равноправне језике у којима су похрањене наше књижевности, културе, повијест наших писама и историја наших душа. Оно што у настави, не само језика, истичемо као значајно и вриједносно – јест комуникација, разумијевање, упознавање, зближавање. Као наставнику, важно ми је да то ученици препознају, јер језик је медиј у којем је садржано све постојеће; он је простор приватне, посвемашње слободе, засебно и осебују станиште, којим откривамо и дефинирамо свијет у себи и око себе. Језиком пловимо и у прошлост, истражујући његов повијесни развој, и откривајући интегрално богатство у сплитској чакавици, славеносрпском, екавици, ијекавици, средњовјековљу и модерности, ћириличној, глагољичној и

латиничној споменичкој и књижевној баштини. Прије неколико година, на светосавској приредби којом свечано обиљежавамо Дан Школе, управо су језици били задани идејни темат: тада се могло видjetи како у уметничком, креативном замаху такозване језичне разликовности постају повезница између нација и стојећа, прошлости и садашњости.

Ученицима је занимљиво чути зашто је Антун Бранко Шимић своју једину поетску збирку објавио на српској екавици, или пак због чега су Матош и Јевић доживљавали Београд као своје уточиште и други дом, зашто је Иво Андрић заступљен у програму и хрватске и српске књижевности, како су Вука С. Караџића цијенили најеминентнији европски интелектуалци, те зашто су Данило Киш, Иво Андрић, Меша Селимовић и Мирослав Крлежа, најважнији наши класици, стварали своја књижевна дјела на идиому, који се након распада Југославије располутио на два аутономна језика: српски и хрватски.

Како као наставник отпочетка нисам била склона подржати ригидност и хирове језичне политike, која је од почетка 90-их произвела много штетних, па и девијантних, појава у Хрватској, наметнувши најприје тзв. језични пуризам, под мотом: *'Говори чисти хрватски!'*, који се брзо прометнуо у језични расизам, на настави баратамо знанствено утемељеним, лингвистичким, чињеницама; обрађујемо и мјеста разлика по којима се хрватски и српски језик, понавише због политичких околности, дефинирају као двије аутономије и два стандарда, водећи рачуна о тзв. вертикалној проходности кроз градиво, тј. о томе да ученици усвајају оне чињенице које су важне за хрватски и српски језик. Служимо се прописаним граматикама и правописима, али не и разликовним реченицима, који врве нелогичностима и искључивостима, јер ми разумијемо и ријеч 'хиљада' и 'тисућа', нпр., подједнако их употребљавамо, не прозивајући их притом као српску и хрватску, него објашњавамо њихово поријекло, етимологију — старославенску и грчку, у овом случају.

Да би се из данашње, рецентне позиције схватила сложеност односа хрватскога и српскога језика, и то још поимајући га кроз наставни процес у којем наставник језика, неовисно о политичком тренутку, с пуном одговорношћу треба образовати и о културној генези некога народа, његовој повијести, традицији и повезаности с другим културама, потребнији је, уосталом, здрав разум од лингвистичкога знања. Наш угледни лингвист, нажалост покојни, проф. др. Дубравко Шкиљан, у једном интервјуу 1995. г., рекао је:

„Премда то у овом тренутку звучи бласфемично, изузетно је тешко доказати, а по мом мишљењу и немогуће, да су по генетском и типолошком критерију хрватски и српски два различита језика. У генетском се смислу налазе на истом мјесту родословног стабла славенских и индоевропских језика, а у типолошком смислу међу њима нити на једном језичном нивоу, од фонолошког до синтактичког, не постоје довољно велике разлике да би се они сматрали различитим језицима. На вриједносни критериј је пак најлакше утјецити, и као језична политика жели развојити два језика, она најчешће одабира управо то подручје за своје дјеловање. Наша језична политика жели да се у свemu одвоји од бивших стања и времена и да, утјечући на поимање говорника, развоји хрватски од српског језика. У

овом тренутку тешко је рећи колико ће таква тежња за раздвајањем имати стварног успјеха. У лингвистичкој теорији и пракси језичне политике ово се обично спомиње као проблем аутономије поједињих језика.”

Некадашња настојања да се јужнословенски народи приближе једни другима преко језика, на крају 20. столећа прометнула су се у настојања да се што више удаљимо, користећи језик као политичко средство и медиј политичке манипулације. Осим аутономије, наши језици 90-их су година произвели и појаве које више имају везе с подручјем људских права неголи с подручјем лингвистике и филологије: језични пуризам мутирао је, логично, у језични расизам, а овај пак у осјећај социјалне искључености тзв. обиљежених говорника. Језик, који треба бити простор потпуне слободе, онако како га схватају и користе најбољи писци, за многе наше суграђане постао је територијални, симболички простор доминације нације и национализма, исказаних одиозним појавама попут ксенофобије, фашизма, расизма и сл.

Проф. Шкиљан овако је видио тај феномен: „Ако хрватска језична политика формира свој простор јавне комуникације првенствено у симболичкој димензији, објединујући прије свега Хрвате под заједничким симболом хрватског језика, није неочекивано да они који нису Хрвати имају потребу да и сами пронађу властити симболички простор. Проблем је и за хрватску и за српску страну већи него што се на први поглед чини: Срби у Хрватској, првенствено урбани или такођер и они који живе у руралним срединама где су компактније насељени, донедавно ни у ком погледу нису говорили језиком различитим од Хрвата. По језику се није могло, а нити се данас још увијек најчешће може, установити припадност неком од ова два народа. Интенционално искључени из симболичког простора посредством дјеловања језичне политike, Срби у Хрватској остају на празном простору који теоретски могу попунити на различите начине: да теже за тим да се интегрирају у хрватски симболички простор, да створе свој властити симболички простор, или да се повежу с постојећим српским симболичким простором. Солуција коју одаберу поново неће оvisити о најефикаснијим модалитетима језичне политike, него о глобалној политици уопће.”

Професор Шкиљан, риједак глас разума и храбrosti te стручнога поштења у ономе времену, о овој је теми 2002. године објавио књигу *Говор нације*. Осим њега, и др. Сњежане Кордић, других гласова баш и није било. Њезина је књига *Језик и национализам*, објављена 2010. године у издању загребачког *Društva*, изазвала праву буру међу хрватским лингвистима јер др. Кордић, међу осталим, каже да се хрватска језична политика 90-их ориентирала према језичној политици НДХ-а.

Ако у знанственим круговима знанствени плурализам није добродошао, како ли је тек изван тога простора. Оно што могу утврдити из властите наставничке праксе, која почине фебруара 1997., када сам за вријеме мирне реинтеграције хрватског Подунавља радећи у барањским школама упознала моделе мањинског образовања, па до доласка у Српску православну гимназију у Загребу 2005., јест да све то укупно као крајњи ефект ствара осјећај сегрегације, о чему би се такођер могло расправљати, јер из онога што је тада било понуђено, другачије се није ни могло.

С друге стране, као наставница хрватскога језика морала сам и морам поднijети све напутке институција надлежних за хрватски језик, а које су нас ставиле у ситуацију да у вријеме када се боримо с темељном неписменошћу, као опћом појавом, морамо пратити непрестане промјене у језику које нису најјасније ни онима који их осмишљавају и прописују.

Тако су прије објављивања *Правописа хрватскога језика*, у издању Института за хрватски језик и језиковесловље из 2013. године, посљедњега прописанога, на располагању била чак четири правописа. Правила на којима је дотада инзистирало Вијеће за норму хрватског језика нису заживјела због своје искључивости па ми је већи проблем, откада радим у овој школи, објаснити ученицима правописне промјене у хрватском језику, неголи објаснити правописне разлике хрватскога и српскога језика. Наиме, будући да се хрватски и српски, или двије варијанте једнога, полицејтичког стандарда, доиста минимално разликују у свим својим граматичким разинама, правопис је једино преостало подручје језика у којем се непрестано може маневрирати, и притом аргументирати такве експерименте.

Ученик ће одмах усвојити да се по начелима хрватскога правописа биљежи *Europa*, а на српском *Европа*, те да је повијест у опреци с историјом – као што уочавате, разлика је голема, зар не – но хоће ли разумјети правило о двогласнику /ie/, /покрivenom r/ итд., које гласи: *кај се слог крати, ије се замјењује с је или е*. Ако се испред ије не налази покрivenи r, тј. r којему претходи сугласник иза којега није морфемска граница, ије се замјењује с је. *Писање је или е иза покрivenог r није у правоме смислу правописно питање јер двострукоти постоје у изговору. Онај тко изговара дезгрешан, грешан, грешка, грешница, грешник требао би те ријечи тако и записати, тј. онај тко пише дезгрешан, грешан, грешка, грешница, грешник требао би те ријечи тако и изговарати...*

Ово је тек почетак правила, које завршава закључком да вам је дан избор да се приклоните традиционалном писању или новитетима. Када једном усвоје одређено правило, како им објаснити да је допуштена и друга могућност, а онда им још треба објаснити да је то због потврђености у употреби. Дакле, не може се ученицима објашњавати да је правопис ствар договора, ако договора нема.

Баш због тога бих своје излагање завршила документираним изјавама двојице интелектуалаца из доба Бечкога књижевног договора, Вука Карапића и Ивана Кукуљевића Сакцинског. Бечки договор, из 1850., први је документ којим су ударени темељи стандардизације српскохрватскога језика, не без борбе. Но тада је националне прваке, осим препородних тежњи и духа, једнако драјвао и мото „Служимо народу“. Мислим да довољно речито говоре о времену у којем се један језик устројавао за потребе различитих народа: Срба, Хрвата, Словенаца, а касније Босанаца и Црногораца. Цитiram:

Тако смо, једногласице, признали, да не ваља мијешајући нарјечја градити ново, којега у народу нема, него да је боље од народнијих нарјечја изабрати једно, да буде књижевни језик, а то све:

- а) зато, што није могуће писати тако, да би свак могао читати на свом нарјечју,*
- б) и зато, што ни остали народи, као н. п. Нијемци и Талијани, нијесу од својих нарјечја градили новијех, него су једно од народних изабрали, те њим књиге пишу.*

Иван Кукуљевић, пак, период Бечког договора описује као доба када је „Хрватска спавала у дубоком сну, сва интелигенција једино латински говорила, у женском друштву једини језик био њемачки, а аристокрација своје синове слала у Мађарску да уче мађарски“.

PETAR KRIŽANIĆ, KARIKATURIST I GLINJANIN

DA VAM SE PREDSTAVIM...

PIŠE: Igor Mrkalj

Petar Križanić rodio se 19. maja 1890. u Glini. Otac mu je bio Hrvat, Matija Križanić, domobranski podoficir, a majka Srpkinja, Sofija, iz krajiške porodice Rebić, čije su mnoge generacije branile Vojnu granicu od Turaka i čiji su članovi već po tradiciji bili graničarski oficiri Austro-Ugarske Monarhije

Sasvim pri kraju devetnaestog veka (tačnije u krštenici), ugledao sam svetlo dana u Glini maloj varošći Hrvatske.

U mom kraju, koji je u političkom rečniku poznat pod imenom Banije, žive izmešani katolici i pravoslavni, ili, kako se oni sami zovu, Srbi i Hrvati.

Ta dva plemena čuvena su u svetu po tome što već decenijama vode borbu, dokazujući jedni drugima savršeno istim jezikom, istim argumentima i, šta više, istim karakterističnim izrazima iz Vukovog rečnika da — nisu jedan narod.

Ja sam plod te mešavine, jer mi otac beše katolički Hrvat a majka pravoslavna Srpkinja. Prema tome, hteo ne hteo, rodio sam se kao Jugosloven.

Sasvim je razumljivo da je, pri takvom stanju duhova u mome kraju, već pri mome rođenju izbio jedan od bezbrojnih srpsko-hrvatskih sporova.

Kod moje se kolevke obrazovaše dve moćne partije i povede se ogorčena borba oko mog imena.

Srećom i taj spor, u kome izlomiše bojna kopla Dušan i Krešimir, Lazar i Tomislav, beše okončan sporazumom.

Po tom sporazumu dobih na krštenju ime Petar, po Sv. Petru. Ime isto toliko srpsko-pravoslavno koliko i katoličko hrvatsko.

Ali kao ni jedan do sada, tako ni taj sporazum ne beše trajan. U pregovorima oko moga vaspitanja nastadoše nove komplikacije i svađe: hoće li dete biti vaspitan u hrvatskom ili u srpskom duhu.

I dok se u mojoj dečjoj glavi nadmudriva Starčević i Sime Lukini Lazić, Vjekoslavi Klaići i Pante Srećković, na slabačkim ledima deliše ljute megdane

АУТО-ПОРТРЕТ

Autoportret (1927)

Obilići i Zrinjski. Pa kad su, najzad, obje partije uvidele da se ovi njihovi idealni patriotsko-pedagoški napor razbiju o moju tvrdu glavu, pribegoše korupciji.

Jednoga dana iznenadi me ljubazno lice jedne od mojih pravoslavnih tetaka, koja mi slađanim glasom tepaše: "Reci, srce tetkino, da si Srbin. Dobićeš groš." Ja odlučno izjavim da sam Srbin.

Ali se ni druga strana ne dade nadmudriti nego posla jednu od katoličkih tetaka koja mi još slađanijim glasom zaguka: "Reci, dušo, tetkina da si Hrvat! Dobićeš dva groša". Ja se svečano odrečem Srpstva i proglašim se Hrvatom.

To beše prvi honorar za moje političko uverenje.

Kad sam docnije pokušao da moje patriotsko-finansijske spekulacije uprostim, izjavivši istovremeno Srbinom i Hrvatom t. j. Srbohrvatom, dobio sam batina.

To beše moje prvo političko mučeništvo.

Istoriju moga krštenja i vaspitanja izložio sam i suviše opširno, da bih pokazao kako nema krivice do mene, što sam ostao pomalo nedokršten i nevaspitan.

To je, ujedno, i razlog što sam se odao zanatu koji nije uvek u skladu sa raspoloženjem mojih bližnjih; u koliko među ove spadaju i ministri.

Prvo sam djetinjstvo proveo u selu i živio životom, za kojim su uzdisale predatne sentimentalno-romantične gospojice; latao sam po mirisnim livadama i senovitim šumama za stadom, krai kruške iz komšiškog voćnjaka, i uzimao prve časove iz vrbove svirale.

У школи, коју сам посље тога учио у селу Мећенчанима, појавише се први знаци сликарског талента. Не само beležnice и књиге, него одело иlice, behu uprljani krmačama od mastila. Ја сам, међутим, не слuteći ništa о том своме таленту, вруће жеleo бити православни pop, i upropastio при tome mnogo babine vune i kudelje првећи већаће браде.

Не требам да поминjem, да су и те bogougodне амбиције биле honorisane батинама. Жеља да будем pop nije ми се испунила, jer су ме посље одвели у варош; тако су ме гурнули у некакве друге школе, које сам usled ljudske i profesorske злобе, менјао као остали ђаци капуте.

Što sam друго, посље тавог школovanja, i могао да постанем него ово што јесам.

Моје младићство пада у доба омладинског националистичког покрета. Мени, као и многима другима, беше у то време главно занимање рушење Аустрије. Рушио сам је где сам стигао: у школи, у кабани, револуционарним написима по периферијским тарабама и осталим дискетреним mestima. Годио сам се да сам car у Бечу strepi od мој подземног рада, а у патриотским halucinacijama видио сам свих desetak milijona bajuneta uperenih u моја прса. I već sam bio na putu да постанем народни муџеник kad nastade светски rat. Пошто сам се затекао на територији Austro-Ugarske, борио сам се на страни централних сила, што је također bio jedan od узрока njihove propasti.

Vojnički slom Austrije nije ме зачудио. Ali kad сам, посље рата, у новој држави видио ко је sve bio против је, зачудио сам се што nije propala mnogo ranije.

Posle rata nastavio сам новинарење и карикирање у Zagrebu, где ме многи smatrali velikosрpskim centralistom, i u Beogradu, где mi opet prebacuju hrватски separatizam.

Ta se situacija nije izmenila ni sporazumom onih u Zagrebu sa onima u Beogradu.

Међу осталим sporazumeli su се i у томе да ме ниједан ни други не признaju svoјим. Шта ћемо? За све време новинарског рада сарађивао сам у многим listovima, од којих је veći deo propao.

Jedno vreme pojavljivahu se моје karikature preštampane u engleskom listu "Manchester Gvardijanu", ali kad mi rekoše da je то отприлике engleski "Leškovački Glasnik", ja sam se мало oladio.

Прошу сам годину proveo у Паризу. Posle života u tom centru кulture umetnosti i svakojakih senzacija, osetio sam neodoljivu потребу за veličanstvenim миром Zlatibora. Da sam Mikelanđelo, живећи у то два divna i tako različita ambijenta, stvorio bih čuda. Ovako, ja sam se oženio.

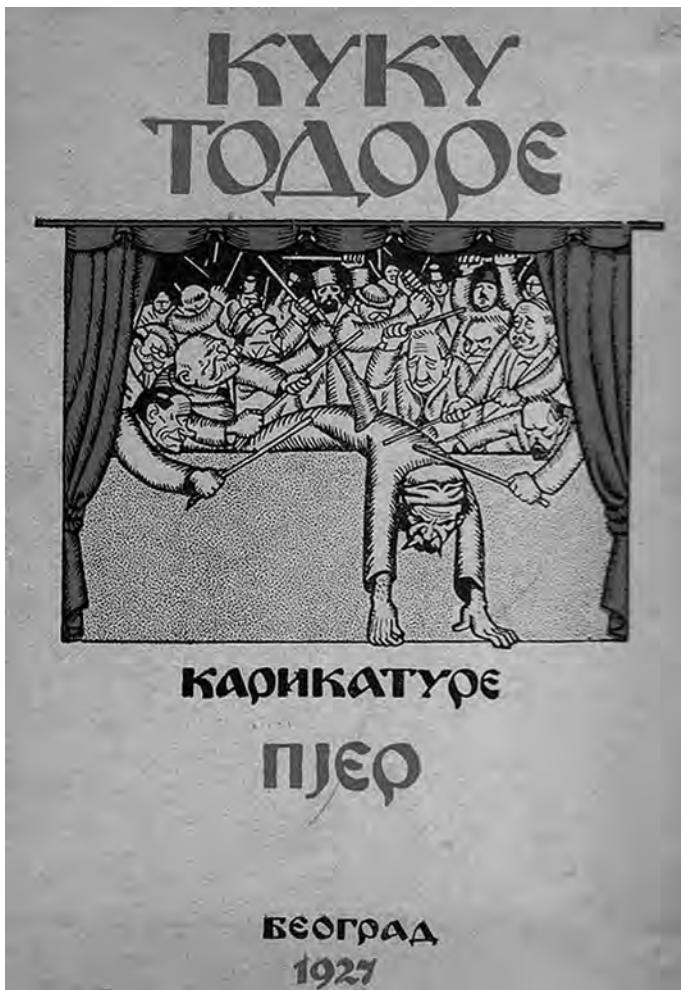
Uostalom, bolje i to nego да ме slučajno pregazio парски otobus, ili zaklao zlatiborski kurjak. Kao чистокрвni sentimentalac, ne bavim se nikakvim sportom, осим ако se sportom ne smatra i šah, koga igram sa mnogo strasti i fizičkog napora.

Politički se nisam oprededio zbog постојане жеље, да bi me razne партије smatrale svoјим pristalicom.

To je, u glavnom, sve што могу да напиšем о себи.

Što se mene tiče, ja ne bih pisao ni овако, kad ne bi verovao да ће se posle sto godina naći negde некакав profesor, koji ће, пошто прouči sve bube i travice, hteti da piše i o менi. Pa da se ne bi mučio zbog podataka које неће naći ni u "Narodnoj Enciklopediji", da му се нађе при руци ово неколико redaka.

Pogovor zbirci karikatura Kuku Todore, Beograd 1927.

KUKU TODORE (1927)

BIOGRAFSKA BILJEŠKA

Petar Križanić rodio se 19. maja 1890. u Glini.¹ Otac mu je bio Hrvat, Matija Križanić, domobranski podoficir, a majka Srpskinja, Sofija, iz krajške porodice Rebić, čije su mnoge generacije branile Vojnu granicu od Turaka i čiji su članovi već po tradiciji bili graničarski oficiri Austro-Ugarske monarhije.²

Majku nije ni zapamtil. Umrla je tri mjeseca nakon njegova rođenja. Nakon ženine smrti Matija je podijelio djecu između svoje i ženine porodice. Petar je prišao babi po majci – Ani, koja je živjela u svome rodnom mjestu, banijskom selu Mečenčanima, u okolini Kostajnice. U ovoj sredini, prijestojali su očuvanim tradicijama, u kojoj se poštovanje smatralo vrlinom a hrabrost i čast najvećim ljudskim vrijednostima, odrastao je dječak sklon vještini koju okolina nije razumijevala i za koju nigdje nije nalazio podstrek. Njegovu sklonost ka crtanju primijetila je samo njegova baba, zgranjavajući se pred išaranim zidovima.

Po završetku pučke škole, Petrovu neizvjesnu budućnost usmjerio je kapetan Stojan Rebić, njegov ujak, bivši sekretar austrijskog vojnog ataše na Cetinju, koji je omogućio dječaku da kreće u petrinjsku gimnaziju. Tako je u ljetu 1901. upisan u prvi razred Kraljevske male realne gimnazije u Petrinji, koji je završio s odličnim uspjehom.³ U starom i neobičnom fraku i cipelama većim za nekoliko brojeva, Petar je u tim danim i sam izgledao kao neki od likova iz njegovih budućih karikatura. Ne bez razloga, školski drugovi prozvali su ga Frakan.⁴

Nakon završenog trećeg razreda, napušta Petrinju i školovanje nastavlja u Zagrebu. Nasuprot mnogima, njegov ujak je odmah zapazio i podržao Petrovu sklonost prema crtanju zbog čega je svom talentiranom, četrnaestogodišnjem sestriću ishodio stipendiju za Umjetno-obrtnu školu u Zagrebu, gdje je postojalo jedno stipendijsko mjesto za Krajišnike. Odatle će već 1907. godine, po savjetu svojih profesora, preći u tek osnovanu Višu školu za umjetnost i obrt, kasnije nazvanu Akademiju, na kojoj su se školovali budući slikari i kipari, i tek poneki crtač.

Naredne 1908. godine započinje suradnju u zagrebačkom humoristično-satiričnom listu Koprive, u kojem će objavljivati svoje prve novinske karikature. Bilo je to vrijeme Hrvatsko-srpske koalicije i burnih političkih borbi, koje će potaknuti njegovo umjetničko stvaralaštvo, ali i privući pažnju austrougarskih cenzora. Tih godina on pripada književnom krugu A. G. Matoša, oko kojeg se okupljuju i mlađi karikaturisti. U književnoj karikaturi Križanić inklinira romanskom duhu, te zbog toga njegovo umjetničko ime je – Pjer.

Uoči Prvog svjetskog rata, Pjer se pridružuje omladini koja se oduševljeno zalaže za bratstvo Srba i Hrvata. Putuje 1912. u Beograd, zajedno s brojnom skupinom zagrebačkih studenata, što kod austrougarskih vlasti ne prolazi neopušteno. Štoviše, dva neuspjela atentata revolucionarne omladine na kraljevskog povjerenika u Zagrebu te iste godine poslužit će vlastima da osumnjiče, zatvore i protjeraju mnoge studente, među njima i Pjera Križanića, koji će iz političkih razloga biti primoran prekinuti svoje akademsko obrazovanje.

¹ Hrvatski državni arhiv u Sisku, fond 719, Zbirka matičnih knjiga, Matična knjiga rođenih župe Glina: 1878.–1903. Za godinu 1890., pod red. br. 42 upisan je Petar, sin zakoniti Mate Križanića (stražmeštar kod Kr. Ug. domobranstva u Glini, rk.) i Sofije, rođ. Rebić (grč. istoč.). Adresa roditelja: Glina, br. 91.

² Najvažnije činjenice iz Križanićevog života sabrane su u prilozima Siniše Paunovića, *Tragom njihovog djetinjstva*, Sarajevo, 1959., str. 129–141 i Bojana Dimitrijevića, *Pjer – Karikature*, Beograd, 1965., str. 137–139. Ipak, još uвijek nam nedostaje potpuna Pjera Križanića biografija, kao i anotirana bibliografija. Ovaj članak korak je u tom smjeru.

³ *Devetnaesto izvješće o Kr. maloj realnoj gimnaziji u Petrinji za šk. god. 1901./02.*, Zagreb, 1902., str. 42

⁴ Ovu anegdotu spominje Miloš Kordić, u svom članku "Pjer Križanić – Preteča naše karikature. Zapis o velikom umjetniku rođenom u Glini", objavljenom u sisačkom tjedniku Jedinstvo, 27. II. 1965.

Karikatura Miroslav Krleža

— Где оних будала тамо, где се бију због ћирилице и латинице, а ми не знамо ни једну, ни другу.

Bez posla i bez prihoda, uskoro prihvata poziv da oslika ikone hrama Velike Gospojine u Kukuruzarima, selu nedaleko od Kostajnice, a nedugo zatim ikonostas kapele u manastiru Grgeteg, na Fruškoj gori, nakon čega se vraća u Međenčane, očekujući svaki čas da ga policija pronađe.⁵ Umjesto policije na vrata je zakucao vojnik sa pozivom – Pjer je mobiliziran i 1915. odlazi u austrougarsku vojsku, koja ga upućuje na talijansko ratište. No upravo tu pruža mu se prilika da ponovo iskaže svoj umjetnički dar. Naime, u to vrijeme na svim evropskim frontovima litografske novine u rovovima nisu bile rijetkost, a u sadržaju tih listova redovito je bilo dovoljno mesta za humor i karikaturu. Tako će 1916. godine Pjer početi izdavati rovovski humoristični list pod imenom Brocak (njem. *Der Brot-Sack*; vojnička torba za kruh), što je fenomen vrijedan pažnje.

Ipak, skori raspad Austro-Ugarske nagovijestio je Pjerov povratak u Zagreb. Nedugo nakon stvaranja Kraljevine SHS postaje urednik *Kopriva* i njihov glavni

**Njegova karikatura objavljena
u *Politici* 1927. godine na
kojoj je prikazan Rim u kojem
se pozdravlja fašističkim
pozdravom, uz potpis – *Ama,*
što to ovi Italijani neprestano
dižu jednu ruku u vis? Pa umorili
se dižući za vreme rata obadve!,
izazvala je međunarodni
skandal**

karikaturist (1918–1922), u kojem je objavio mnoštvo karikatura.⁶ Svoje teorijsko shvaćanje ovog posla Pjer je izložio u tekstu "O karikaturi – povodom jedne izložbe karikatura" objavljenom u časopisu *Kritika* (Zagreb, mart, 1921. godine), ključnom za razumijevanje Pjerovog rada. U ovom teorijskom razmatranju, Pjer karikaturu shvaća kao "sredstvo političke i socijalne borbe" koja ostaje u stalnoj vezi sa umjetnošću. Stoga, dobar karikaturista mora biti i dobar slikar "jer u samoj karikaturi sadržani su svi elementi jedne slike", objašnjava Pjer.

Naredne 1922. prelazi iz Zagreba u Beograd. Postaje stalni suradnik *Novog lista*, u kome skoro svakog dana objavljuje svoje karikature, uglavnom na aktualne političke teme. To su najčešće portreti javnih ličnosti, koje će objediniti i objaviti

1923. godine u svojoj prvoj knjizi karikatura, satirično-humorističnom almanahu *Naše muke*.

Pjer je već iskusni slikar-crtač i kompozitor karikatura. Premda je u Beogradu došljak, sredina ga prihvata i on postaje rado viđen gost u kafani Moskva, u kojoj se tada gotovo svakodnevno okupljaju poznati pisci, umjetnici i publicisti. Pjer se zbližio i s umjetničkim svijetom popularne Skadarlike, koja će također inspirirati njegovo umjetničko djelo. Uskoro dobiva poziv da pređe u *Politiku*, list koji je smatran najuglednijim glasilom u zemlji, i u kojem, počevši od 1923., nastaju neke od njegovih najpoznatijih karikatura.

Naredne 1924. dobiva stipendiju francuskog ministarstva prosvjete i putuje u Pariz na specijalizaciju, gdje se upoznaje sa slikaricom Draginjom Dragom Marić. Njih dvoje vjenčat će se 1926. godine. Draga Marić (porijeklom iz Kosjerića) uzet će umjetničko ime Liza Križanić i postati važan oslonac u Pjerovoj daljnjoj karijeri, posebno u vrijeme njegovog najvećeg umjetničkog i publicističkog uspona.⁷

Tih godina Pjer je stekao i međunarodnu slavu. Njegova karikatura objavljena u *Politici* 15. marta 1927. godine (tokom ranih godina Musolinijevе vladevine), na kojoj je prikazan Rim u kojem se pozdravlja fašističkim pozdravom, uz potpis – *Ama, što to ovi Italijani neprestano dižu jednu ruku u vis? Pa umorili se dižući za vreme rata obadve!*, izazvala je protestnu notu talijanskog poslanika u Beogradu, koja će uskoro prerasti u međunarodni skandal. Karikatura je objavljena u mnogim listovima u inozemstvu, a nakon još jedne Pjerove karikature na račun glagolice uzbunio se i sam Vatikan.

Iako je u to vrijeme bavljenje političkom karikaturom iziskivalo priličnu hrabrost, Pjer duh ne posustaje i na izazov odgovara svojom drugom knjigom karikatura, kojoj daje naslov snažno obojen beogradskim žargonom – *Kuku Todore*.⁸ U toj zbirci, objavljenoj 1927. godine, ponovo se bavi aktualnim političkim prilikama, a među brojnim objavljenim portretima tog vremena više od ostalih ističu se karikature Nikole Pašića i Stjepana Radića, koji Pjeru također duguju dio svoje popularnosti.

Osim političara, Križanić se tada, a i kasnije, također bavio galerijom istaknutih ličnosti iz društvenog i kulturnog života zemlje. Književnike i pjesnike, poput Branislava Nušića i Tina Ujevića, prikazivao je s posebnim afinitetom, no nikad moralizatorski, već uvijek duhovito i umjerenog sarkastično. Oni su njegovi ljubimci, smatra ih bliskim rođacima svoga duha, jer su oni karikaturisti u humoru.

Pored karikature, Križanić se 1920-ih i 1930-ih uspješno bavio i likovnim opremanjem knjiga. Bio je vrstan ilustrator, a njegovi karikalaturalni portreti parodiranih hrvatskih pjesnika u knjižici *Par nas s Parnasa* (Zagreb, 1922), autora Krešimira Kovačića, i danas imaju trajnu vrijednost – npr. portret mladog Krleže. Također je uradio naslovnu stranu za *Pesme*, prvu knjigu pjesama Desanke Maksimović iz 1924. godine. Povremeno se bavio i likovnom kritikom. Pisao je osvrte na djela naših poznatih umjetnika, a u svojim esejima upozorio je i na izvanredne slikarske sposobnosti Zlatka Šulentića.⁹ Pažljivijem čitaocu koji si da truda neće promaknuti činjenica da su obojica pritom rođeni Glinjani.

Godine 1935. Pjer učestvuje u osnivanju humoristično-satiričnog lista *Osi-*

⁵ O radu mladog i talentiranog slikara Križanića pohvalno piše zagrebački *Srbobran*, u članku pod naslovom "Novi ikonostas u Međenčanskoj crkvi", u broju od 12. februara 1913. Također vidi prilog Vojislava Matića, "Arhitektura manastira Grgetega", *Manastir Grgeteg. Prilozi monografiji*, Novi Sad, 1990., str. 91–92.

⁶ O hrvatskoj karikaturi i njenom zlatnom dobu, koje nastupa nakon Prvoga svjetskog rata, vidi vrijednu monografiju Franje Dulibića, *Povijest karikature u Hrvatskoj do 1940. godine*, Zagreb, 2010.

⁷ Biografiju Pjerove supruge istražila je Vera Jovanović u knjigama *Liza Križanić. Život i slikarstvo*, Novi

Sad, 2001. i *Liza Križanić. Sećanja i pisma*, Novi Sad, 2005. S druge strane, *Matična knjiga rođenih župe Glina* u rubrici "opazke" navodi još jedan, raniji Pjerov brak – vjenčan kod Sv. Blaža u Zagrebu 10.02.1920. sa Marijom Pavičić.

⁸ Pohvalan prikaz Pjerove zbirke napisao je poznati srpski novinar Predrag Milojević; vidi "Kuku Todore", *Politika*, Beograd, 6. januar 1927.

⁹ Petar Križanić, "Izložbe", *Kritika*, Zagreb, br. 4, april 1921.

šani jež. Istovremeno, njegove karikature postaju zaštitni znak *Politike*, a neke od njih ostat će upamćene po najlucidnijim komentarima srpsko-hrvatskih odnosa, koji tada dominiraju Kraljevinom Jugoslavijom. O tome koliko je Pjerov rad bio cijenjen govorи činjenica da je kratko vrijeme uoči rata 1941. bio predsjednik Novinarskog udruženja u Beogradu, kao jedini karikaturist koji je dospio na ovu funkciju. Zanimljivo da se tokom njemačke okupacije skrivaо na Zlatiboru (pod imenom Petar Marić) i u Mostaru, odakle je početkom 1944. stupio u Narodno-slobodilačku vojsku.

Nakon oslobođenja Beograda 1944. učestvuje u obnovi rada *Politike* i *Ošišanog ježa*, a nakon oslobođenja zemlje 1945. postaje i prvi predsjednik Saveza novinara Jugoslavije. Premda njegove poslijeratne karikature ne manjkaju duhom, njihova je oštira ponešto istanjena činjenicom da je tada već bio na "istoj strani" s ovdašnjim političkim establišmentom, kako su primjetili pojedini istraživači.¹⁰ Pa ipak, Pjerovo dugogodišnje javno djelovanje neće biti zaboravljeno – 1948. izlazi njegova treća knjiga karikatura, naslovljena *Protiv fašizma*. Tom zbirkom obuhvaćene su njegove antifašističke karikature nastale u periodu od 1927. do 1947. godine, koje su najvećim dijelom objavljene na stranicama njegovog matičnog lista, beogradske *Politike*.

Nažalost, pokazat će se ubrzo da je to bila i njegova zadnja knjiga karikatura. Naime, zbog posljedica lakšeg udara kapi donosi odluku i odlazi u penziju 1950. godine. Od tog vremena prestaje njegov svakodnevni rad na karikaturi. Iako mu je ruka postala nesigurna, on će još neko vrijeme objavljivati poneku karikaturu u *Politici* i *Ježu*, posebno u vrijeme još uvijek aktualnog jugoslavensko-sovjetskog sukoba.

Početkom 1954. godine Udrženje likovnih umetnika Srbije, u svojoj galeriji na Terazijama, organiziralo je jubilarnu izložbu u čast Pjera Križanića, a povodom 50 godina od objave njegove prve karikature (Pjer je još u gimnaziji napravio karikaturu svog profesora matematike).¹¹ Povodom ovog jubileja objavljen je i katalog izložbe, čiji je predgovor napisao Ivo Andrić, prisjećajući se njihovog prvog i davnog, zagrebačkog susreta. Udrženje umjetnika željelo je da ovom izložbom široku javnost što bolje upozna sa djelom velikog umjetnika, slikara, karikaturiste i satiričara i da svom dugogodišnjem članu izrazi poštovanje i ljubav.

Iako narušena zdravlja, Pjer će 1958. posjetiti Baniju i Mečenčane, u čijoj je školi naučio držati olovku, povlačiti prve crte i gdje je savladao prva slova. Možda je slutio da će to biti njegov posljednji susret sa mjestom svoga djetinjstva, s krajem i ljudima koje je ponio u sebi i nosio ih kroz svoj cijeli život, i čije je crte lica tako vjerno godinama kasnije prenosio na papir.¹²

Godinu dana kasnije snimljen je kratki dokumentarni film *Između dva kralja* (1959), u režiji Zdravka Velimirovića, u kojem je prikazan režim stare Jugoslavije kroz karikature Pjera Križanića i još nekih drugih karikaturista, a iduće 1960. Pjer gostuje u popularnoj TV emisiji *Susreti* Televizije Beograd.

¹⁰ Konkretno, Saša Rakečić, u svom prikazu najnovije Pjerove kolekcije karikatura u izdanju Službenog glasnika; vidi "Čovek s mosta", *Vreme*, Beograd, 15. april 2010. Rakečić je istaknuti srpski strip autor, poznatiji pod pseudonimom Aleksandar Zografi.

¹¹ Za najavu izložbe, vidi "Pjer – veliki umetnik", *Politika*, Beograd, 16. januar 1954.

¹² Mnoge zanimljive detalje ove malo poznate posjeti donosi Miloš Kordić, u članku "Dobri dragi Pjer", *Jedinstvo*, Sisak, 10. II. 1972.

¹³ Unuka Pjera Križanića, Jelena Jocić, omogućila je nedavno da po prvi put javnosti budu predstavljena Pjerova slikarska djela, njegova posmrtna maska i otisk ruke, kao i njegova bista (rad kipara Stevana Bodnarova); vidi slikovne priloge u "Pola veka od smrti Pjera Križanića", *Vreme*, Beograd, 14. februar 2012.

¹⁴ Vidi nekrolog Ljubiše Manojlovića, "Zbogom, Pjere!", *Jež*, Beograd, 7. II. 1962., a posebno sjećanja Velibora Gligorića, objavljena u *Politici* od 27. marta 1966., pod naslovom "Umetnički i ljudski lik Pjera Križanića". Nad mapom karikatura jednog od najvećih stvaralaca naše satire".

Pjer Križanić, čije su karikature u zagrebačkim i beogradskim listovima ukazivale na društvene probleme u tri države, preminuo je u Beogradu 31. siječnja 1962. u sedamdesetdrugoj godini života. Sahranjen je na beogradskom Novom groblju.¹⁵ Tri godine kasnije posthumno mu je izdana knjiga karikatura *Pjer*, a 1967. list *Večernje novosti* ustanavljuje istoimenu godišnju nagradu za najbolju novinsku karikaturu, koja će 1970-ih godina postati prestižna jugoslavenska nagrada.¹⁶

No Pjera nisu zaboravili ni njegovi Glinjani – 1981. godine Skupština općine Glina donosi odluku da se jednoj od gradskih ulica dodijeli ime Pjera Križanića, a 1982. na stranicama *Glinskog vjesnika* pojavit će se inicijativa da se Glina na još jedan dostojan način oduži svome sugrađaninu, socijalno najangažiranijem jugoslavenskom karikaturisti XX. stoljeća.¹⁷ Tako je prilikom najznačajnijeg kulturnog događaja tog vremena – svečanog obilježavanja 700 godina postojanja Gline, čija je središnja manifestacija bio znanstveni simpozij "Glina 1284. – 1944. – 1984.", u listopadu 1984. u Spomen-domu otvorena izložba Pjerovih karikatura, za koju je vladao ogromni interes. Bila je to potvrda ideje Glinjana da svom zaslužnom sugrađaninu podignu spomenik.¹⁸

Krajem 1990. u Glini je održana svečanost kojom je obilježena stota godišnjica rođenja Pjera Križanića. Tim povodom izloženo je u Spomen-domu više od stotinu originalnih Pjerovih crteža i karikatura iz privatne umjetničke zbirke Siniše Paunovića, dugogodišnjeg urednika *Politike* i Pjerovog prijatelja.¹⁹ Ovaj veoma posjećeni kulturni događaj bio je praćen ne samo katalogom izložbe, nego i spoznajom da je u prostornom planu grada određeno mjesto za Pjerov spomenik, koji bi se trebao nalaziti u tadašnjoj Omladinskoj ulici, u blizini osnovne i srednje škole.²⁰ Nažalost, tragični i traumatični događaji iz 1990-ih godina ugasić će ovu inicijativu, pritom trajno izmjeniti identitet Gline. Ipak, to ne smije biti prepreka da podsjetimo današnje Glinjane na ovu staru ideju, i u bitno drugaćijim okolnostima, predložimo novu.

Naime, opće je poznato da Glina u zadnja dva desetljeća gotovo ništa iz svoje bogate kulturno-povijesne baštine nije uspjela staviti u funkciju svog društvenog i gospodarskog razvoja. Kada je riječ o Križaniću, neki evropski primjeri tu mogu biti poučni. U Muzeju karikatura u Kremsu, jedinom takve vrste u Austriji, pokrenut je čitav niz kulturnih manifestacija, koje privlače velik broj turista ne samo iz Austrije, nego i iz drugih zemalja. Ništa manje poznat nije ni Muzej karikatura Eryka Lipińskog u Varšavi, otvoren još davne 1978. godine, u čast poznatom poljskim karikaturistima.

Što današnja, u sebe zatvorena i duhom osiromašena Glina tu može učiniti? Ne mnogo, ali ovi primjeri možda mogu potaknuti lokalne vlasti da počnu razmišljati o kulturi sjećanja na jedan drugačiji način. Muzej karikatura Pjera Križanića u Glini povratio bi ugled ovom gradu, ujedno pomogao njegovoj istinskoj afirmaciji. A označio bi i Pjerov povratak na kulturnu mapu Hrvatske i Evrope.

¹⁵ Inicijativu je pokrenuo prof. dr. Drago Roksandić; vidi *Glinski vjesnik*, Glina, broj 30-31, lipanj-srpanj 1982., str. 2.

¹⁶ O ideji da se u Glini podigne spomenik i da se u ovom banjiskom gradu pokrene bijenale karikatura, vidi članak "Glina svom Pjeru", *Večernji list*, Zagreb, 1. X. 1984.

¹⁷ "Stogodišnjica rođenja Pjera Križanića. Otvorene dve izložbe. Uskoro bista poznatog karikaturiste u Glini", *Politika*, Beograd, 24. decembar 1990. Također vidi ranije objavljeni članak Nikole Vujičića, "Pjer – sinonim osobenog stila. Sto godina od rođenja Pjera Križanića", *Jedinstvo*, Sisak, 18. listopad 1990.

¹⁸ Katalog pod naslovom *Pjer 1890-1990* izdalo je Narodno sveučilište u Glini. Uvodni tekst napisao je Ljubiša Manojlović. Otvaranje izložbe prenosila je lokalna *Omladinska televizija Glina*.

OD ZAGREBA DO SEGEDINA I NATRAG

U POTRAZI ZA ŽIVKOVIĆIMA

PIŠE: Dragan Damjanović

U Segedin sam se uputio u potrazi za korijenima jedne poznate zagrebačke srpske porodice – Živkovića. Posebno zbog Jovana Živkovića, jednog od glavnih kreatora Hrvatsko-Ugarske nagodbe, jamstva autonomnog položaja Hrvatske između 1867. i 1918. godine i dugogodišnjeg podbana u vrijeme banova Ivana Mažuranića i Ladislava Pejačevića

Katarina (Katinka) Živković, rođena Radoslav

Obilazeći proljetos Mađarsku u potrazi za arhivskim dokumentima, arhitektima i drugim umjetnicima koji su radili posvuda po istočnoj polovici nekadašnje dvojne Monarhije posjetio sam brojne gradove duboko urezane u povijest i hrvatskog i srpskog naroda. Bilo da se radi o mjestima gdje su se nosiovi kulturne, političke i privredne elite 18., 19. i početka 20. stoljeća školovali, službovali ili robovali, svaki od posjećenih gradova fascinirao me očuvanošću pojedinačnih spomenika i cijelih jezgri, obnovljenošću i uređenošću (valida zahvaljujući fondovima Europske unije). Obišao sam slikoviti Eger, primaski Ostrogon, kalvinski (protestantski besprijekorno uredan) Debrecen, monumentalnu Budimpeštu, barokni Stolni Biograd...

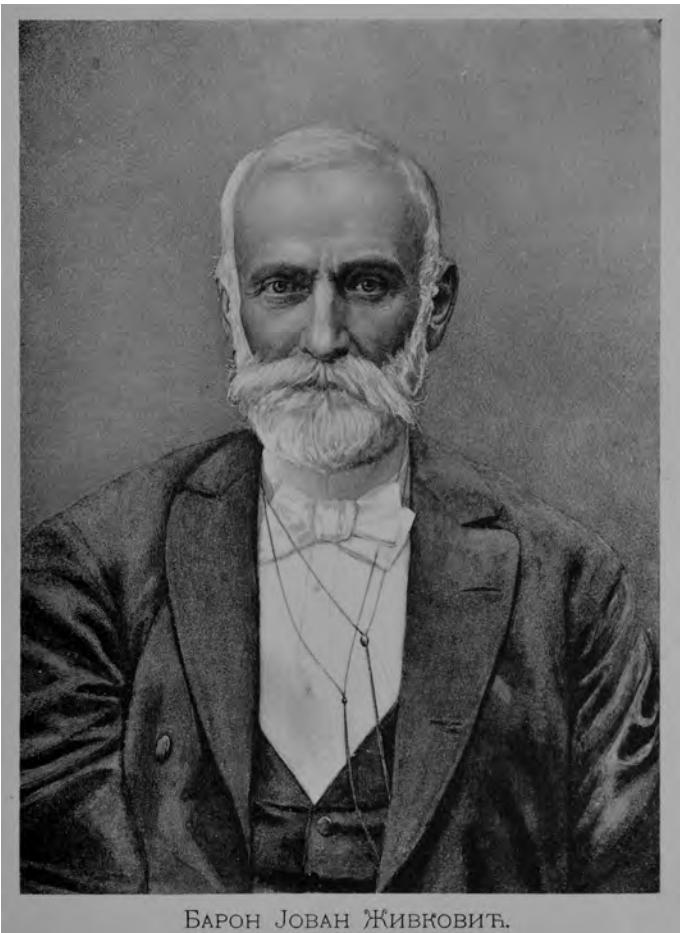
Sami kraj putovanja, prije nego što ću se čekajući satima na prelazak granice vratiti preko Subotice u Slavoniju, posvetio sam Segedinu. Iako je bio deset puta manji od dvojne prijestolnice na Dunavu ovaj je grad početkom 20. stoljeća bio drugo po veličini naselje ugarske polovine Austro-Ugarske. S gotovo 100.000 stanovnika u to vrijeme bio je veći i od Zagreba i od Beograda, a parirala mu je tek obližnja Subotica. Plodna beskrajna polja Potisja hraniла su jaku prerađivačku industriju, a povoljan prometni položaj na glavnom pravcu koji povezuje Budimpeštu s jugom Ugarske, Srijemom i Srbijom dodatno je doprinio brzom razvoju grada.

Današnji je grad gotovo u cijelini podignut krajem 19. i početkom 20. stoljeća, nakon velike poplave Tise 1879. godine u kojoj je uništen stari barokni i bidermajerski niski panonski Segedin. Velikom pomoći i Beča i Pešte izgrađen je novi monumentalni historicistički i secesijski grad, s Ringom podignutim po bečkom obrascu oko stare, također dobrom dijelom pregrađene jezgre. Kazalište je projektirao arhitektonski biro Ferdinanda Fellnera i Hermanna Helmera, dok je kolodvor djelo Feranca Pfaffa, arhitekata koji su u isto vrijeme i iste tipove zgrade gradili i u Zagrebu. Tu su i saču-

vana sinagoga Lipota Baumhorna, vijećnica Gyule Pártosa i Ödöna Lechnera, armiranobetonski vodotoranj Szilárda Zielinskog te brojne zgrade lokalnog genija secesije Ference J. Raichlea (Apatinca rodom) koji je dubok trag ostavio i u susjednoj Subotici. Labud pjev zlatnog razdoblja ovoga grada predstavlja pomalo robusna neoromanička katedrala, započeta 1914. u isto vrijeme kada je izbijanjem Prvog svjetskog rata započela stagnacija Segedina. Raspadom Austro-Ugarske razvoj se grada, naime, uvelike usporava zbog njegova rubnog položaja u novoj znatno manjoj Mađarskoj, na samoj granici prema Kraljevini SHS i Rumunjskoj.

U neposrednom susjedstvu katedrale стоји jedan od rijetkih sačuvanih baroknih spomenika Segedina, Srpska pravoslavna crkva Svetoga Nikole. Jednobrodna jednotoranska građevina nalik brojnim drugim crkvama 18. stoljeća posijanim posvuda po jugu Monarhije, ističe se tek prostranošću i raskošnim ikonostasom prekrivenim rokoko rezbarijama. Zanimljivo je da će (gornje) karlovački Srbi tražiti od graditelja Josipa Stillera da direktno po uzoru na nju podigne njihovu parohijsku crkvu Svetog Nikole 1785. – 1787.

Osim zbog arhitekture u Segedin sam se uputio i u potrazi za korijenima jedne poznate zagrebačke srpske porodice – Živkovića. Jovan Živković (1826. – 1902.), jedan od glavnih kreatora Hrvatsko-Ugarske nagodbe, jamstva autonomnog položaja Hrvatske između 1867. i 1918. godine i dugogodišnji podban u vrijeme banova Ivana Mažuranića i Ladislava Pejačevića (1873. – 1883.), inače rodom iz Sremskih Karlovaca, oženio se 1862. godine, u 36. godini života i nedugo nakon preseljenja u Zagreb, osamnaest godina mlađom upravo iz Segedina, Katarinom (Katinom) Radoslav. Kćer jedinica Vasilija Tanasije Radoslava, zemljoposjednika i građanina segedinskog i Poliksene (po nekim izvorima Poleksije) rođene pl. Čokić, bila je

Jovan Živković, podban Hrvatske 1873. – 1883. i sukreator *Hrvatsko-ugarske nagodbe*

nesumnjivo dobra partija. Od oca je naslijedila posjede u Bečju u Bačkoj, od kojih će porodica iznajmljivanjem ubirati pristojne prihode.

Budući da je Jovan živio u Karlovcima i Zagrebu, a Katarina u Segedinu za pretostaviti je da se nisu spontano upoznali, već da se radilo o dogovorenom braku članova dviju uglednih srpskih vojvođanskih porodica. Svjedoci (kumovi) na vjenčanju bili su Danilo Medaković, tada graždanin novosadski, a ubrzo potom zagrebački i Petar Dožić čitelj vešărhejski.

Odmah poslije vjenčanja Katarina se seli za Jovanom u Zagreb, gdje najprije 1876. na Trgu bana Jelačića br. 12 grade prostranu neorenesansnu katnicu, a potom, četiri godine kasnije, u Jurjevsкоj br. 27 prostranu vilu, jednu od najvećih i najreprezentativnijih u historicističkoj arhitekturi ovoga grada uopće. Život iznad granica materijalnih mogućnosti vrlo ih je brzo, 1894., prisilio na prodaju vile Strossmayerovim nasljednicima, porodicu Adrowski-Unukić, a kasnije će ova građevina prijeći nasljeđivanjem u vlasništvo Zlate Lubienski i udomljavat će jednu od najvrednijih privatnih zbirki umjetnina u Zagrebu koju je među prvima istraživala, popularizirala i bezuspješno pokušala spasiti dugogodišnja suradnica *Prosvjete* Sanja Lazarević.

No vratimo se na Živkoviće. U braku Jovana i Katarine rodit će se petro djece, dvije kćeri: Zora (1863. – 1949.) i Irena (1866. – 1942.) te tri sina: Bogdan (1867. – 1905.), Milan (1870. – 1931.) i Fedor (1875. – 1913.). Kumstva otkrivaju usku povezanost Živkovića s tadašnjom političkom i privrednom elitom Srba u južnom dijelu Habsburške Monarhije. Već je spomenuto da je Jovanov kum na vjenčanju bio Danilo Medaković, a njegov sin Bogdan, koji će se kao i Jovan stalno nastaniti u Zagrebu i igrati važnu ulogu u hrvatskom političkom životu, bio je kum pri krštenju Jovanovog sina Milana, a moguće je i ostale djece.

Što se dogodilo s Jovanovim sinovima nije do kraja jasno. Čini se da se oženio samo Milan, no nije se moglo ustanoviti je liiza njega ostalo potomaka jer njegov grob ne nalazimo u porodičnoj grobnici mirogojskih arkada.

Kćeri će se, međutim, udati u dvije porodice koje su u to vrijeme pripadale privrednoj eliti Zagreba. Stariju Zoru oženit će Gustav, sin Guide Pongratza graditelja Južne željeznice, prve koja je Zagreb povezala s ostatkom svijeta, koji je slvio za najuspješnijega poduzetnika cijele tadašnje Hrvatske. Mlađa, Irena (Irina) udala se pak za kutjevačkog veleposjednika Milana Turkovića. Zora će pod starost, krajem 1930-ih skupiti porodičnu dokumentaciju koja omogućava kakvu-takvu rekonstrukciju porodičnog stabla i glavnih događaja iz Jovanovoga života.

Usprkos nekadašnjemu bogatstvu i slavi ni za Živkoviće ni za Radoslave nitko od mojih sugovornika u Segedinu nije čuo. Kuću u kojoj je Katinka živjela prije pre seljenja u Zagreb nisam uspio naći, pa sam odlučio potražiti njezine pretke na groblju. Podijeljeno na katolički, protestantski, pravoslavni i židovski dio, poput groblja većine multikonfesionalnih i multietničkih sredina Monarhije i ono se, kao i grad, ističe prostranošću i brojnim zanimljivim spomenicima i kapelama. Lokalni paroh upozorio me je na zapuštenost pravoslavnog dijela groblja, no urušena ograda te zaraslost i loše stanje većine spomenika ipak me je iznenadila. Nakon sjajnih fasada nanovo obnovljenog Segedina prepunoga turista pravoslavno je groblje ostavljalo gotovo postapokaliptičan utisak.

**Labuđi pjev zlatnog razdoblja
ovoga grada predstavlja pomalo
robusna neoromanička katedrala,
započeta 1914. u isto vrijeme kada
je izbijanjem Prvog svjetskog rata
započela stagnacija Segedina**

Ugledavši šumu spomenika, koji su svojom brojnošću danas rijetki svjedoci nekada demografski jake pravoslavne zajednice u Segedinu i šumu trnja koje ih okružuje, pomalo obeshrabren i u strahu za nove patike uputio sam se u traženje predaka Katinke Živković. O ocu joj Vasiliju Tanasiji Radoslavu znao sam tek da je umro kada je imala deset godina, dakle 1854., te da ga je njezina majka nadživjela punih 26 godina. Potraga ipak nije trajala onako dugo kako sam isprva pomislio. Negdje u sredini groblja ugledao sam neogotički nadgrobni spomenik izveden od roza mramora, materijala koji je bio izrazito u modi za sepulkarna obilježja od kraja 18. do sredine 19. stoljeća posvuda po južnoj Ugarskoj, Vojvodini i Slavoniji. Dominirao je svojom veličinom i isticao fino obrađenim arhitektonskim motivima pa sam pretpostavio da bi, s obzirom na ugled i bogatstvo porodice Radoslav, morao biti upravo njihov spomenik. I nisam se prevario.

Danas jedino svjedočanstvo postojanja Radoslavovih u Segedinu kao i uostalom cijelo segedinsko pravoslavno groblje nažalost je istodobno i svjedočanstvo nemara suvremenika. Današnji baštinici prošlosti, iako možda ne osjećaju direktnu povezanost s njome, ipak bi se prema naslijedu trebali odnositi obazrivije. Prošla vremena i potrošena bogatstva nemoguće je dakako uskrsnuti, no suvišno je ponavljati da se kultura pa i postojanost jednoga naroda odražava primarno u odnosu prema spomenicima. Kada je već nestalo tako brojnih nekada uglednih i uspješnih građanskih (i ne samo građanskih) porodica treba zaustaviti nestajanje i posljednjih tragova njihova postojanja. Ne vrijedi to dakako samo za Segedin, već za sva mjesta u kojima katkada nemar, a katkada profit uništavaju groblja i spomenike, kako uostalom pokazuje i slučaj s pravoslavnim dijelom Mirogoja iz kojega svake godine sve više nestaju posljednji spomeni čak i na ključne osobe zagrebačke srpske zajednice.

SIROMAŠNI ALI POŠTENI, ZAKRPLJENI ALI ČISTI

MILOŠ VASIĆ, BEOGRADSKI NOVINAR I PUBLICIST

Dogovor Milošević-Tuđman bio je da se Srbi iz Hrvatske najure, i gotovo – idemo dalje. Što bi rekao Tuđman – da se taj broj svede na tri-četiri posto, pa smo onda maknuli ‘remetilački faktor’ i konačno izvršili što nije moglo ni za Austrije, a ni za NDH

РАЗГОВОРАО: Đorđe Matić

СНИМIO: Milovan Milenković

U bogatoj i dugoj tradiciji beogradskih novinara, Miloš Vasić je svakako izdvojena pojava. Nitko se naime nije tako temeljno i predano bavio historijom, a i „praksom“ organiziranog kriminala, kako u Jugoslaviji, tako i u Srbiji i Beogradu, kao i spregama kriminala i državnih tajnih službi, odnosno same države ili država – onako kako su se na istome mjestu mijenjale i nastajale kroz povijest. Vasić je hodajuća enciklopedija imena, događaja i historijata srpske i jugoslavenske kriminalne „hobotnice“ i njenih veza s državom. Njegova knjiga o ubojstvu premijera Đinđića, naslovljena „Atentat na Zorana“, prva je i, dosad, vjerojatno jedina ozbiljna knjiška analiza tog, bez sumnje, ključnog događaja u Srbiji u proteklih petnaest godina, u periodu od kraja Miloševićeve vladavine 5. oktobra 2000. i uspostave demokratske vlasti.

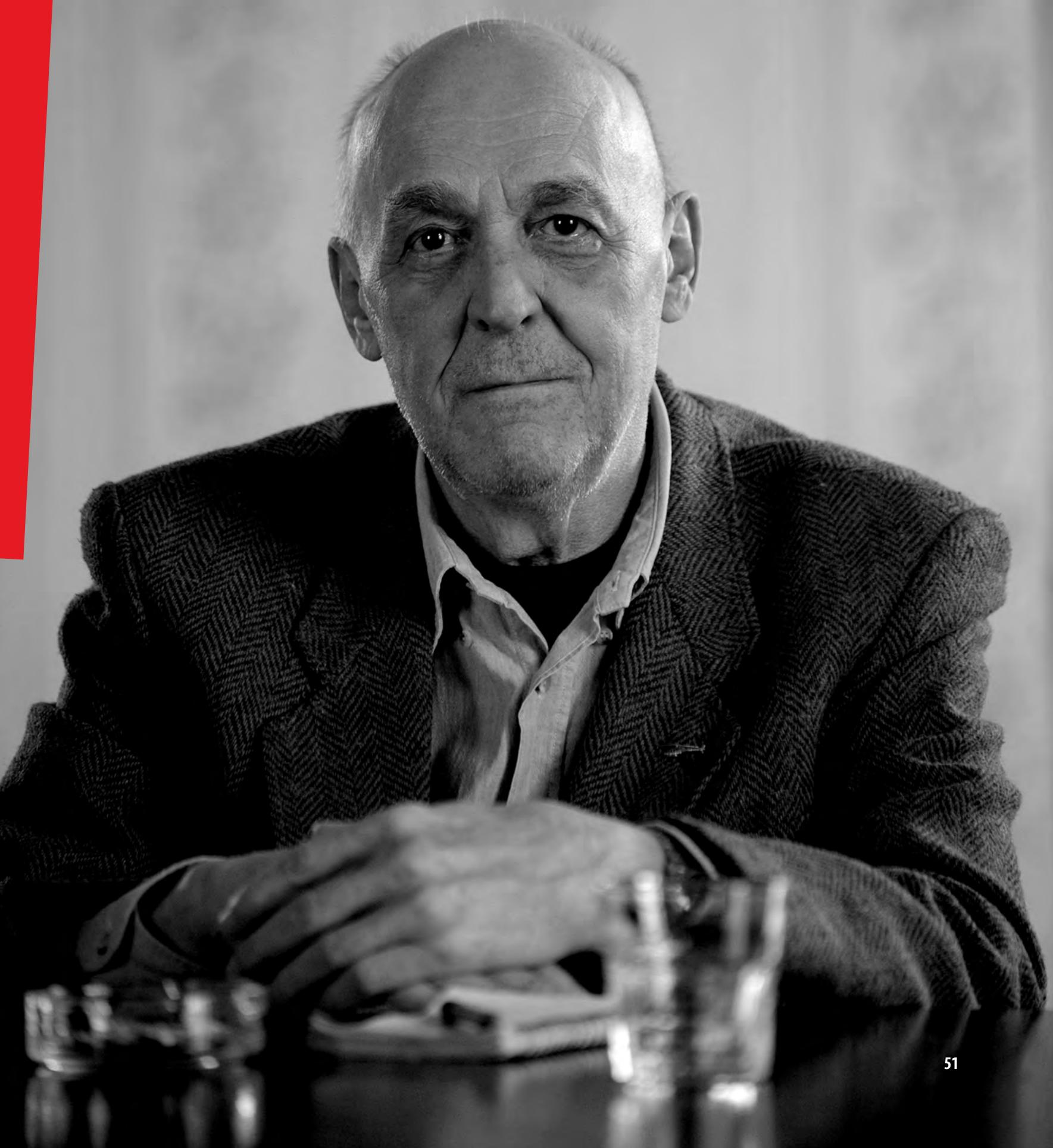
Vasić je jedan od osnivača uglednog beogradskog tjednika „Vreme“, koji upravo slavi dvadeset i pet godina postojanja, a nedavno je u izdanju matičnoga lista objavio i knjigu kolumni pod naslovom „Moj muški život“, što je zapravo i bio povod za razgovor. Međutim, upravo događaji kojima se Vasić u svojoj dugoj karijeri najviše bavio, „pretekli“ su nas ponovo i spriječili da govorimo o nešto lakšim temama, prisilivši nas da se vratimo u taj najmračniji, a na nesreću još uvijek aktualan period naše nedavne prošlosti. Tako nas je razgovor odveo sa svim u drugom pravcu.

Izgleda da ti je "sudbina" to da te svako malo stižu teme kojima se tako dugo i opsivno baviš. Eto, taman dok smo dogovarali ovaj intervju, došla je vijest da je u Haagu obnovljen proces Jovici Stanišiću (za vrijeme vladavine Slobodana Miloševića, gotovo svemoćni šef Državne bezbednosti Srbije, op.a.) i njegovom pomoćniku Franku Simatoviću – Frenku. Kako ti vidiš taj čitav slučaj u svjetlu novoga suđenja?

Miloš Vasić: Tu postoje dva nivoa: prvi je taj što su oni radili, koga su organizovali, naoružali, plaćali. Drugi nivo, to je već politički segment Haškog tribunala – hoće li ih ili neće goniti po komandnoj odgovornosti. Odmah se postavlja pitanje presedana – jer, ako smo gonili i oslobođili Gotovinu i Čermaka, šta ćemo da radimo s ovom dvojicom? To je ta razlika. E, sad, izgleda da je Prizivno veće Haškog tribunala donelo drugačiji zaključak, što se događa u momentu nakon svih onih priča po kojima je jedan danski sudac radio, 'sve što je trebalo' i gde se vidi da su i tamo imali političke pritiske. Upravo iz razloga da se ne bi pravio nepoželjni presedan: ako osudimo ove – šta ćemo da radimo s budućim visokim oficirima velikih sila? Njih dirati nećemo. Dakle, rezultat nije konačan i ne zna se šta će izaći na kraju ponovljenog suđenja.

S druge strane, ako govorimo o Srbiji, ja znam zašto bih jurio Simatovića i Stanišića. Kao prvo, Služba državne bezbednosti pod njima dvojicom, već negde 91. kad je Jovica postao načelnik, uzela je u svoje ruke kompletan organizirani kriminal u Srbiji. Osnovni i ključni moj argument je: odakle 660 kila čistog heroina Broj 4 (znači, najmanje 90 posto čist) u sefu koji drži Državna bezbednost? Znamo tačno za zaplenu i odakle je došao taj heroin, ali zašto nije uništen, nego su ga oni čuvali godinama? Zna se dobro kroz čije ruke je to prošlo i ko je držao ključeve. Ja sam kasnije podneo dve krivične prijave protiv njih i nisam dobio apsolutno nikakav odgovor.

A ako imamo jednu državnu službu koja se bavi naoružanjem i infiltriranjem paravojnih formacija u susedne nezavisne države, njihovim plaćanjem i neposrednim rukovođenjem – 1995. godine Franko Simatović bio je u blizini Bihaća i rukovodio tim raznim poslovima – ja bi njih za to tužio ovde, ali to očito ne spada u nadležnost Tribunala. Ovde naravno nikog ne zanima, nego bi najradnije da to sve zaborave. S obzirom opet na to koliko je Haški tribunal u poslednje

vreme postao haotičan i nepredvidljiv, ne mogu niti mogu da se usudim da predvidim bilo šta u smislu presude.

Pozadina priče o Stanišiću i Simatoviću i njihovom angažmanu, za čitatelje Prosvjete i za Srbe u Hrvatskoj, nije nešto apstraktno. Naprotiv.

Miloš Vasić: Naravno da nije. Oni su najviše stradali u tome.

Kompletna doktrina JNA bila je da ako se ratuje, onda se ratuje u obrambenom ratu s narodnom podrškom. Te podrške nije bilo nimalo, osim po ovim "novogrenerskim" krajevima sa srpskom većinom koju su ovi obmanuli, opčinili i ostavili

Potezi ove dvojice prilično su odredili sudbinu i događaje iz ljeta 1995.

Miloš Vasić: Ne toliko njihovi koliko Slobini. Oni su bili samo izvršioc na terenu. U trenutku kad se Jovica Stanišić počeo pitati kuda to vodi i kako će završiti, čovek je shvatio – ‘pa to nije ono u šta smo mi ušli, ali sad je kasno’. Ništa nije moglo bez DB-a tamo. Podsetiće te na jedan detalj: u letu ’91., onaj magarac Milan Paroški (bivši srbjanski političar, op. a.) pomislio je da bi i on mogao da napravi svoju paravoju jedinicu. Skupio ju je negde u Južnoj Bačkoj, a naoružao ih je neki od onih generalskih “reliquiae reliquiarum” iz JNA. Nakon tri dana pojavljuje se ekipa iz DB-a, razoruža ih, išamara i pošalje ih kućama – ‘nećete vi meni praviti paravoju formaciju a da nije moja’. Pritom, odziv na mobilizaciju tada je bio mizeran – u Beogradu pet posto, u ostatku Srbije oko 15 posto. Ljudi su bežali glavom bez obzira, napuštali bojište, kompletan kraljevačka oklopno-motorizovana brigada samoinicijativno se vratila kući. Mi smo tada pisali o tome u *Vremenu*.

Koliko je tada u onom kaosu tebi i vama u *Vremenu*, odnosno do koje mjeru, bilo jasno što se događa?

Miloš Vasić: Nama je od početka bilo jasno kud to vodi i kako će završiti. Da je, naime, rat unapred očigledno izgubljen i tu šanse i pomoći nema. U julu kad kreću oklopne jedinice na Vukovar, našao sam se u Osijeku kod svog, slobodno mogu da kažem, prijatelja, pokojnog Josipa Reihl-Kira. Naveče gledamo, zajedno s ekipom novinara, čekamo hoće li da prođu jedinice JNA. Nema ih. Dokopam se Beograda, i vidim da su se tenkovi razili kod Šida i već na tim stranama. A znamo kako su bili ispraćeni, cvećem i tako dalje.

Pitali smo se: dobro, šta oni imaju opsedati Vukovar – opsedanje gradova je izšlo iz mode još negde početkom 19. stoljeća, ako se dobro sećam. To se zaobiđe pa se ide dalje. Onda smo se pogledali pa se pitali: Je li, a kuda će oni dalje? Šta – da osvoje Zagreb? Hoće li ih neko prihvati? Ne, neće. Kompletan doktrina Jugoslovenske narodne armije bila je da ako se ratuje, onda se ratuje u obrambenom ratu s narodnom podrškom. Te podrške nije bilo nimalo, osim po

ovim “novogrenerskim” krajevima sa srpskom većinom koju su ovi obmanuli, opčinili i ostavili. Pa kad su ti grenceri nakon *Oluje* kretali u Srbiju, onda ih nisu ni puštali u Beograd. Muka mi je i sećati se tog cinizma i tog bezobrazluka. To je bila cinična politika Slobo Miloševića, što se sad vidi najbolje kad se slušaju njegovi razgovori s Tuđmanom, Kučanom i drugima. A što je, uostalom, i Bora Jović lepo napisao – volim ga jer je iskren – u svojim memoarima: Što se nas tiče, vi Srbe iz Hrvatske možete nataći na kolac. Baš nas briga. Ne zanimaju nas nimalo. Zanima nas Bosna, odnosno Republika Srpska.

Gоворили smo o srbijanskom kadru, ali nismo o samim ljudima u RSK tada. Ti si tada bio na terenu.

Miloš Vasić: Milu Martiću upoznao sam nakon plitvičkog incidenta. Ljudi u Kninu rekli su mi da je on položio vozački ispit iz, recimo, dvanaestog puta. Potpuno sitna riba, izmanipulirana. Milan Babić bio je jedan mahniti zubar iz Vrlike koji se nakon nekog vremena osvestio, ali je bilo prekasno. Siromah čika – Jovo Rašković je isto tako prekasno shvatio u šta su ga uvalili, pokušao da bude pametan, pa se povukao za Beograd i na kraju, ako sam dobro shvatio, umro od muke.

Bilo je tamo sjajnih ljudi, solidnih, pametnih, kao što je bio Dmitar Obradović koga je upravo zbog njegove razumnosti i ubilo. Uostalom, kad sam na nekoj press-konferenciji uputio nekoliko nezgodnih pitanja, Mile Martić mi je rekao da se više ne pojavljujem jer će me dati streljati. To je vreme kad doktor Šešelj hara po Kninu i okolo, kad se ovi pomahnitali dinarski Srbi poput Jove Opačića oduševljavaju time – da bi posle nestali. Za tu unutarnju istoriju trebalo bi se vratiti Dragi Kovačeviću, gradonačelniku Knina, koji je jedan izuzetno pristojan, razuman čovek i ima nekoliko knjiga memoara koje bi trebalo pročitati.

Glavna priča je naravno oko Plana “Z4”, kada se tačno videlo šta Slobo hoće – da Republika Srpska Krajina nestane netragom. Babić ne želi ni da čita plan, iako je “Z4” nešto najbolje što je moglo za Srbe u Hrvatskoj. Ali ne – dogovor Milošević-Tuđman bio je da se Srbi iz Hrvatske najure, i gotovo – idemo dalje. Što bi rekao Tuđman – da se taj broj svede na tri-četiri posto, pa smo onda maknuli ‘remetilački faktor’ i konačno izvršili što nije moglo ni za Austrije, a ni za NDH.

S druge strane, imamo one dve trećine Srba u Hrvatskoj koji su ostali na teritorijima pod kontrolom RH, a o njima niko nije vodio računa. U jednom trenutku, kad sam pitao ove magarce tokom vukovarske operacije – ‘čekajte ljudi, pa u Vukovaru živi 37 posto Srba’, mislim da je toliko bilo, oni su rekli ovako: ‘Ko ih jebe, to su Tuđmanovi Srbi’. Sličan slučaj bilo je Sarajevo, a tamo su pak bili ‘Alijini Srbi’.

Ako se vratimo tu na područje kojim si se najviše bavio – odnosima tajnih službi, dakle DB-a, i politike u ono vrijeme – danas je u Hrvatskoj još na stvari slučaj sa suđenjem Perkoviću. On je do 1991. radio za savezni DB, da bi prešao u novoosnovanu hrvatsku tajnu službu. Kako je to išlo, zapravo? Do jučer su on i beogradске kolege surađivali, i onda...?

Miloš Vasić: Moj dojam je da među tajnim službama odnosi nikad nisu bili prekinuti. Ispostavilo se u jednom trenutku, što smo doznali negde 95. – da Hrvatska raspolaže imenima svih izbeglica Srba koji su došli u toku *Oluje* u Srbiju. Podaci i baze podataka u računarima bili su menjani među dve službe potpuno uredno. A što se tiče Perkovića, Mustaća i te epipe, pre toga, kad je došlo vreme da se ide natrag u Zagreb, ni taj dolazak HDZ na vlast – što bi rekli drugovi komunisti – ‘nije prepušten stihiji’. To se vidi najbolje iz Manolićeve, i knjige “Tuđman i Perković”, Orhideje Gaure Hodak, koja je izašla neposredno pre Manolićeve.

Pažljivo sam pročitao obe – to treba čitati: Orhideja je to uradila stvarno akribično i kako treba, a bogami ni Manolić nije zaostao. Tu se tačno vidi da su oni svi zajedno radili "u deljaka", vidi se da je Tuđman bio svestan toga i da je namerno uzeo Perkovića jer, što bi rekao pokojni predsednik SAD Lyndon Johnson, 'bolje da bude u šatoru i da piša van, nego da bude vani a da piša u šator'. To što su Bože Vukušić i njegova ekipa kasnije izvukli Đurekovića koji je davna prošlost, a iz nekih svojih naravno emigrantsko-ustaških razloga, drugo je pitanje. Ne verujem da će doći do presuđujuće presude Perkoviću: predmet optužbe je jako tanak, Vinko Sindičić krajne nepouzdan svedok. To će se vući godinama.

Službi su puno važniji naši tabloidi i određene televizije sa nacionalnom frekvencijom, nego taj neki tjednik „Vreme“ koji izlazi u tom nekom broju primeraka a kupuju ga pametni ljudi

Jesi li se, baveći se tako u detalj ovime svime, ikad uspio izmaknuti se ili izdici iz toga i zapitati se jedno osnovno etičko pitanje: kako je moguće u državi koja je bila nastala na mitovima o partizanima i strijeljanjem "zbog jedne ukradene šljive", da se izrode ovakvi likovi, pojave koje apsolutno nikakvih moralnih obzira nisu imale?

Miloš Vasić: Pitao sam se, ali sam došao do zaključka da to spada u neku prirodnu i neizbežnu degeneraciju jednog neodrživog sistema koji je neko vreme dobro izgledao i dobro funkcionirao tokom, recimo, četrdesetak godina. Trebalо je razvijati se i menjati se na vreme. Već krajem osamdesetih bilo je prekasno. Trebalо je, ja mislim, nakon Brozove smrti krenuti u nekakve reforme. Ali tu je bio još uvek dubinski, ugrađeni strah od Sovjetskog Saveza i duboko osećanje da smo mi *ipak* u nekakvoj njihovoj interesnoj sferi, pa ako budemo krenuli da uvodimo višepartijski sistem, upašće nam Crvena armija kao u Češku. To je, vrlo uprošćeno, struktura tog straha.

Da napravimo ovdje vremenski skok, u današnjicu u Srbiji – najrazličitiji ljudi danas su 'sigurni' u to da ih (opet) 'prisluškaju'. Kao da je neka nova atmosfera paranoje opet došla u Vučićevom dobu.

Miloš Vasić: Paranoju sistematski stvaraju sama Srpska napredna stranka i Vučić – oni stalno pričaju o prisluškivanju. Pritom, nije bilo nijednog slučaja gde su bili u stanju dokazati da su bili prisluškivani. Službe bezbednosti, i vojne i civilne, rade isključivo na osnovu sudskog naloga.

Međutim, mi znamo na osnovu istraživanja nezavisnih kompjuterskih 'haker' da su danas aktivni veoma moderni serveri, sistemi daljinske kontrole motitela ili kompjutera – ulove na viruse, pa onda ulaze kako hoće, ali se to ne da dokazati. Mogli bi ti nezavisni hakeri to možda uraditi, ali neće ih niko pustiti u sistem jer se radi o službenoj tajni i o onome što se u zakonu zove "metodi i sredstva" – a to je nedodirljivo. Prema tome, pretpostavka je realna da slušaju koga god hoće, kad god hoće i zbog čega god hoće, a tragovi prisluškivanja dadu

se čak izbrisati u računarama. Molim – moderno vreme, s time moramo živeti. Uostalom, zar je Američka agencija za sigurnost mnogo poštenija? Imaju "Patriot Act", mogu da rade šta im padne napamet. Ja s prisluškivanjem nemam nikakav problem: sve što doznam – objavim u novinama, izađe svakog četvrtka, pa ko voli nek bira.

Zato i sasvim osobno iz prošloga: kao čovjek koji se tako dugo bavi podzemljem, tajnim službama i tako dalje – to negdje mora rezultirati jednim malim "paranoičnim refleksom", čini mi se. Kako si se uspio obraniti od toga refleksa?

Miloš Vasić: Nemam to i nisam nikad ni imao, zato što imam određenu obrazovnu podlogu za te stvari i, manje-više, znam puno preciznije od običnog građanina dokle šta ide i dokle što može, a pre svega – zašto. Prisluškivanje i elektronski nadzor su izuzetno radno-intenzivni poslovi, tu treba zapošljavati jako mnogo ljudi i jako mnogo košta. Zbog toga se naravno prave liste prioriteta, na kojima ja uglavnom nisam. Ponekad jesam, što znam po raznim drugim indicijama o kojima sada ne bih. Ali, sve i da jesam – baš me briga. Zar treba da sam sebe opterećujem paranojom? Na pamet mi ne pada. Hoću da mi bude starost mirna.

Čudno, pomislilo bi se obrnuto: što čovjek više zna o mehanizmu – više je sklon paranoji.

Miloš Vasić: Ne, naprotiv. Što bolje poznaje taj mehanizam, to je manje sklon. Znači, vi vaše poverljive razgovore ne vodite ni preko računara ni preko telefona. Vodite ih negde u parku nasamo s čovekom.

U ovim krajevinama, tko god se stručno bavi time, prva pomisao ljudi je jedna: sigurno radi i sam za nekoga, odakle mu podaci inače?

Miloš Vasić: U tu vrstu dvojbi ne ulazim nikad. Znam da ne radim, tako da mi je svejedno. Sve sam saznavao na druge načine, a ne tako da mi Služba šapuće. Ima tih kojima šapuće: Službi su puno važniji naši tabloidi i određene televizije sa nacionalnom frekvencijom, nego taj neki tjednik „Vreme“ koji izlazi u tom nekom broju primeraka a kupuju ga pametni ljudi.

Upravo je dvadeset i pet godina Vremena, koje kao da nikad nije bilo utjecajnije, a nikad manje komercijalno. Kako ti vidiš ovih prošlih četvrt stoljeća i onih sljedećih?

Miloš Vasić: Pa stalno isto, i ovih i narednih dvadesetpet: Siromašni ali pošteni, zakrpljeni ali čisti. Mi smo radili kako smo mislili da treba, a preživljavali smo kako smo mogli. Za budućnost sam optimističan jer neće proći još mnogo vremena i isplatićemo kredit koji smo uzeli da otkupimo 51 posto vlasništva. E, kad budemo prestali plaćati kredite i kamate, onda ćemo imati malo bolje plaće pa će nam valjda biti lakše.

Ipak, izgleda da je Vreme jedan od zadnjih medija u Srbiji u kojima se danas može objaviti ono što ne može drugdje.

Miloš Vasić: Plašim se da je tako. Pa dokle potrajemo – potrajemo. Javljavaju se razni ljudi koji neće da objavljuju nigde nego kod nas. Na sreću, mi smo prve privatne novine u Srbiji i od početka smo sačuvali tu vrstu nezavisnosti. A oglašivači – ko se usudi, taj se usudi. Još nismo došli do onog, „najlepšeg“ trenutka u izdavaštву, a to je da se javi oglašivač i kaže: 'Evo vam pare, ali me nemojte oglašavati'.

SKIDANJE YU OKVIRA

KAZALIŠTE UMJESTO SUDA

PIŠE: Igor Ružić

Dvije su predstave – Vojnovićeva i Buljanova „Jugoslavija, moja dežela“ i „Kompleks Ristić“ Olivera Frlića – ostvarene jesenjas imale manje ili više razvikane i zapažene premijere, a obje, svaka sa svoje strane, pokušavaju nešto reći o vezi vremena koje je navodno prošlo i onog koje još živi, vremena koje pamti i vremena koje se pamti, iako u oba slučaja selektivno

Četvrt stoljeća brojimo od na ovim prostorima značajne 1990. i vrijeme je za zbrajanje računa. Ne radi se to ni brzo niti lako, zato niti sada počinje niti će već sutra završiti. Kod točke na povijesnim događajima treba biti oprezan, jer naglo i odrješito postavljene lako se razmnože, pa od jedne nastanu tri...

No, u pokušaju globalne metaforike koja izuzima legendu o balkanskim narodima koji se ciklički kolju ili o buretu baruta koje se puni i pali samo od sebe ili nekom čudnom geološkom mutacijom, ostaje prikaz o ljudima i njihovim pojedinačnim grijesima, pogreškama i glupostima.

Vrijeme laži, naravno, ne jenjava, samo što su laži danas malo drukčije prirode, i pokušavaju se što više odmaknuti od mitova koji su bili dominantni tada, četvrt stoljeća ranije, na istom mjestu i u istoj, ili gotovo istoj slici, uzme li se u obzir tisuće pobijenih, stotine tisuća raseljenih i nezanemariva infrastrukturna šteta.

I kazalište ovih prostora došlo je do pokušaja zbrajanja računa – ono srpsko pokušava sagledati stvari iz svoje perspektive, bosanskohercegovačko se trudi uspostaviti suživot žrtava i konteksta, hrvatsko uglavnom inzistira na jednoj istini dok sve ostale pripušta tek kroz iglene uši, dok se slovensko uglavnom izmknulo. Naravno, raspodjela podsjeća na onu političku i geopolitičku, koja je rezultirala i dramskim funkcijama u onome što je prije četvrt stoljeća aktivno započeto, iako je godinama ranije pomno

pripremano (toliko o onom mitskom barutu koji se navodno sam sipa u bure!).

Pokušaj sagledavanja rasturenog područja i iskidanih ili stanjenih ali ne i potpuno prekinutih veza između kultura koje se i dalje razumiju, barem onoliko koliko su se razumijevale kad im je to bilo i prirodno i programirano, stao bi na nekoliko primjera koji svaku od ovih općenitosti ruše. Ipak, općenitosti i postoje zato da bi im se suprotstavilo. Dvije su predstave ove godine imale manje ili više razvikane i zapažene premijere, a obje, svaka sa svoje strane, pokušavaju nešto reći o vezi vremena koje je navodno prošlo i onog koje još živi, dakle vremena koje pamti i vremena koje se pamti, iako u oba slučaja selektivno. Nastale iz različitih pobuda i u različitim producijskim uvjetima, od strane autora čije poetike su tek rubno usporedive, te dvije poprilično različite predstave bavile su se ove godine naslijeđem četvrt stoljeća skidanja YU okvira s prostora, kultura i ljudi, sa svim tragedijama i tragičnostima koje je ta specifična tranzicija objedinila, na društvenom i pojedinačnom planu. Stoga, izvana i iznutra, obje imaju i sasvim osobnu crtu i globalnu metaforičku kabanicu, obje funkcioniraju ili se igraju sa svojom mogućnošću biografičnosti, dok govore o svijetu koji se, upravo te 1990. i samo naizgled naglo, prevrnuo i obrnuo, pri čemu su neki ispali, u bezdan ili emigraciju, a drugi se vrtoglavu uzdigli na račun svih koji su (pro)pali. Povezane ničime osim svojim temama, točnije svojim pravim temama a ne tek

„Jugoslavija, moja dežela“ u režiji Ivice Buljana

njihovim u propagandne svrhe isticanim otiskom, njihova je zajedničkost želja da se crta koja je navodno povučena pod završene priče nakon kojih navodno „nema povratka na staro“, otkrije u svojim ne napuknućima, nego u cijelini svoje izmišljenosti i nametnutosti.

Vojnovićeva saga kreće iz Ljubljane, ali se proteže i Bosnom i Hercegovinom i Srbijom, sa stalnim sjećanjem na djetinjstvo u Puli, ali završava tamo gdje mnoge ovdašnje priče završavaju – u izbjeglištvu

U travnju je u ljubljanskoj Drami Slovenskog narodnog gledališča Ivica Buljan postavio dramatizaciju romana Gorana Vojnovića „Jugoslavija, moja dežela“, s dosta premjerne pompe ali bez puno regionalnog odjeka. Svoj drugi roman hvaljeni je autor sam dramatizirao, vješto jer je iskusni scenarist, pa je Buljan samo morao okupiti kvalitetan suradnički tim, s čime

rijetko ima problem, i kvalitetnu glumačku postavu, što zaista nije teško kad je riječ o najboljem ansamblu čija kvaliteta nadmašuje i slovenske garabite.

Priču o mladiću iz miješanog braka Slovenke i Srbina, ujedno i oficira JNA, koji desetak godina nakon raspada i obitelji i vojske i države i samoga sebe pokušava barem nešto od toga spojiti potragom za ocem koji nije, kako ga je majka uvjерavala, mrtav. A nije ni zaboravljen, jer istina je mnogo gora: ratni je zločinac zaslužan za počinjenje ili „tek“ dopuštanje jednog od ratnih zločina nad civilima u Slavoniji 1991. Vojnovićeva saga kreće iz Ljubljane, ali se proteže i Bosnom i Hercegovinom i Srbijom, sa stalnim sjećanjem na djetinjstvo u Puli, ali završava tamo gdje mnoge ovdašnje priče završavaju – u izbjeglištvu, konkretnije u Beču. Njezin tijek je retrospektivan i raspršen u fragmentiranju prošlosti i sadašnjosti, ali i kontrapunktiranju utemeljenosti djetinjstava i izgubljenosti protagonista u času pripovijedanja. Teza kako su svi pomalo raspadom bivše države izgubili nevinost bila bi tek privid i rezultat ograničenog dječjeg poimanja svijeta ili ideološki, armijskom stegom i vjerom u beskonfliktno bratstvo i jedinstvo nametnutom pojednostavljenju. Roman, a ni predstava, ipak nisu toliko jednodimenzionalni, pa kroz sondu Vladana i njegove potrage za identitetom koji nije uspio izgraditi u limbu između majke Slovenke koja je od prošlosti odustala i vlastitog „čef-furstva“ s kojim se ne može pomiriti ali ga ne može niti odbaciti, narativ pobrojava većinu čvorista krvavog jugoslavenskog raspada. I nema jasan ili sretan kraj, niti ga najavljuje čak i nakon što i izrijekom sruši famu o sudbinskoj skrojenosti pojedinačnih života i presudnih odabira u njima.

„Kompleks Ristić“ Olivera Frlića

„Kompleks Ristić“, autorski projekt Olivera Frlića ostvaren jesenom u koprodukciji Hrvatskog narodnog kazališta Ivan pl. Zajca u Rijeci, beogradskog Bitef Teatra, Slovenskog mladinskog gledališta iz Ljubljane i Međunarodnog kazališnog festivala MOT iz Skoplja, bio je, naprotiv, jedna od najočekivanijih predstava godine. Međutim, o njoj se govorilo puno više prije, nego nakon premijere, jer je „Kompleks“ ispašao previše kompleksan, pa beogradска publika nije dobila zadovoljenje u smislu obračuna s onim što Ljubiša Ristić jest nakon 1990., a ljubljanska posvetu onome što je bio ranije, dok riječku, a donekle i skopsku, tema toliko ne zanima.

Iako je već postalo uobičajeno da Frlićeve predstave uz premijeru donose i skandale koji dugo traju i izazivaju nove, ova je po mnogočemu iznimka. Između ostalog i zato što svoje nimalo suptilne poruke suptilno ne verbalizira, nego ostaje vjeran jeziku slika unutar kazališnog koda koji, umnogome, nasljeđuje upravo od Ristića. Lažna zaklinjanja i institucionalizacija samoga sebe, kao i izdaja i onoga u što se zaklinjalo i samoga sebe, jesu okosnice ove predstave, ali je njihovo značenje šire od pojedinačne sudbine ili opusa.

Već odavno prozivan za jugonostalgiju, Frlić se ovdje osvrće na Ristića kao umjetnika koji je upravo u takvoj zemlji sanjao, ili tek glumio da sanja, još više slobode, pa je spajao nespojivo u jedinstveni amalgam brehtijanske geste i širine, mentalne kao i fizičke. Zajedničkost jugoslavenskog kulturnog prostora Ristić je naglasio i u organizaciji nazvanoj KPGT, osnovanoj u Zagrebu, institucionaliziranu u Subotici i konačno okamenjenoj u beogradskoj Šećerani, gdje i redatelj i njegovo kazalište uglavnom životare. Predstava prelazi put od Ristićevog kulturnog i kazališnog značaja do političke

karijere u zloglasnom JUL-u i činjenice da je „jedina žrtva lustracije“ u srbijskoj kulturi, ne imenujući niti se baveći isključivo jednom osobom nego opusom koji je ionako želio biti veći.

**Već odavno prozivan za
jugonostalgiju, Frlić se ovdje
osvrće na Ristića kao umjetnika
koji je upravo u takvoj zemlji
sanjao, ili tek glumio da
sanja, još više slobode, pa je
spajao nespojivo u jedinstveni
amalgam brehtijanske
geste i širine**

Naprotiv, Frlić ristićevsku poetiku, kojoj je i njegova vrlo slična, preslikava kako bi istodobno odao počast kazalištu i stavu koji su puno značili u vrijeme kad su se pojavili, ali ih je upravo njihovo zajedničko (ne)činjenje pretvorilo u vlastite suprotnosti, i činjenici koju sam Ristić nije mogao ili nije htio vidjeti – da je od progresivnog i aktivističkog redatelja postao partijski

aparatčik i zagovaratelj politike koja je svoju nacionalističku i zločinačku namjeru skrivala pod šinjelom brige za Jugoslaviju. Previše kompleksno za uspjeh, ali sasvim dovoljno za ozbiljnu predstavu koja kao da završava jedan dio Frljićevog opusa.

„Kompleks“ i „Jugoslavija“ naizgled ne mogu biti udaljenije u regionalnoj kazališnoj ponudi. Jedna je institucionalna produkcija koja svoju matičnu pozornicu brojnim ansamblom i scenografijom od namještaja „iz bolje prošlosti“ puni do iznemoglosti, oživljavajući tako i sintagmu „ropotarnica povijesti“ s kojom još nismo (ni ropotarnicom ni poviješću!) završili, dok je druga mišljena za komornije prostore, iako u njih sudjeluju i riječki i ljudljanski glumci. Jedna se sjeća svega pokušavajući zaustaviti vrijeme u protagonistovoj mladosti, upravo onako kako je i on zaustavljen u njih sve dok ne riješi problem svojeg porijekla, identiteta i time, na koncu, pripadnosti, dok druga povezivanjem kazališnih slika koje su nekada bile avangarda a danas već pomalo nalikuju ilustriranoj povijesti kazališta prošlog stoljeća, dozvoljava gledatelju da sam poveže skokovit niz upečatljivih prizora u vlastitu interpretaciju. Jedna govori tri sata u mnogim varijantama „regionala“ dok druga gotovo demonstrativno u tek malo više od sata šuti isključivo citatima svojeg ikoničkog a gotovo u potpunosti izbjegnutog protagonista. To nije nimalo slučajno jer Frljić želi razumijevanje najprije kazališno, a tek onda i kontekstualno, već prema potrebi i želji publike ili publika, dok je Buljanova predstava matematički montirana čista mimetika, nezavršeni bildungsroman i obiteljska saga istodobno.

Međutim, samo takva može donijeti pravo značenje priznanja sina majci da ju je zamrzio onog trenutka kad je s njim počela govoriti slovenski, a on je, zbog mladosti i drukčije kodiranosti, (tada još) nije mogao razumjeti. Ta je rečenica jedna od ključnih, jer podsjeća na jezičnu diferencijaciju, koja, čini se, upravo u Hrvatskoj najdulje traje jer se pomama za razlikovnošću i čistoćom kontinuirano četvrt stoljeća ne smiruje, a koja je u vrijeme raspada odigrala ključnu ulogu u raspoznavanju i obilježavanju drugog, čak i kad taj drugi to zapravo nije bio.

Prava zajednička tema ovih predstava je čovjek stavljen, ili samostavljen, u funkciji društva, oprimjereno svojom ulogom, bez obzira koliko ju je opsesivno tražio ili mu je bila logično ustupljena

Ipak, prava zajednička tema ovih predstava je čovjek stavljen, ili samostavljen, u funkciji društva, oprimjereno svojom ulogom, bez obzira koliko ju je opsesivno tražio ili mu je bila logično ustupljena, možda čak i nametnuta. Između kazališnog redatelja i vojnog lica na prvi pogled je malo sličnosti, ali kad se stvari stave u perspektivu koju nude „Jugoslavija, moja dežela“ i „Kompleks Ristić“, razlike se brzo tope, kao i izgovori za osobne izbore koji dovode do ilustracije ili suđenja za ratne zločine. U kojem trenutku se izdaja može promatrati kao dosljednost, a kad je obrnuto, kad se zakletva pretvara u svoju suprotnost a stamenost u kolaboraciju, pitanje je historijskih uvjeta i osobnog uvida, kao i materijala od kojeg je čovjek napravljen. Previše je stoga jednostavno za obje predstave ustvrditi kako im je idealni podnaslov „Misa za Jugoslaviju“, jer one, unatoč svim svojim kvalitetama, ni izbliža ne iscrpljuju veliki ju i ex-ju katalog. Međutim, izuzetno dobro mogu poslužiti kao podsjetnik na apsolutnu nužnost kategorički uvjetovanog mišljenja pojedinca kao jedinog oslonca u turbulentnim povijesnim i društvenim okolnostima. Obje predstave, svaka na svoj način, pokazuju što se dogodi i koja se cijena plaća kad se to zaboravi, i funkcionišu na koncu kao stroj primijenjene katarze puno uspješniji od lokalnih ili međunarodnih sudišta jer zahvaćaju simbole zajedno s ljudima i teže ih je diskreditirati niskim motivima ili dnevnom politikom. Međutim umjesto presude i pravde, koliko god ti pojmovi bili problematični a njihov učinak minoran, kazalište je u ovim slučajevima značajnije jer pokazuje ono što se svakodnevno već dvadeset i pet godina viđa, s većim ili, uglavnom, manjim razlikama, na cijelom prostoru bivše države: gomilu povrijeđenih, slijepih i silovanih, opterećenih tragedijama kojima ne dopuštaju proći, nesigurnih u ono što jesu i još nesigurnijih u ono što nisu. Ukratko, nažlost, idealni materijal za nastavak, spajao se dezintegrirani „region“ nostalgijom ili razdvajao demokracijom, Schengenom i žilet-žicom.

JAGODA KALOPER BULEVAR SUMRAKA, 8.12.2015. – 8.1.2016., NO GALERIJA, MSU, ZAGREB

ZVIJEZDA S POKRIĆEM

PIŠE: Željko Luketić

Opasnost u praksama poput ove Jagode Kaloper je da često mogu kao referenca na vlastiti život, djelovanje i umjetnost biti umjetnički nepotkrijepljene, da ih smatramo fabriciranim medijskim pokrovom koji proizvodi medijske zvijezde bez pokrića. U ovom slučaju pokrića je toliko da je posao svođenja jednog života koji je *work in progress*, a koji gleda na sebe unazad i to reflektira unaprijed i u danas, izuzetno zahtjevan

Karbonizacija, Galerija SC, Zagreb, 1987.

- Vaša cimerka opet vrši polno opštenje!
 - Ma gledajte svoja posla.
 - Gledam. Nego vidim ja, belasaju se guzovi.
 - Šta to vas briga?
 - Brinem da se mladež ne istroši.
 - Sloboda i ljubav se ne mogu potrošiti gospođo... Apstinencija je nezdrava, neljudska, nepravilna i što je najvažnije, kontrarevolucionarna!
- (W.R. Misterije organizma, Dušan Makavejev, 1971.)

Ovaj razgovor o raspojasanoj i slobodnoj mladeži odvijao se u jednoj sceni najintrigantnijeg mjeseta jugoslavenskog filmskog modernizma 1971. godine. Mlada komunistkinja Milena, inače marna pratiteljica psihanalitičkih i seksoloških učenja Wilhelma Reicha branila je u tome dijalogu svoju kolegicu Jagodu od nazadnih i dakako, *kontrarevolucionarnih* napada. Jer što je Milena teoretski uobličavala, Jagoda je u kultnoj uspješnici Dušana Makavejeva provodila u praksi. Teorija i praksa samoupravnog socijalizma, ozloglašeni TIPSS iz Šuvarovih klupa, dobila je tako, vrlo namjerno, i status nove umjetničke prakse, avangardni emancipacijski atribut izvan povijesnih avangardi, ali moguće i neki budući most između označitelja i označenog.

Kako je u Hrvatskoj riječ most trenutno u značenjskom statusu viralne poštasti kojom se obogaćuje život društvenih mreža, recimo da su Milena, Jagoda, Dušan, ali i Wilhelm, onaj dio filmskog prekarijata koji s lakoćom povezuje mnoštvo različitih konotacija: zvijezdu kao simbol komunizma, zvijezdu kao simbol hollywoodskog uspjeha i zvijezdu kao nedovršeni pentagram. Koincidirajuće ili ne, upravo ovih dana još jedan umjetnik svodi svoje djelovanje na zvijezdu, samo što je ona *Blackstar*. David Bowie više ne označuje svoje ime, jer ono je postalo također zvijezda.

Zvijezda Jagode Kaloper, međutim, na izložbi *Bulevar sumraka* u NO galeriji zagrebačkog Muzeja suvremene umjetnosti, zadržava i svoju geometrijsku funkciju. Ona je doslovni *Pinkstar*. Jagoda iz filma *W.R. Misterije organizma*, kao lik koji utjelovljuje praksu, djelomični je prethodnik i stvarne Jagode, ovaj puta Kaloper, intermedijске umjetnice koja je poput Bowiea došla do statusa da njen rad u zrelim godinama markira najprije autoreferencijalnost. A zatim i sve ostalo. Opasnost u ovakvim praksama često može biti da referenca na vlastiti život, djelovanje i umjetnost bude umjetnički nepotkrijepljena, da ju smatramo fabriciranim medijskim pokrovom koji proizvodi medijske zvijezde bez pokrića.

No, u slučaju Jagode Kaloper, pokrića je toliko da je posao svođenja jednog života koji je *work in progress*, a koji gleda na sebe unazad i to reflek-

tira unaprijed i u danas, izuzetno zahtjevan. Skupnim snagama *Pinkstara*, kustosica Leila Topić i multimedjiska umjetnica Jagoda Kaloper odabrale su u pentagram na podu NO galerije upisati, a tako ga i povezati, nekoliko bitnih točaka iz lika i djela, definirajući ga kao svojevrsni *Her Story*. Krakovi zvijezde samo naizgled su hladne simetrije: *Obitelj* (1974.-2015.), *Oblikovanje* (1975.-2015.), film *Žena u ogledalu* (2011.), *Izložbe* (1970.-2014.) i *Razgovori* (1989.-2013.). Zidove oko zvijezde, odnosno oko tematskih cjelina koje čine jedno sjecište života Jagode Kaloper, dopunjaju dimenzionirane projekcije novih snimaka, svojevrsni *found footage* iz vlastite arhive.

Kako je dio filmova, televizijskih reportaža, gostovanja u javnom prostoru, ali i video zapisa umjetničina djelovanja gotovo matematički strukturiran, dok je dio radova u nastanku obilježen slobodnom formom galerijske ambijentacije, jasna je slijednost Kaloperine buduće prakse – ništa od prikazanoga neće ostati u toj formi, jer se ovaj rad ali i postav prilagođavaju pitanjima koja artistica postavlja i sebi i drugima. Fokusirajući pojam slave, Hollywooda i društveno doživljenog uspjeha, ona se pita je li što propustila odbijanjem svoga ulaska u žrvanj filmskog star-sistema. I sama vrlo brzo u krakovima zvijezde nudi odgovor, definirajući ga svojim djelovanjem (dizajn, oblikovanje, umjetnost), ali i privatnim životom (obitelj).

'Ne, nimalo mi nije žao što nisam postala filmska zvijezda', kao da u mješavini zvukova svih tih video zapisa puštenih istovremeno tvrdi u svoj odabir sigurna Kaloper

'Ne, nimalo mi nije žao što nisam postala filmska zvijezda', kao da u mješavini zvukova svih tih video zapisa puštenih istovremeno tvrdi u svoj odabir sigurna Kaloper. U popratnome deplijanu izložbe dodaje: *'Da nisam ostala (ovdje), nikad ne bih postala ono što jesam'*. Ipak, svoju zvijezdu kao mogući simbol komunizma Jagoda još uvijek drži u osobnome arhivu, iako se taj motiv za umjetnicu – čiji je dizajn monografije *Lenjin* (1983.) nagrađen, a filmski status sve samo ne kontrarevolucionaran – sluti kao gotovo prirodan. Slavnoga psihanalitičara koji je zagovarao slobodu i posvemašnju neapstineniju Kaloper je već dotakla u svome prethodnom konceptu *Što se dogodilo Wilhelmu Reichu?* (Galerija SC, 2013.). Možda će upravo budućnost donijeti savršenu dispoziciju za promatranje komunističke zvijezde i transformaciju *Pinkstara* u *Redstar*. Hrvatska politika i društvena zbilja Jagodi se nude na pladnju, kao *radnice užitka* na postkolonijalnom Sunset Boulevardu.

Je li zato Jagoda Kaloper ovaj svoj koncept nazvala *Bulevar sumraka*? Naravno, ne. Umjetnica koja će povjesničaru Danielu Rafaeliću u pokazanoj arhivi skoro pa majčinski reći 'Slatki ste!', a odmah potom montažnim rezom gostovati u *Daminom gambitu* Elizabete Gojan, dok ju na suprotnome kraku čekaju *Lisice Krste Papića* (1969.) s aureolom protolezbijskog pionira hrvatske kinematografije, očito ima duha i za humornija propitivanja osobne pozicije. Naime, referenca na klasik Billy Wildera uključuje fabulu o ocvaloj zvijezdi

Black Figures, Galerija Suvremene umjetnosti, Zagreb, 1971.

Autoportret Pula

Žena u ogledalu, MSU, 2011.

Sto se dogodilo W.R., Galerija SC, Zagreb, 2013.

nijemoga filma Normi Desmond koja se ne može pomiriti činjenicom da više nije zvijezda. Norma tako u svojoj osobnoj psihozi planira veliki, trijumfalni povratak, ponire u svijet pomaknute stvarnosti, dok joj se pišu lažna pisma obozavatelja i tako hrani ultimativna iluzija o svome liku.

***'Kamera mi je kao nož kojim gulim
luk – sebe, sloj po sloj, suze više
ne teku, ali je ostao gorak okus i
osmijeh naravno', kaže umjetnica***

Ovdje u priču, ali onu galerijsku i umjetničku Jagode Kaloper ulaze ogledala i njen odnos sa vlastitim odrazom, odrazom kojeg bilježi i snima kamerom, kao u svome dokumentarno-eksperimentalnom kolažu *Iza ogledala*, kasnije preimenovanom u *Žena u ogledalu* (2011.). Nemali uspjeh ovog filma, od Zagreb film festivala do Dana hrvatskog filma i otkupa u stalnu zbirku Muzeja suvremene umjetnosti, može se zahvaliti i jasnoćom kojom živo povezuje naoko teška teorijska pitanja. Stavljući u suodnos inserte iz vlastite filmografije, percepcije likova, njihove ženskosti i statusa u društvu, Kaloper ih simbolički kontrastira osobnim umjetničkim progresom. Još je 1934. godine John Dewey u svome tekstu *Art as Experience* naglasio kako je iznad same fizičke manifestacije umjetničkog objekta bitnija ona odrednica iskustva stvaranja, jer je upravo iskustvo ono što mijenja nečiji život. Kaloperina umjetnost zato i jest prividno nezavršena kao kontinuirano umjetničko djelovanje kojemu rezultat nije objekt, nego glagol *činjenja* i artističke mije- ne. ('*Sloboda i ljubav se ne mogu potrošiti.*')

Podatnost ovakvoga djelovanja na primjeru opusa Jagode Kaloper nije samo proizvod temeljne promjene očišta u suvremenoj umjetnosti, njegovog izmeštanja iz tehnike, zanata i 'obrta' u proces i značenje, ali i akciju i reakciju, nego svoj zamah može zahvaliti i transformacijom same tehnologije filmskog, odnosno video zapisa. Ono što je 60-tih i 70-tih značila vrpca od 8mm ili 16mm, danas je prispopobiva i demokratična digitalna kamera, prizor koje je (u ogledalu, dakako) za umjetnicu *Bulevara sumraka* amble-matski. Sličan je odnos prema autoreferencijalnosti videa imao i Ante Babaja, kada je 2007. snimio film *Dobro jutro*, koji je, nažalost, postao i njegov posljednji zapis. Kaloper pak, u takvu video-biografiju unosi važan pojam identiteta, suprotstavljajući sebe kao konstrukciju (uglavnom iz svijeta filma i medija) i sebe kao subjekt analitike. Samo u takvom suodnosu mogu se na istome prostoru naći junakinje *Ključa* (1965.), *Ponedjeljka ili utorka* (1966.), *Kuće* (1975.) ili *Mondo Boba* (1977.) zajedno sa Jagodom dizajnericom, Jagodom koja ilustrira *Tonkicu Palonkicu* ili Jagodom koja snima svoju kćer.

'Kamera mi je kao nož kojim gulim luk – sebe, sloj po sloj, suze više ne teku, ali je ostao gorak okus i osmijeh naravno', kaže umjetnica, a citira je teoretičarka umjetnosti Leonida Kovač u knjizi Jagoda Kaloper: *U zrcalu kulturnog ekrana* (Hrvatski filmski savez, 2013.) ističući činjenicu kako žene donedavno nisu ni imale pravo na autobiografiju, čemu se junakinja ove izložbe borbeno i svjesno odupire. Sve ovo zajedno nije međutim tek i sâmo autobiografija, zapravo, a slaže se sa time i Leonida Kovač, ona to uopće nije. Kaloper nai-me u srži svog djelovanja zadržava preokupaciju odnosom spektakularnog i egzistencijalnog tijela, onog percipiranog, izmišljenog i stvarnog. Tako će, zasigurno, i ostati.

'Kad vidim bore u ogledalu, pomislim na svoju kćer Anu i ništa mi ne smeta, osjećam se važno kao majka. Pa onda još pomislim kako ću sutra biti u česticama zraka i kako je i ovo fantastično. Uvijek sam mislila da je najčudesnija stvar to što sam se uopće pojavila na ovom svijetu.' (Jutarnji list, 2011.)

NIKA RADIĆ, DOMA, SUVREMENI UMJETNICI U STALNOM POSTAVU MUO-a, 05.11.2015. – 28.02.2016.

ŽENSKO ISKUSTVO

PIŠE: Leila Topić

Intervencija Nike Radić posebno izvedena za povijesne zbirke Muzeja za umjetnost i obrt sadrži seriju audio-vizualnih radova, preciznije fotografске autoportrete umjetnice u prirodnoj veličini, postavljene kao da se koristi muzejskim eksponatima u obavljanju svakodnevnih i banalnih radnji poput odlaganja namirnica nakon kupnje, održavanja osobne higijene ili počinka

Crveni studio Henrija Matissea iz 1911. vjerojatno je prva slika koja predstavlja izvjesnu promjenu razmišljanja o položaju umjetnika i njihove aktivnosti u muzejima. Slika tematizira položaj objekata unutar prostora slike, tema koja se često pojavljuje u Matisseovim slikarskim promišljanjima no ono što Crveni studio razlikuje od niz sličnih slikarskih analiza njegova atelijera jest činjenica da umjetnik nije prisutan u slici. Ono što slika prikazuje su ranija Matisseova djela razmještena na određeni način u prostoru s preciznim razmještajem objekata koji okružuju umjetnička djela. Naravno, ne smijemo smetnuti s uma Courbetov alegorijski prikaz vlastitog studija no on ga je iskoristio kao određenu pozornicu na koju je smjestio suvremenike u velikoj moralnoj inscenaciji.

No, Matisse preuzima ulogu kustosa i u Crvenom studiju manipulira prostorom mijenjajući svjetlo, boju i raspored radova na zidu u promišljenom dijaligu sa studiju pripadajućim objektima. O brizi kojom je Matisse razmještao vlastite radove unutar određenih izlagачkih prostora svjedoči i niz fotografija Helene Adant Matisseovog studija u Hotelu Regina, u Nici, iz pedesetih godina prošlog stoljeća. Iz niza sačuvanih fotografija saznajemo kako je i za Brancusija atelijer istovremeno bio i radionica i mjesto prezentacije vlastitih skulptura. Brancusijeve brojne fotografije bilježe njegovu aktivnost kustosa-istraživača koji je analizirao utjecaje različitih intenziteta svjetlosti na radove odnosno kako boje pozadine utječu na percepciju njegovih skulptura.

Na koncu, on je uvjetovao donaciju vlastitih radova Francuskoj pod uvjetom da se njegov atelier precizno rekonstruira u sklopu Muzeja moderne umjetnosti. Stoga već od dvadesetih godina prošlog stoljeća bilježimo želju umjetnika da stvore vlastite i posjetiteljeve prostore slobode tumačenja radije nego jednostavno i pasivno modificiranje prostora kojeg im dodjeljuje muzejski kustos. O tome svjedoče primjerice El Lissitskyjeva *Proun soba* ili Schwittersove inačice *Merzbau-a*; one su značajne ne samo kao svjedočanstvo frustracije zbog ograničenih mogućnosti slikarstva nego kao svojevrsna želja za razvijanjem novih odnosa između umjetničke aktivnosti i publike. Usto, ukoliko se sjetimo Duchampa i njegove prezentacije rada *Etant donnes* u američkom umjetničkom muzeju u Philadelphia, s kojim posjetitelj komunicira pogledom kroz ključanicu, valja uzeti u obzir da u svijet koji je stvorio umjetnik možemo ući zahvaljujući i psihološkom, a ne samo fizičkom ključu. I nadrealisti su računali na inteligentnog promatrača kada su doveli u pitanje uobičajene muzejske izlagačke konvencije suprotstavljajući radove suvremene umjetničke proizvodnje s objektima iz ranijih kultura. Najpoznatiji je Marcel Broodthaers, izumitelj pojma „muzejske fikcije“ koji je 1968. u Bruxellesu otvorio „Muzej moderne umjetnosti, Odjel orlova, Sekcija 19. stoljeća“ a potom je dodavao odjele posvećene literaturi, financijama ili kinematografiji. U inačici projekta otvorenog u Duesseldorfu nekoliko godina kasnije, Broodthaers je predstavio tristotinjak objekata koji sadrže prikaze orlova a koje je posudio iz muzeja i privatnih zbirki iz čitavog svijeta. Objekti su bili uobiča-

jeno predstavljeni u muzejskim vitrinama a svaki je bio popraćen muzejskom magritteanskom legendom „Ovo nije umjetničko djelo“. Umjetnički postupci Broodthaersa su jedan od najranijih primjera kojima umjetnik razotkriva i podriva tradicionalne muzejske klasifikacije reprezentacije radova.

**Sretan brak između muzeja
i suvremenih umjetnika te
publikom kao ponosnom
kumom – okrunjen je
trendovskim postupkom
intervencija živućih umjetnika
u muzejske povjesne zbirke**

U 21. stoljeću broj muzeja naglo je porastao kao i njihova popularnost te su ovoj pojavi muzejski stručnjaci nadjenuli ljudski naziv muzejski *boom*. Zapravo, zanimljivo je kako su prvi muzeji bili privatne zbirke namijenjene estetskom uzdizanju privilegiranih društvenih skupina no tijekom vremena su se razvili u javno dobro s primarnom funkcijom generatora novih spoznaja apsolutno podređeni iskustvu publike. Zahvaljujući, između ostalog, novim modelima stjecanja znanja enciklopedijska, taksonomska ili rječnička funk-

cija muzeja postale su krajnje nepoželjne, a uobičajene kronološke klasifikacije – pokazatelji nemaštovitog i tromog vođenja muzeja. K tomu, muzeji su, kako smo vidjeli iz prethodnih primjera, postali svojevrstan umjetnički studio koji je u znatnoj mjeri transformirao odnose između umjetnika, umjetničkog djela i kustosa. Tako kustos nije više odstrašen i apsolutno objektivan sudac kvalitete umjetničkog djela koji odabire što i kako će biti pokazano, već postaje suradnik koji nerijetko s umjetnikom sudjeluje u posljednjoj etapi dovršavanja umjetničkog djela – njegovoj muzeološkoj prezentaciji.

Sretan brak između muzeja i suvremenih umjetnika te publikom kao ponosnom kumom – okrunjen je trendovskim postupkom intervencija živućih umjetnika u muzejske povjesne zbirke. Od Louvrea i Versaillesa, preko povjesnih muzeoloških zbirki Japana i Indije do Muzeja Viktorije i Alberta u Londonu, suvremeni autori interveniraju u povjesne kontekste izazivajući dijaloge koji, slažu se stručnjaci, obogaćuju iskustvo kako povjesnog tako i suvremenog konteksta. Stoga ne čudi inicijativa zagrebačkog Muzeja za umjetnost i obrt i njegova ravnateljica Miroslava Gašparovića o stvaranju programa *Suvremeni umjetnici u stalnom postavu MUO* u sklopu kojega su do sada izlagali Dalibor Martinis, Slaven Tolj, Dubravka Rakoci, Željko Budurina i Ida Blažičko a nedavno je otvorena izložba zagrebačke umjetnice s berlinskom adresom Nike Radić. Ona ukida razliku između muzeja kao javne ustanove i privatne sfere, postupak razvidan već i iz naziva njezine intervencije familijarno naslovljene „Doma“. Nikina intervencija posebno izvedena za povjesne zbirke Muzeja za umjetnost i obrt sadrže seriju audio-vizualnih radova, preciznije fotografске autoportrete umjetnice u prirodnoj veličini, postavljene kao da se koristi muzejskim eksponatima u obavljanju svakod-

nevnih i banalnih radnji poput odlaganja namirnica nakon kupnje, održavanja osobne higijene ili počinka. Muzejski postav tako postaje umjetničin privatni prostor u kojem se, očito je, simbolički osjeća kao doma. Komode, ogledala ili počivaljke postaju dio umjetničinog kućnog inventara pomoću

samoljepljivih naljepnica u prirodnoj veličini koje Nika koristi stvarajući iluziju istinske uporabe povijesnih predmeta. No idila sigurnog doma prekinuta je uznemirujućim i snažnim zvukovima koji dopiru iz skrivenih zvučnika. Prijedi su zvučne bilješke uličnih nemira, sukoba, zvukova policijskih sirena i helikoptera koji se šire prostorom. Zvučni zapisi ulične pobune unutar baroknog postava kojeg Nika prisvaja kao svoj kućni dekorum, duhovito podsjećaju na Marijin-Antoanetin uzvik „Neka jedu kolače!“ no s druge strane zvuci helikoptera i urlici policijskih sirena ukazuju na skori nestanak privatne sfere koja se postepeno samo-ukida zahvaljujući sve jačim mehanizmima nadziranja zbog globalne prijetnje terorizma.

**Sretan brak između muzeja
osim što ukazuje na međusobnu
uvjetovanost i isprepletenu
privatnog i javnog života, Nikina
intervencija ukida i tradicionalnu
dihotomiju ženskog mesta u
javnoj sferi**

No, osim što ukazuje na međusobnu uvjetovanost i isprepletenu privatnog i javnog života, Nikina intervencija ukida i tradicionalnu dihotomiju ženskog mesta u javnoj sferi. Ukoliko se prisjetimo analize vizualne teoretičarke i feministice Griselda Pollock prvog posve modernog grada, Pariza Drugog carstva, kroz slikarstvo ranog modernizma, Pollock uočava kako se žene u gradu reprezentiraju, s jedne strane u javnim prostorima: kao one koje služe – pipničarke, one koje svojim tijelom zabavljaju muškarce – plesačice te one koje svoje tijelo prodaju za novac – kurtizane. S druge, pak, strane u privatnim prostorima: kao korisnice blagovaonica, salona, spavaonica, balkona, terasa i vrtova. "Prostori ženskosti ne djeluju samo na razini prikazanog – građanskog salona ili sobe za šivanje. Prostori ženskosti su oni u kojima se ženskost živjela kao pozicija u diskursu i društvenoj praksi. Oblikovani u okvirima spolne politike gledanja, određuju granice posebne društvene organizacije pogleda koje same povratno djeluju osiguravajući društveno uređenje spolnih razlika. Ženskost je istovremeno i uvjet i posljedica." Prisvajajući sferu javnog, Niku pridonosi ispisivanju *her-story*, ženskog iskustva namjesto mita sveprožimajućeg patrijarhata koji potkrepljuje vjerovanje da nema žena u povijesti jer se patrijarhat bavi samo poviješću javnog – područja koje je većini žena dugo bilo nedostupno. Usto, Niku u Muzej upisuje vlastiti dnevnik ili kroniku svakodnevice ukidajući granice privatnog i javnog te prizivajući ukidanje ove dihotomije u smislu da javna sfera treba sadržavati privatnu te da ju je potrebno restrukturirati i redefinirati prije no što se uruši i zbog sve češćih neoliberalnih slučajeva privatnih interesa koji postaju javni. Na koncu, izjednačavajući Muzej s domom, Niku je, dakako u suradnji s kustosicom Jasminom Fučkan, stvorila „otvoreni muzej“ – mjesto gdje se proizvodi i podržava prirodni kontakt između umjetnika i promatrača te u kojem publika postaje inventivnim sudionikom u dovršavanju umjetničkog djela.

NAŠA PREZIMENA (12)

DIJALEKTALNE OSOBINE U OBLIKOVANJU PREZIMENA

PIŠE: Živko Bjelanović

**Od dijalektalnih osobina
novoštokavskih govora
Bukovice spominjemo dvije.
Prva se od njih odnosi na
suglasnik /h/. Taj se glas u
govoru naroda ovog kraja (i
Srba i Hrvata) ili ne izgovara
ni u jednom položaju u riječi,
ili se zamjenjuje nekim drugim
glasom, dok se izvorno /f/ ili
izostavlja ili zamjenjuje**

1. Uvodna napomena

Od svih dijalektalnih osobina novoštokavskih govora Bukovice po kojima su oblikovana i prezimena spomenut će samo dvije i obje iz istog jezičnog područja. Prva se od njih odnosi na suglasnik /h/. Taj se glas u govoru naroda ovog kraja (i Srba i Hrvata) ili ne izgovara ni u jednom položaju u riječi, na početku npr. *aljina* (od *haljina*), *ambar* (od *hambar*), *rana* (od *hrana*), *rastić* (od *hrastić*) itd., na kraju npr. *gra* (od *grah*), *odma* (od *odmah*), *povr* (od *povrh*) itd., u sredini npr. *dojati* (od *dojahati*), *grot* (od *grehota*), *olica* (od *oholica*), *uapsiti* (od *uhapsiti*) ili se zamjenjuje nekim drugim glasom, npr. glasom /v/ kao u *kruv* (od *kruh*), *posluv* (od *posluh*), *trbuv* (od *trbuh*), *uvo* (od *aho*), glasom /j/ kao u *ij* (od *ih*), *maćija* (od *maćeha*), *smij* (od *smijeh*) i glasom /k/ kao u *parok* (od *paroh*), *siromak* (od *siromah*) itd.

Druga se osobina ogleda u riječima u kojima bi se trebalo naći izvorno /f/. Slično prethodnom suglasniku i ovaj se u riječima ili izostavlja ili se, što je mnogo češće, zamjenjuje nekim glasom, npr.

glasom v: *vabrika*, *valinga*, *vamilija*, *vlaša* itd. ili glasom /p/: *pratar* (pored *vratar* od *fratar*), *ponistra* (od tal. *finestra*, značenja *prozor*) itd. I u jednoj i u drugoj skupini spominjem samo primjere u kojima se ova dva suglasnika susreću onako kako se susreću i u prezimenima Bukovice.

2. Prezimena s dijalektalnom osobinom prve skupine

Do prvotnog značenja ovih prezimena dolazimo opisom elemenata njihove forme. Tako npr. opisom završetka -ac u prezimena *Graovac* i završetka -onja u prezimena *Graonja* te opisom odnosa između ovih završetaka i osnovā koje se nalaze ispred njih otkrivamo da je prezime *Graovac* po sadržaju kakvo je imalo u trenutku nastanka značilo "onaj koji je porijeklom iz *Graova*", a da se prezime *Graonja* svojim nekadašnjim (dakle izgubljenim) značenjem razlikuje od prezimena *Graovac* usprkos sličnosti koju ima u osnovnom dijelu forme. Već sam objasnio daje prezime *Graovac* porijeklom etnonim¹ i da mu je etnonimsko značenje ostvareno prije svega etnonimskim završetkom -ac. Sufiksom -onja, međutim, ne tvore se riječi ove vrste i to ni u kojem dijelu nekad zajedničkog srpskohrvatskog jezika. Zato se u *Graonja* umjesto naziva mjesta kao što je u prezimena *Graovac* nalazi u osnovi opća imenica *grah*, a prezimenu prvotno značenje treba povezati s pridjevom *grahorast* i s nadimkom motiviranim izgledom nekog dalekog pretka ovovremenih *Graonjâ* u Erveniku.²

U ovoj su skupini još četiri prezimena koja su, kao i *Graonja*, nadimci po porijeklu, prezimenu *Breulj* već sam objasnio izrazne i značenske vrijednosti u posebnom članku³, prezimenu *Puača* nije u izrazu vidljiva neposredna motivacija usprkos prozirnosti dijelova njegove forme i činjenici da se u svakodnevnoj komunikaciji javlja još u obliku *Puvača*, dakle sa /v/ kao zamjenom za izvorni glas u glagola *puhati*, prezimenu *Rnjak* mogli bismo motivaciju protumačiti pridjevom *hrnjav* ili imenicom *hrnjo* značenja "čovjek s raspuknutim usnama", a prezimenu *Rončević* literatura je, čini mi se, valjano opisala osnovu ispred završetka -ević, tj. *hromac* značenja "hrom, šepav čovjek".

¹ U članku Prezimena etnonimskog porijekla, *Ljetopis*, br. 12, izd. SKD Prosvjeta, Zagreb, 2013. str. .

² Značenje pridjeva *grahorast* ovako opisuje Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika (I knjiga, izd. Matica srpska-Matica hrvatska, Novi Sad-Zagreb, 1967): "sličan grahu, posut sivim tačkama,

pegama, zelenkastosiv".

³ Rijetka prezimena, v. bilj. 1.

U skupini s ovom dijalektalnom pojавom nalaze se i prezimena kojima je u osnovi lično ime. Sa zamjenom /j/ umjesto izvornog glasa u drugom slogu jesu prezimena *Mijaljević* i *Mijaljica*, oba izvedena od *Mihalj*, a u prezimena *Ristić* i *Rstić* zamuknut je izvorni glas na samom početku njihova izraza, jer su oba izvedena od ličnog imena *Hristo*. S ovom su pojавom još prezimena *Adžić* i *Arambašić*. Od svih ostalih iz ove skupine razlikuju se po tome što su izvedena od općih imenica tur-skog porijekla, od *hadžija* značenja "onaj koji je hodočastio na hadžiluku" i *harambaša* značenja "hajdučki starješina".

3. Prezimena s dijalektalnom osobinom druge skupine

U drugoj su skupini samo četiri prezimena. U prezimena *Pilipović* i *Pilja* izvorno /f/ zamijenjeno je suglasnikom /p/. Drugi od ova dva primjera, tj. prezime *Pilja*, posebno je interesantan po načinu tvorbe. Kako na ovom mjestu ne mogu biti šire objašnjene ni najvažnije pojedinosti po kojima se način tvorbe ovoga prezimena razlikuje od načina tvorbe ostalih prezimena, prezimena uopće a ne samo prezimena iz ove skupine, spomenut će tek da mu je vrsta akcenta jedna od najznačajnijih odlika i da mu se naglašeni slog izgovara kratkim akcentom silazne intonacije onako kako se izgovara u imenica *baba*, *bena*, *biskup*, *bolest* ili *buba*. Da se ne radi o izoliranom primjeru, dokazuju njemu vrlo slični *Pelja* i *Velja*, jedno prezime iz gnijezda ličnog imena *Petar*, drugo iz gnijezda ličnog imena *Velimir*. *Pilja* je, dakako, prezime iz gnijezda ličnog imena *Filip* (*Pilip*, kakav je imenu dijalektalni oblik).

**Prezime Graovac po sadržaju
kakvo je imalo u trenutku
nastanka značilo je "onaj koji
je porijeklom iz Grahova",
a prezime Graonja svojim
nekadašnjim značenjem
razlikuje se od prezimena
Graovac usprkos sličnosti**

U preostala dva primjera iz ove skupine, u prezimena *Vranić* i *Vranjović*, izvorno je /f/ zamijenjeno suglasnikom /v/. Od ostalih pojedinosti njihove forme spomenut će samo da se u svakodnevnoj upotrebi ovih prezimena javljaju varijacije, pa se prezime *Vranić* javlja i s varijacijom *Vranjić*, a prezime *Vranjković* i s varijacijom *Vranković*. U osnovi i jednog i drugog prezimena nalazi se lično ime *Frane* (*Franjo*, u dijalektalnom obliku *Vrane*, *Vranjo*). Za razliku od prezimena *Vranjković* osnova prvog prezimena nije izvedena. Nepodudarnosti završnih dijelova njihova oblika neću opisivati jer su izvan teme ovoga članka.

4. Prostiranje i brojčane vrijednosti

Ovako opisana prezimena prostiru se cijelim prostorom od skradinskog do obrovačkog dijela Bukovice, od Plastova do Jasenica. Podatke o njima temeljiti će na dvije već spominjane publikacije s rezultatima dvaju popisa stanovništva u Hrvatskoj te na vlastitim istraživanjima antroponomije Bukovice osamdesetih godina prošloga stoljeća.

**U prezimena *Ristić* i *Rstić*
zamuknut je izvorni glas
na samom početku njihova
izraza, jer su oba izvedena od
ličnog imena *Hristo*. S ovom
su pojavom još prezimena
Adžić i *Arambašić***

Prvi je podatak da je u prosjeku svako domaćinstvo imalo u popisu 1948. godine po šest članova bez obzira na to bili oni ove ili one vjerske, odnosno nacionalne pripadnosti. Podatak zapravo potvrđuje davno uočenu istinu u opisu narodnog života iobičaja da su pravoslavni i katolici u Bukovici sve donedavno živjeli u slozi jedni pored drugih, da im je bilo jednak svi što imaju. Zbog toga nema znatnije razlike među prezimenima ne samo onima koja su porijeklom nadimci (npr. prezime *Rončević* u Jesenicama označava Hrvate, a Srbe u Đevrskama i Nuniću), nego ni onima kojima je u osnovi lično ime (npr. *Vranjković* je prezime za pripadnike srpske nacionalnosti u Smrdeljima). Drugi je podatak da je u popisu 2001. godine bilo u Bukovici šest stotina i trideset stanovnika manje nego što ih je bilo u popisu samo pedesetak godina ranije. Toliku razliku u broju stanovnika, razliku od 887 koliko je bilo stanovnika s ovim prezimenima u Bukovici 1948. i samo 257 koliko ih je bilo u drugom popisu, treba pripisati, među ostalim razlozima, migraciji stanovništva iz siromašnog kraja u ekonomski aktivnije predjeli, ponajviše u administrativne centre, one bliže, ali i one udaljenije. Treći je podatak da su Srbi imali 60% udjela u ukupnom broju stanovnika Bukovice u prvom popisu, dok im je u popisu poslije ratnih događaja krajem prošloga vijeka, sa šezdeset i devet stanovnika u četrdeset i tri domaćinstva (vjerovatno staračka), udio spao na vrijednost neznatno veću od 25%.

Budući da su podaci iz uzorka od samo petnaest prezimena, podatke nisam potpunije objašnjavao, a osjećam da bi čitaocima nejezična zbilja Bukovice, i ona nekadašnja i ova sadašnja, bila jasnija kad bi o svakom od njih bilo kazano nešto više uz ogoljele brojeve. Postupio sam ovako zbog nedoumice može li slika malog dijela biti slika cjeline kojoj dio pripada jer u odnosu na šest stotina prezimena, koliko sam u svom istraživanju našao da ih ima u Bukovici, uzorak prezimena iz ovoga članka ne bi mogao biti reprezentativan.

ДОСЈЕ ПАКРАЧКА ПОЉАНА (1)

КРОНИКА ЈЕДНОГ СТРАДАЊА

пише: Паулина Арбутина

**Пакрачка Пољана један је од бројних топонима људског страдања непожељних Срба и неподобних Хрвата који се нису уклапали у тада створене екстремне предоубе о хватском домољубљу, а судски случај
Пакрачке Пољане прерастао је у синоним за неучинковитост хватског судства које егзистира до данас**

„На мјесту бруталне ликвидације није било посебне наредбе да се пуца по заробљеницима. Све скупа се подразумијевало, видио сам што други раде, а онда сам се и сам прикључио, да не би био тај који није судјеловао“, члан Мерчепове постројбе Мирослав Бришевац

„Одговорност је Владе и Предсједника ако за те догађаје није знала. Велико је питање јесу ли то они доиста морали знати. Влада је 1991. и 1992. дјеловала у изванредним околностима и у њој није био стриктно проведен распоред задужења. Питање одговорности није могло бити персонализирано као што то у правилу јест у државама које постоје, а не настају“, Дражен Будиша, члан Владе националног јединства

Међу посљедњим хватским епизодама суђења за ратне злочине над српским цивилима 1991. спадају судски случајеви Лора, Сисак, „Селотејп“ и „Гаража“ за убојства у Осијеку, али и једно сасвим сигурно најдуље суђење у повијести хватског правосуђа – оно за злочине у Пакрачкој Пољани које је започело убрзо након самих страдања. Током дугих година судских процеса, испуњених друштвеном и политичком подршком актерима са оптуженичким клупа, свједочења оних који су имали среће преживјети тортуре, као и документације које о жртвама чињенично говоре, „загубили“ су се у ладицама бирокрације као потпуно небитни списи.

Пакрачка Пољана постала је један од бројних топонима људског страдања непожељних Срба и неподобних Хрвата који се нису уклапали у тада створене екстремне предоубе о хватском домољубљу, а судски случај Пакрачке Пољане прерастао је у синоним за неучинковитост хватског судства које егзистира до данас.

Све је почело, почетком октобра 1991. када су у Западну Славонију стigli „мерчеповци“ или „Јесење кише“, како је у народу био удомаћен назив за причувну јединицу МУП-а којом је заповиједао Томислав Мерчеп, тадашњи савјетник министра унутарњих послова Ивана Векића.

Са судским годинама и теретом испитивања одговорности, Мерчепова улога, којом се чак и сам хвалио током ратних година постала је све више упитна. На утврђивање чињенице, да ли је Мерчеп стварно био заповједник озлоглашене „Мерчепове“ јединице, или је народ ту јединицу, само тако називао, потрошило се много хартија судских записника, док су формирани логори у Пакрачкој Пољани постојали само споредна прича. А логори су били пуштени са Србима доведенима из села изван зоне ратног дјеловања, око Пакраца, Гарешнице и Кутине или су жртве били, имућнији Срби довођени из Загреба.

Најгори су били логори „Рибарска колиба“ у Марину Селу и „Стара циглана“ у Пакрачкој Пољани. Приведени цивили, након завршене тзв. обраде, ликвидирани су на најокрутније начине, а лешеви су бацани у оближњи рибњак. Најгоре од свега је да су тих ратних година сви релевантни фактори о овим злочинима све знали, од УН-а, ЕЗ-а, Међународног комитета црвеног крста, до амбасаде САД-а, Њемачке, Француске у Београду, али нитко није реагирао. Још ратних година на основу свједочења породица несталих, недвојбено је установљено да је 59-ери људи одведен у Пакрачке логоре, међутим, колико их је точно убијено од 9. октобра, до 29. марта 1992, ни послије 24 године није точно утврђено. Бројке варирају, од 12 колико их је 1992. године предсједнику Туђману писао *Helsinki Watch*, затим 19 колико их је 1993. ексхумирала стручна комисија УН-а, затим слиједи низ бројки, од једног, преко 24, до 43 убијена лица, колико се наводи у разним оптужницима које су се развлечиле током времена, па до бројке од чак 280 убијених по Информационо-документационом центру Веритас из Београда.

О дешавањима у Пакрачкој Пољани, осим ријетких преживјелих свједока, који због страха за властиту сигурност, нису вољни говорити, постоје и службени трагови. Један од њих је и детаљни полицијски

извјештај од 30. децембра 1991. о проналажењу шест распадајућих тијела цивила у рибњаку недалеко од Марина Села. ПУ Ђеловарско-бilogорска поднијела је казнену пријаву Опћинском државном одвјетништву у Ђеловару, али се ништа није догодило. Када се истина о Пакрачким догађајима почела ширити, вода из тог рибњака је испуштена, а лешеви покупљени и одвезени у Кутину и Загреб, где им се касније губи сваки траг.

Колико је терор мерчеповаца на том подручју био страшан и колико су га се плашили чак и домаћи Хрвати, најбоље свједочи и извјештај из тог времена командира полиције у Ћарвару Дамира Барбарића, којег је крајем 1991. упутио МУП-у, а који завршава драматичним позивом да моли хитно стручну помоћ у расвјетљавању тог случаја, уз напомену да је у селима у којима се та група појавила завладала паника, а неке мјесне заједнице траже помоћ путем опћинског кризног штаба. „Листе за одстрјел“, привођења на информативне разговоре без повратка, одузимања аутомобила, златнине и новца, мучења у импровизираним затворима, ликвидације метком из непосредне близине, покапања још топлих лешева у ноћним сатима била су пакрачка свакодневница.

**Све је почело почетком
октобра 1991. када су у
Западну Славонију стигли
„мерчеповци“ или „Јесење
кише“, како је у народу
био удомаћен назив за
причувну јединицу МУП-а
којом је заповиједао
Томислав Мерчеп**

На тијела ријетких жртава наилазило се чак и тих хладних дана 1991. године. Тијело Мије Данојевића нађено је 17. новембра у Марину Селу, Јојка Јојковића и Мије Јојковића пронађених 25. децембра између Пакрачке Пољане и Марина Села, као и тијела Бранка Бунчића, Јове Поповића, Николе Јојковића и Јосипа Џицваре, пронађених 5. децембра. Тијела Милоша Ивошевића, Раде Паића, Марка Грујића, Вељка Стојковића, Васе Милетића и Милорада Милетића пронађена су 27. новембра 1991. године у минираној кући у селу Бујавици. Колико је досад познато, рибњаци у Марину Селу, Кукуњевцу и минирана кућа у Бујавици једине су гробнице на ширем подручју Пакрачке. Остале жртве на томе подручју покопане су појединачно, на различитим мјестима. Сумња се да су хрватске власти „на вријеме“ откопале пакрачка стратишта, пренијели или уништили лешеве. Јануара 1992. признањем групе „мерчеповаца“ осумњичених за убојство обитељи Зец, отвара се досје Пакрачка Пољана. За годину дана суци

истражитељи су прикупили довољно потресних свједочанстава о егзекуцијама цивила без икаквог суда и о одузимању вриједне имовине. Али притвореници су изненада пуштени, а истрага је, без објашњења, замрла.

**Логори су били пуњени са
Србима доведенима из
села изван зоне ратног
дјеловања, око Пакраца,
Гарешнице и Кутине или су
жртве били имућнији Срби
довођени из Загреба**

Занимљива је судбина посмртних остатака које су давне 1993., пронашли припадници аргентинског батаљона мировних снага. Од 20. октобра до 9. новембра те године, стручна комисија УН-а за ратне злочине у бившој Југославији под водством Шерифа Бадионија, која је претходила Хашком трибуналу, на подручју Пакрачке Пољане ексхумирала је 19 лешева и ту се стало наводно због лоших временских увјета и никад више није настављено. 16 мушких и три женска тијела пронађена су у засебним гробницама и како је Комисија устврдила ликвидирани су у близини тог мјesta. Према њихову извјештају, код пет жртава руке су биле везане конопцима, 15 их је имало ране од метака на глави, двоје повреде главе тупим предметима, једна потпуно размрскану главу, а 15 их је имало руке у неприродном положају за који се претпоставља да су били везани, али да је конопац иструнуо.

Иако је те 1993. Пакрачка Пољана била отворена, од извађених тијела ни на једном није извршена идентификација, нити су предати посмртни остаци родбини убијених да их сахране. Откривени лешеви само су стављени у црне вреће, те превезени у Ђеловарску болницу где су наводно међународни стручњаци извршили додатне прегледе и извиде. Без обављене обдукције, након неколико мјесеци лешеви су поновно покопани у Пакрачкој Пољани да би 13. новембра 1995. године хрватске власти поновно откопали гробишта и без идентификације посмртне остатке преселили на православно гробље у Кукуњевцу. Хрватска полиција уз назочност представника УНПРОФОР-а сама је обавила још два појединачна ископања на подручју Пакрачке Пољане, на мјестима где су из површине земље вириле људске кости. На те дводесет локације пронађени су остатци три људска тијела.

Хрватска страна догађаје у Пакрачкој интерпретирала је на свој начин. Тадашњи предсједник Врховног суда, те предсједник Комисије за ратне злочине Милан Вуковић у јуну 1994, ланац

убојства и насиља у Пакрачкој Пољани назвао је "измишљотинама" и изругивао се очекивањима да ће у гробници поткрај Пакраца пронаћи бар 200 убијених људи, а нашло се само 18 лешева за које се наводно како је рекао утврдило да су сви страдали у ратним операцијама, без трагова насиља.

Годинама касније Младен Пезељ, начелник одјела за погинуле хrvатске војнике при Министарству обране и начелник одјела за ексхумације пред хrvатским правосуђем рекао је да су тијела била ујако лошем стању, сапонифицирана или скелетизирана, те да се ексхумација водила на погрешан начин, и да су багери при ексхумацији могли смрвити тијела.

Документацију о пакрачким страдањима, током 1995., у три наврата, српска страна предала је тадашњем главном тужиоцу Хашког Трибунала Ричарду Голдстону. Очекивало се да ће Хашки суд одговорити на питање што се заправо догодило у Пакрачкој Пољани и Марину Селу, али је оно тај предмет само деценију касније прослиједило хrvатском правосуђу. Тек редуцирану оптужницу хrvатско правосуђе подигло је 1998. године, након јавног признања члана јединице Јесењских хришћана Мире Бајрамовића чије је свједочење шокирало хrvатску јавност. Била је то увертира у дугогодишњу судску тракавицу испуњену завјетима шутње, свједоцима избрисаног памћења, у којој је главни заповједник Томислав Мерчеп на ред за оптуженичку клупу стигао тек 2011. године. Све до јула 2010. године 19 пакрачких лешева лежало је као заборављено на православном гробљу у Кукуњевцу када се коначно Министарство бранитеља сјетило, по службеном протоколу и уз присуство комисија за нестале Србије, Хrvатске и БиХ, по трећи пут ексхумирати деценију и по познату гробницу. За ту ре-ексхумацију, једним дијелом, заслужан је новинар Новог листа Борис Павелић и један старији становник села Кукуњевца који су пописали шифре с 19 дрвених крижева који су постављени 1995. а у међувремену су били иструнили. Нажалост, без обзира на значај поновног открића тијела жртава Пакрачке Пољане за судске случајеве који су тада, као и сама истрага против Томислава Мерчепа били у току, ова реексхумација проведена је у апсолутном медијском игнорирању.

Свједочења

Између 12. и 18. новембра 1991., ухапшена су 24 цивила, од којих дио у селу Кип, општине Дарувар, под сумњом да скривају оружје војног поријекла, а дио у селу Клиса на подручју Пакраца под изговором "измјештања" становништва. Све је почело када су Мерчепови војници затекли тројицу Срба како копају склониште за народ. Искуство из претходног рата била им је опомена да се припреме на најгоре. Био је то повод да их оптуже да копају – ров. Услиједила је тродневна хајка на село. Тражило се оружје, или је то само био изговор. Тко год је од Срба био затечен код куће, одведен је. Посљедња станица – Марино Село, Пакрачка Пољана. 17 жртава мучено је, зlostављано, понижавано на најсвирепији начин, од којих је 15 на kraju убијено ватреним оружјем, док су двије жртве преминуле од посљедица мучења и нечовјечног поступања. Пронађена су тијела шест жртава, док се за посмртним остацима

осталих трага још данас. О злочину у Марину Селу дugo се ћутало, иако су преживјели из села Кип своје изјаве дјелатницима *Helsinki Watch* дали још 1992. године.

Застрашујуће свједочење Веритасу и хашким истражитељима 1996. године дала је М. Б. из Пакрачке Клисе, рођена 1938. која је у рибарској колиби у Марину Селу била од 14. новембра до 9. марта 1992.

"Видјела сам 'Анту', кога су други војници звали 'Браја' и војника по имену 'Кец' како ногама туку Радета Гојковића. Чула сам 'Анту' кад је рекао 'Кецу': 'Погледај овога гада, тако јеjak и ne можемо ga на смрт претући'. 'Кец' је рекао: 'Ja ћu mu показати', psuјuћi mu четничку мајку. Бацио ga је на бетон, и почeo газити, ударати по глави, ногама, док није изгубио свијест. Изнијели су ga ван и никада ga више nисам видјела. Једне ноћи војници су одвели седам затвореника, све из Кипа. Након премлађивања 'Анте' је дошао у собу и питао тko жeli ићi kod лијечnika. Јавили су се Бранко из Кипа и Цицвара. Отишли су и никада се више nisu вратили. Четвртог дана натјерали су мушкарце да се полијевају цријевом за воду. Јово Жестић је био стар и претучен, у грозници, умро је од потхлађивања. Његов су леш утоварили у ауто и некамо ga одвезли", рекла је у свом исказу М. Б. која је покушала побjeđi из хотела у фебруару 1992.

**Још ратних година на основу
свједочења породица
несталих, недвојбено је
установљено да је 59-ро
људи одведено у Пакрачке
лагоре, међутим, колико
их је точно убијено од 9.
октобра, до 29. марта 1992,
ни послије 24 године
није утврђено**

"Разлог бијега је био што сам чула приче да ће се војници 'забавити' са мном, што је говорила особа по имену 'Дида'. Одлучила сам побјећи, лутала сам око рибњака, али су ме други дан пронашли, војник по имену 'Боро' одвео me у собу и почeo тућi te питао зашто сам покушала побјeđi. Када сам му рекла због чега, рекао mi је да ће ионако то организирati, мислећi на групni секс. Ругао mi се како имам веома лијепу шминку, а очи су mi биле плаве од удараца и крварила sam".

Своје свједочење дао је М. К. из села Кипа, рођен 1930., којег су у његовој кући 15. новембра 1991. ухитили припадници Војне полиције. У Пакрачкој Пољани био је затворен до 12. децембра, када је размијењен.

“Једног су дана Полетто и ‘Анте Адријато’ оперирали електричним индуктором. Пробушили су Николи Крајновићу и Пери Новковићу ухо, у рупу су им ставили метак и повезали га с индуктором те пустили струју. То је била ћаволска тортура, тресли су се од електричитета”, причао је М. К. Након тортуре “Анте Адријато” је ножем одсекао Николи Крајновићу оба уха, једно ухо Пери, Милану и Сави Гојковићу чије су ухо бацили пред свједока да га поједе уз пријетњу да ће му одсјећи нос, те су му као опомену засјекли ушну ресицу.

“Ј... четничку матер, ево ти нешто да презалогаиш. Једи’. Одговорио сам: ‘Не могу, имам само један зуб’. ‘Једи, Ј... четничку матер, гутај’, уследила је наредба. Нисам могао, ударио ме је чизмом у груди, што ме јако забољело, након чега сам успио некако прогутати ухо”. Живко из Пакрачке Клисе имао је велику посјекотину од ножа на грудима, на коју су му ставили сол. Николи Ивановићу, који је био јак човјек, спаљивали су длаке с трбухом и груди па је сав био прекривен пликовима, набрајао је слике мучења Пакрачке Пољане М. К.

**„Листе за одстрјел”,
привођења на
информативне разговоре
без повратка, одузимања
аутомобила, златнине
и новца, мучења у
импровизираним
затворима, ликвидације
метком из непосредне
близине, покапања још
топлих лешева у ноћним
сатима била су пакрачка
свакодневница**

Његовог сина Ј. К., рођеног 1954. припадници војне полиције ухватили су док се спремао на посао. У Пакрачкој Пољани остао је такођер, до 12. децембра. “По доласку у хотел сви смо добили батина. Испитивали су нас за оружје које нисмо имали и зашто смо се дигли против хрватске државе. Покушао сам их ујеврити да немам оружје и да се нисам дигао против хрватске државе, али они су ме и даље тукли док нисам пао на тло, а тукли су ме металном шипком одсеченом од војничких кревета. Сви смо били закључани у подруму. Често би ту просторију поплавила вода, а ми смо морали чуhatи на повиšеној степеници, говорио је Ј. К. о првом сусрету са рибарском колибом у Марину Селу, те наставио износити дневник мучења.

“У суботу, 16. студеног, из сусједне собе чуло се јаукање, и протеком неког времена у нашу собу убачен је Мијо Данојевић, ковач из Кипа, врло јак човјек, тежак око 140 килограма. Мој отац и Гојко Гојковић, који је тога дана доведен у хотел, посјели су га на столицу. Био је отечен и модар по лицу. Чули смо неколико слабих удијала, глава му је била клонула. Тада је ушао војник ‘Боро Гојко’, зазвао Мију крволовчим четником и рекао да га мора уларати, задао му је ударац, да би тек тада схватио да је Мијо већ мртав. Након тога дошли су чувари који су Мију ставили у камион, а касније сам чуо да је одвезен и истоварен у канал код Гарешнице. У понедељак, 18. новембра 1991. године, по мене је дошао Полетто, извео ме пред хотел и почeo жестоко тући. Остали војници су то проматрали. Полетто је носио високе гумене чизме, ударао ме ногама и рукама. Након тога гурнуо ме у подрум. У почетку нас је било двадесет и четири заточеника, но, до тада је већ шесторо убијено, наводио је Ј. К. којег су одвели у хотелску благоваоницу, пред седам, или осам војника који су му заповједили да својом руком напише што је диктирао један војник, а радио се о људима који су наводно имали оружје у селу.

“Морао сам писати и потписати документ. Једном војнику по имену Еки рекао сам да то што пишем није истина, након чега су ме сви почели тући. Конопцем су ми везали ноге за столицу, на руке, иза леђа, ставили су ми лисице, скинули ми ципеле, те повезали двије жице на ножне палце. Жице су ишли до електричног индуктора. Тада је Полетто почeo окретати руцицу. Од бола сам се готово онесвијестио, о свакодневној неизвјесности говорио је Ј. К. “Једном су четворицу заробљеника увели у Ћелију. Чули смо јаке ударце и јауке, по чему смо закључили да их туку. Када су гардисти изашли из Ћелије, за њима су ишли и претучени Срби, који су се једва вукли. Тада је један од њих, Филип Гојковић рекао мом оцу: ‘Мијо, бјежи, нека нас убију док бјежимо’. Након 20 минута чули смо паљбу из аутоматског оружја, један дуги рафал, а онда још четири појединачна. Ускоро се камион с гардистима вратио празан, свједочио је Ј. К. о мучењима и убијањима српских цивила чија су мртва тијела морали сахрањивати још живући заробљеници. “Јову Поповића тукли су док није умро. 21. новембра 1991. Полетто је одвео мене, Бранка Станковића и Николу Ивановића до рибњака и дао нам алат. Морали смо закопати тијела Јове Жестића, Раде Гојковића и Николе Крајновића. Након што смо их закопали, на тијела смо набацали смеће и блато. Послије тога одвели су нас на други крај у близини рибњака, где је било тијело Пере Поповића, кога смо сахранили у плитак гроб. Одвели су нас на место где су била тијела Петра Новковића, Милана Поповића и Саве Гојковића. Били су претучени, плави, видјеле су се ране од метака. Ископали смо једну рупу за њих тројицу”, свједочио је Ј. К. који је 29. новембра одведен у бјеловарску болницу, где су му утврђене повреде леђне мождине, сломљена ребра и оперирана чељуст.

Са страхотама из Пакрачке Пољане у то вријеме није био упознат само Веритас. Током ратне 1994. године сплитски Ферал објављивао је низ чланака о хорору из Пакраца. Писало се како је Мирко Цицвара, директор Рибњачарства из мјesta Рибнице,

мучен тако што му је у тијело забијен чавао на који је преко водича пуштена струја из индукторског телефона, а затим одведен изван Пакрачке Пољане и пуштен да бјежи, да би му се из аутоматске пушке пуцало у леђа; објављено је како су заробљеници Никола Пелеш и Бранко Велагић, као "службено особље" копали гробове за оне који ће бити ликвидирани, и како је Велагић мучен засијецањем ножем, пендрчењем и угуривањем петерожилног кабела у дебело цријево.

Код пет жртава руке су биле везане конопцима, 15 их је имало ране од метака на глави, двоје повреде главе тупим предметима, једна потпуно размрскана главу, а 15 их је имало руке у неприродном положају за који се претпоставља да су били везани

Један од преживелих Срба, који је прошао дио "обраде" Мерчепове дружине у Пакрачкој Пољани, је шеф царинске испоставе Добова Стеван Брајеновић из Загреба. Брајеновић је имао срећу да два пута избегне смрт. Ухапшен је 8. новембра 1991. у свом стану у Загребу, када му је одузет и ауто тојота корал. Послиje хапшења, одведен је на Загребачки велесајам где је било сједиште резервне полиције МУП-а, а потом га је Мунис Суљић пребацио у један од логора у Пакрачкој. Ту су га 12. децембра исте године покушали стрељати, али је преживио. Уместо да га се метком у чело докрајчи, грешком је одведен у болницу. Касније су неки од актера Пакрачког пакла свједочили да је Брајеновићево убојство директно наредио ондашњи хрватски министар унутрашњих послова Иван Векић. Када је Хашки трибунал започео истрагу о Мерчеповим злочинима на њега је у центру Загреба покушан атентат. Добио је метак у предјелу главе, али и то је преживио. "Осим застрашивања и премлађивања, једне су нам ноћи у собу испод врата пустили сумпорни диоксид. Но, за мене све је постало горе када сам покушао побјећи кроз прозор, јер сам чуо двојицу стражара који су причали како ме планирају извести на двориште и убити са 32 метка. Био сам у страху да ће ме мучити скалpelom и пожелио сам умириjeti. Стога сам за једног од тих испитивања у соби где су ме тукли у једном тренутку посегнуо за полуаутоматском пушком која је била одложена у кутију. Тада ме нетко метком погодио у трбух, док ме више особа тако рањеног ципеларило на поду. Трајало је то све док их један од стражара

није зауставио, казавши им да сам криво доведен у Пољану. Потом сам одведен у Загреб, опериран и спашен. Ваљда зато што сам зет Владимира Веселице, свједочио је Брајеновић.

По пакрачком подручју тих октобарских дана мерчеповци су кружили са папирићем у рукама на којем су била написана имена Срба за хапшење. На једном од тих папирића било је име и Боже Велебита који је 21. 10. 1991. одведен са аутобусног колодвора у Кутини. Наводно се о њему причало да „четникује“ јер је живио у Горњем Вуковју, где се на јавним мјестима пуштала таква музика, а у Божиној кући се непосредно прије ратних сукоба окупљао СДС. О његовом одвођењу двије деценије касније пред хрватским судовима свједочила је супруга Вјера Велебит. Дан послиje Божиног ухићења у њену кућу, дошла су четворица, који су тражили новаца. Вјера им је предала све што је имала: 100 ДЕМ и 400 швицарских франака. Узeli су новце и написали потврду коју је свједокиња потписала. Сљедећи дан дошли су опет четворица, тврдећи да им је Божо рекао да има још новца за које свједокиња није знала. Сваки дан, на различitim мјестима, Вјера Велебит тражила је супруга. Хрватски црвени криж, Међународни црвени криж, у штабовима у Кутини и Пољани, али никадје није добила никакве информације. Тек, једном, војник пред зградом у Пољани, рекао јој је да се тамо догађа свашта и да ако икако може спашава супруга. Једини траг о судбини супруга, годинама касније чула је од сеоског електричара који је у затворским просторијама видио Божу Велебита, скроз црног, да ли претученог или паљеног, Вјера није успјела сазнати. 11. октобра 1991. три војника у маскирним униформама одвели су Перу Рајчевића, директора Бјеловарске банке, испостава Пакрац. Његова супруга Славица тражила га је у Пакрачкој Пољани, нестанак је пријавила у ПП Кутина, долазила у Ђорђићеву (полицијска постаја у Загребу), разговарала са самим Томиславом Мерчепом, али од Пере Рајчевића није било ни трага, ни гласа. Славица Рајчевић до данас није утврдила што се издогађало тих октобарских дана. Једино јој је остало очајање јер су, како је истицала на свједочењима, сви све заборавили. Након што је ујутро заједно са супругом попио каву, Остоја Суббановић отишао је код доктора на преглед с којег се никада није вратио. „Цијели дан сам га чекала сама с двогодишњим дјететом. Навечер сам сјела на бицикл и прво се одvezla до главног штаба у Пољани, а потом и до амбуланте, где су ми доктори потврдили да је прегледан и пуштен кући. Савјетовали су ми да одем у други штаб који се налазио крај мјесне школе. Тамо су ми рекли. 'Нема ти Ана ништа од тога, нема га'. Двадесет година сину нисам знала рећи где му је отац“, описала је своју тешку причу и Ана Арланда чији је невјеначни супруг Остоја Суббановић нестао 16. октобра 1991.

„Дошли су навечер. Њих неколико с чарапама преко главе. Само су се очи виделе. Тражили су мoga мужа. Били су фини, пристојни... не могу рећи да нису. Само су рекли да иде с њима и да ће га брзо вратити. Вјeroјатно у Пољану. Никада се није вратио. Тражила сам га, ишла у Пољану, питала за њега. Ништа“, причала је хрватским медијима 2000. године, Ана Цицвара, иначе хрватске националности, супруга Мирка Цицваре који је одведен 13. октобра

1991. године. „Да, нестајали су људи. Једноставно би дошли по њих и одвезли их. Тко га је одвео, питате? Сви су говорили да то раде „мерчеповци“, да их одвозе у Пољану и тамо ликвидирају. Сви су знали да се то ради. Имали су пописе. Иако нису били из ових крајева, знали су све о мени. Знали су да сам Хрватица, знали су одакле су се доселили моји родитељи. Знали су и све о мом мужу, да је по оцу Хрват, а по мајци Србин“, говорила је Ана Цицвара. Своју причу Ана Цицвара је одмах након нестанка супруга испричала полицији и тада јој је полицијац који је требао истражити нестанак њеног супруга уперио пиштољ у главу и уз псовке и повике да је четникуша тражио 300. 000 њемачких марака.

Прво православно страдање (1992)

Већјануара 1992. признањем групе „мерчеповаца“ осумњичених за убојство обитељи Зец, у Окружном јавном тужилаштву у Загребу отвара се досје Пакрачка Пољана под називом „Звонимир Трусић и остали“ којим се, уз Трусића, за злочине теретило још 16 особа и непознати број починитеља.

„Дошли су навечер. Њих неколико с чарапама преко главе. Само су се очи виделе. Тражили су мого мужа. Били су фини, пристојни... не могу рећи да нису. Само су рекли да иде с њима и да ће га брзо вратити. Вјеројатно у Пољану. Никада се није вратио. Тражила сам га, ишла у Пољану, питала за њега. Ништа“, испричала је Ана Цицвара

У казненој пријави наводило се да су осумњичени Мирослав Бајрамовић, Стјепан Манђарело и још група њих, 13. октобра 1991. по наређењу заповједника Звонимира Трусића лишили слободе Милоша Ивошевића, Раду Паића и Марка Груића, и то с градилишта Ивошевићеве куће у Загребу. Одвели су их у Пакрачку Пољану, где их је преузео Бранко Шарић, звани Коса, тада заповједник у штабу, и држали их у затвору 10 дана. За то вријеме осумњичени су Јајић Мијо и други припадници јединице физички малтретирали премлађивањем и прикључивањем на струју. У ноћи између 11. и 12. новембра њих су тројица, заједно с још девет непознатих

затвореника, одвезни у село Бујавица код Пакраца где су побијени у подруму једне обитељске куће. По наређењу Томислава Мерчепа и Звонимира Трусића, наводило се такођер у казненој пријави, Игор Микола и Синиша Римац су 3. новембра 1991., за вријеме сахране убијеног Паве Млинарића на Мирогоју (такођер припадника тзв. Мерчепове јединице), ухапсили Ину Зоричић-Нуић, звану Марина, чланицу Кризног штаба М3 Краљевица крај Ријеке. На Велесајму су је испитивали, и Ђемо Палош је рекао да је Томица наредио да је одвезу у Пољану и „тамо то ријеше“. Одвезли су је према мјесту Јања Липа, километар удаљеном од Пакрачке Пољане, где ју је ликвидирао осумњичени Антун Јургеџ и бацио у јamu коју су ископала тројица заробљеника. На истом мјесту и по истом моделу Синиша Римац, Игор Микола и Муниб Суљић, концем новембра исте године ликвидирали су Александра Антића Сашу, иначе Србина, припадника јединице причувног састава МУП-а, а све се то збивало „по наређењу и у договору између заповједника Мерчепа, Трусића, Ђемала и Закошек Звонимира“.

Сви окривљеници пред истражним суцем, углавном су порицали сва дјела везана за Пољану. Но, у полицији су причали пуно више него истражном суцу, признавајући чак дјела и оптужујући дојучерашње ратне колеге. Игор Микола признао је да је њихово било „одведи и убиј, и ништа више“ и да је он сам, колико се сјећа, убио пет-шест доведених заробљеника. Микола је описивао и најсвирепије методе којима су изнүђивали исказе и имена особа која су им била интересантна, а састављени спискови давали су се на увид Мерчепу. „Све ликвидације су рађене по наређењу. Ништа није могло бити учињено без ‘зеленог светла‘. Ликвидације су увијек биле ноћу“, наводио је тада Микола и изражавао дивљење убијеној „легенди“ Пави Млинарићу који је вршио ликвидације и прије него што су он и другови дошли у Пакрачку Пољану. „Прије ликвидације причао би с тим људима, давао им да пуште и испуњавао им посљедње жеље. Паво ми никада није рекао колико је све скупа ликвидирао људи“, говорио је Микола. О Млинарићу током испитивања, ријечи хвале имао је и Небојша Ходак. „Млинарић је био главни одговорни. Имао највише куража за такве ствари, а осим тога страшно је мрзио четнике, али не и Србе, барем (не) све, пошто му је жена родом из Колашина. Млинарић је био страшно зајебан када би попио, у тим моментима био би као луд“, говорио је Ходак који је понекад навраћао у затвор, а и једном приликом видио је у њему око 11 људи који су убијени у једном подруму у Бујавици које су како је рекао убили Миро Бришевац, Пико, Саша Антић и Тончи Јургеџ.

У својем признању у Полицијској управи Загреб, од 23. децембра 1991. године, Мирослав Бришевац потанко је описао ликвидацију 12 мушкираца довезених из Пакрачке Пољане у село Бујавицу код Пакраца. „На мјесту бруталне ликвидације није било посебне наредбе да се пуца по заробљеницима. Све скупа се подразумијевало, видио сам што други раде, а онда сам се и сам прикључио, да не би био тај који није судјеловао“, рекао је тада Бришевац. У Бујавици су из комбија одвођени људи пред подрум једне обитељске куће где су заробљеници ликвидирани, један по један. „По који јајук, и доста пуцњаве из шкорпиона, пумперице и пиштоља испуњавали су ту

тиху ноћ, између 11. и 12. новембра 1991. Како су убијана, несретна тијела падала су у подрум. Након дужег рафала од 30-40 метака испаљеног по мртвим тијелима, у подрум су убачене и бомбе. Кућа стравичне ликвидације послије тога је минирана пластичним експлозивом", говорио је Бришевац о ликвидацији иза које је пронађено дванаесторо лешева, а идентифицирана су само три тијела.

Поред свих признања својих субораца, Томислав Мерчеп, који није био приведен јер је у вријеме инкриминираних догађаја рањен лежао у болници, оправдавао је "неподопштине" својих колега "због ратних траума јер су многи остали без обитељи и да су за вријеме боравка у Вуковару напростио пролупали". Мерчеп је оцијенио да су се његови дејци добро показали у свим акцијама, али и да су којим случајем убили којег четника, како је рекао, не би им то замерио.

**"На мјесту бруталне
ликвидације није било
посебне наредбе да се пуца
по заробљеницима. Све
скупа се подразумијевало,
видио сам што други
раде, а онда сам се и сам
прикључио, да не би био тај
који није судјеловао", рекао
је Мирослав Бришевац**

Но, осим ликвидација српских цивила, у Пакрачкој Пољани одигравали су се и међусобни обрачунимеђусамим „мерчеповцима“. Те 1992. године, на површину су испливала убојства мерчеповаца Александра Саше Антића и Ине Њуић-Зоричић зване Марина, који су игром судбине сами прошли станице смрти као и српски цивили: ухапшени у Загребу, доведени на Загребачки велесајам, а потом упућени у Пакрачку Пољану. Сам Игор Микола признао је убојство Антића, који је својим колегама наводно постојао сумњив јер је возио сваки час други аутомобил и бавио се свим и свачим, имао неке спискове са сликама и карактеристикама људи, могао набавити што год је требало, а нитко није знао одакле му. "Саша ми је рекао: 'Ти ме убиј, да буде брзо.' Одговорио сам му: 'Не бој се.' Саша се окренуо и питао ме: 'Како хоћеш да станем?' Рекао сам му да клекне. Кад је Саша клекнуо, извадио сам пиштољ и опалио метак у потиљак. Мислим да сам пуцао из 'зброжовке' коју обично носим са собом. Кад се убијени Саша свалио у рупу, испалио сам му још један метак, у срце. Егzekуцији су били између осталих назочни Римац и

Суљић. Мислим да је то убијање била провјера колико сам послушан и спреман да извршим наређења. Да то нисам учинио мислим да би био съедећи на реду", причао је тада Микола како је убио Сашу са којим је, како је рекао, само дан прије егzekуције забављао се по граду.

Осим осумњичених те 1992. године саслушан је и Бранко Велагић, Србин, таксиста из Кутине коме су припадници тзв. Мерчепове јединице одузели камион, аутомобил "мерцедес", мотоцикл "јава", трактор ИМТ, телевизор, видеокордер и пола килограма златног накита, што се све скупа процјењивало на око 200.000 ДЕМ. Током боравка у Пакрачкој био је свакодневно мучен. Наредили су му да се скине, те узeli "пендrek" који је био направљен од кабла за струју, те су га истим тукли по цијелом тијелу. У једном моменту човјек са брковима угуро му је "пендrek" у дебело цријево. Поред "пендрека", тукли су га чиме су год стigli, и то рукама, ногама, и осталим што су имали при руци. Једном приликом, око 2 до 3 сата по ноћи, по њега је, заједно са још неколико особа, дошао човјек нижег раста, снажније грађе, имао је око 30-ак година и увијек је носио црну беретку и маскирну униформу, звали су га "Томи". Одмах су га почели тући, а "Томи" га је снажно ударио шаком по лицу и сломио му чејуст. Након тога скинули су му горњи дио одjeћe, те је он морао мирно стајати, а остали су га држали, а "Томи" је узео нож, те га неколико пута ножем засјекао у предјелу лијевог и десног пазуха. Из затвора Велагић је избивао само једну ноћ када су по њега и Николу Пелеша дошли у маскирну униформу. Угурали су их у ауто и одвезли до неке ливаде. Наредили су им да копају јаму. Са неким другим аутом дошло је још двоје људи у униформама и довело неког човјека. Био је мрак ијако се бојао, те се није пуно освртао око себе. Један од присутних људи у маскирној униформи извадио је пиштољ, уперио га у њега и рекао да ће их сада побити. Одједном су одјекнули пуцњи, и то више њих, а он је у првом моменту мислио да пуцају у њега. Након што су одјекнули пуцњи, он није осетио никакав ударац, ни бол, те је само видио да је мушкирац којег су довели пао у јаму коју су они ископали.

Коначни салдо прве судске епизоде

Иако су за годину дана суци истражитељи прикупили довољно потресних свједочења о егzekуцијама цивила без икаквог суда, иако је званично предсједник Фрањо Туђман тражио истрагу у вези с обитељи Зец, и Пакрачком Пољаном, коначни салдо досјеа Пакрачка Пољана био је поразан: осумњичени су пуштени на слободу, истрага прекинута, Мерчеп је и даље био савјетник МУП-а, Синиша Римац добио високо одликовање и чин, а остали чланови Мерчепове групе наставили су са нормалним животом. Пресудан да се истрага о злочинима у Пакрачкој Пољани напрасно прекине и да се 16 осумњичених пусти из притвора био је Владимира Шекс, тадашњи Мерчепов политички заштитник који је оцијенио да стављање моралне сјене на дјелатност тзв. Мерчепове јединице "имају за циљ упрљати читав Домовински рат, нарочито драговољце". Било је сасвим јасно да се под тим увјетима не могу довршити истражне радње и случај Пакрачке судске окончати.

Једине судске пресуде донесене за случај Пакрачке Пољане тих ратних година биле су оне Владимиру Шкорићу који је 1994. оптужен за ширење лажних вијести, јер је још једном био упозорио на злочине у Пакрачкој Пољани због чега је добио пресуду на мјесец дана затвора, а касније је напустио Хрватску, као и пресуда из августа 1995. када је опћински суд у Загребу Томиславу Мерчепу додијелио одштету од 130.000 kn због "јакости претрпљена бола" због објављеног текста у *Фералу* „Поља смрти у Пакрачкој Пољани“. Иако је први хрватски предсједник Фрањо Туђман Мерчепа сматрао

важним и заслужним за стварање хрватске државе, толико да га је и након убојства задржао у својој орбити, ипак га се на Сабору ХДЗ-а 1995. године јавно одрекао, док је на случај Пакрачке Пољане пала режимска прашина заборава, све до стравичног, јавног свједочења једног од припадника хрватских јединица, започето реченицом: "Зовем се Миро Бајрамовић и директно сам одговоран за смрт 86 људи", које је са насловнице *Ферала* почетком септембра 1997. године уздрмalo хрватску јавност.

Наставак у идућем броју

ПО ИЗБОРУ ЧЕДОМИРА ВИШЊИЋА

ЦРТИЦА

ДОСИТЕЈ И ПАВЛЕ СОЛАРИЋ

[...] Другојачије заисто хћаше проићи и веројатно целокупна сохранити се народу нашему она библиотеци да, по желанију наставника ми, и по нечесовому нашему уговору, ја дошао бјех за њим у Сербију. Но мени онамо никако не би пута. О, да у једну руку никада не бјаше прешао ни он.

— У ослобођеној од Турака Сербији, каква год после њезина политичка буде судбина — говораше ми он овде и у Терсту — вала да пример, братац, нашему роду дамо, да учитељи његови не заслужују да се увек боре и дангубе с невољним убожеством и с бедном скудошћу. Купит ћемо дом и сјеноизобилни вертоград и ви вала да ми се ожените и то с тавком женом, љубими мој, која ће, како ви мушку дечицу, тако она младе кћери наших вitezова обучавати и образовати.

Обаче моје, по отшествију његову, дugo и мало не отчајано иezdraviјe; напретнута мирска онда политика и моја правична и, без тога двога, пуна неохота — сваки час: ето Турака под Београд — не дадоше ми, најсердечнијему благодеву, од мене захтевању удовлетворити. Бележим ово да се зна права причина од моје стране и по тој разлог од стране доброга ми наставника, у име његова напоследак зажаљенија на ме[...].

(Павле Соларић)

Ову је анегdotу објавио Павле Соларић у предговору другог дела Доситејевог *Собранија разних наравоучителних вештеј в ползу и увеселеније* (Мезимацъ г. Доситеја Обрадовића. Часть втора „Собранија разныхъ наравоучителныхъ вешей въ ползу и увеселеније. По подлинному рукопису Павломъ Соларичемъ изданъ. — у Будиму, 1818, 14—16).

ДОСИТЕЈ У МАНАСТИРУ КРУШЕДОЛУ

Године 1807 блажени Доситеј наш бавио се у једном фрушкогорском манастиру, званом Крушедолу, дуже времена. Том приликом рекне му један одличан јеромонах да је он у томе врло погрешио што је својим списима нека мишљења веома рано почeo по народу расијавати. А кад је Доситеј жестоко бранио свој поступак, каже му онај да он и сам признаје благородну намеру његову, но да је он покрај свега тога љуто по-грешио што је пре времена почeo у очима народа одузимати важност оном заведенију које нам је веру, а с њом и народност, сачувало.

— Ето вам Босна — [говорио је поменути јеромонах] — сва се потурчила, а Србија сачувала своју веру и закон. Злоба турска и гоњења била су у Србији као год и у Босни. Но Босна није имала више него два манастира: Троношу на Дрини, Асрман на граници Далмације. А Србија, напротив, пуна манастира. Ту се народ сваком приликом скупљао, ту је укорењавао у срце своје свети закон који су му на силу отимали. Босански народ, не имајући ништа свето пред очима, није имао с чим утврдiti срце своје противу страха и гоњења турског. Видите, отац (тако је звао Доситеја), зато је пропала Босна.

На ове речи, дубоко замишљен, Доситеј с уздахом одговори:

— Еј, човече! Још ми нико то не рече!

(Димитрије Крстић)

ОАнегdotу је, по личном сећању, забележио и објавио игуман манастира Крушедола Димитрије Крстић (Споменъ, древности фрушкошрских монастырей, найјаче монастыра Крушедола, Нови Сад, 1840). Текст цитиран по издању Андре Гавриловића (Доситеј у Трсту 1802—1806. — Годишњица Николе Чупића, Београд, 1904, књ. XXIII. 258—259.

(Доситеј у говору и твору, Збирка записа и анегдота, Нолит, Београд, 1961.)

ZORAN LUTOVAC, *SRPSKI IDENTITET U CRNOJ GORI*, INSTITUT DRUŠTVENIH NAUKA, BEOGRAD, 2015.

NOVI SUVERENISTIČKI IDENTITET

PIŠE: Siniša Tatalović

Nova identitetska politika u Crnoj Gori
Gori gradila se polako i pažljivo,
zbog toga što je vladajuća elita bila
svjesna da je srpski identitet bio
duboko ukorijenjen u crnogorsko
društvo i opće prihvaćen,
čak su i mnogi protagonisti
novog crnogorskog identiteta
svojevremeno bili sljedbenici i
zaštitnici srpskog identiteta

Pozivnica Crnoj Gori za članstvo u NATO-u i pozitivan odgovor crnogorske Skupštine, izazvali su žestoke sukobe ne samo u javnosti, nego i na ulicama Podgorice. Na jednoj strani je režim podržan skupštinskom većinom i dijelom javnosti, a na drugoj brojni protivnici članstva u NATO-u predvođeni opozicijskim strankama, većinom prosrpske orientacije. Ova događanja privukla su pažnju u cijeloj regiji Zapadnog Balkana, zbog čega se povećao i interes za ukupna zbivanja u Crnoj Gori, koja su godina imala samo interni karakter.

Velika pomoć u razumijevanju odnosa u Crnoj Gori, a posebno sukoba na identitetskoj osnovi je knjiga *Srpski identitet u Crnoj Gori*, autora Zorana Lutovca, u izdanju Institutu društvenih nauka u Beogradu 2015. godine. Ova knjiga predstavlja zanimljivu analizu etničkih odnosa u Crnoj Gori, posebno nakon njene nezavisnosti 2006. godine. Autor se u knjizi prvenstveno bavi srpskim identitetom u Crnoj Gori u historijskoj i suvremenoj perspektivi. Autor knjige nije samo iskusni istraživač etničkih tema, zaposlen u Institutu društvenih nauka u Beogradu, nego je i diplomata koji je kao prvi ambasador Republike Srbije u Podgorici, mogao izbliza pratiti političke procese nakon proglašenja nezavisnosti Crne Gore.

Kako autor navodi u uvodu knjige, srpski identitet u Crnoj Gori više struko je izazovna tema pogodna za multidisciplinarno proučavanje. Tema je interesantna ne samo zbog aktualnih društvenih procesa u Crnoj Gori, nego i zbog posljedica koje ti procesi mogu imati na odnose Srbije i Crne Gore, ali i na srpski identitet u Crnoj Gori. Autor se u knjizi najprije bavi pojmom identiteta obrađujući kulturni, politički i nacionalni identi-

tet. Referirajući se na relevantne teorije i autore analizira glavne elemente identiteta i njihove vrste. Odnosu prema „drugome“ autor u knjizi daje značajan prostor. Odnos prema „drugome“ sastavni je element identiteta, odnosno, shvaćanje da se tek u odnosu prema „drugome“ može doći do svijesti o sebi samome, te da to vrijedi i za narode i za države. Lutovac daje posebno zanimljivu analizu odnosa prema „drugome“ u vrijeme i nakon raspada SFRJ, te u osamostaljenim republikama s naglaskom na odnose Srbije i Crne Gore. Prema njegovom mišljenju, osamostaljivanjem Crne Gore dolazi do jačanja crnogorskog identiteta i njegovog odvajanja od drugih, posebno srpskog identiteta. Upravo konstrukt „drugog“ bitan je za sagledavanje i vlastitog identiteta kao nečega što je različito.

Analizirajući novu identitetsku politiku, autor pravi razliku između razdoblja prije i nakon osamostaljivanja Crne Gore. U ovom drugom razdoblju naglasak je na etnifikaciji političkog života. Prema njegovom mišljenju, odnos službene crnogorske politike prema Srbiji i srpskom identitetu pokazuje se kao jedno od dominantnih političkih pitanja unutrašnje politike. Kao argumentacija navodi se da su identitetska pitanja kao što su jezik i državni simboli, umjesto da postanu integracijski faktori društvenog rascjepa i glavna tema svih političkih rasprava i izbornih kampanja.

Autor smatra da se nova identitetska politika u Crnoj Gori počela graditi postepeno od kraja devedesetih godina prošlog stoljeća, odnosno od sukoba vladajućih partija u Srbiji i Crnoj Gori i rascjepa u DPS-u (Demo-

kratskoj partiji socijalista). Nova identitetska politika gradila se polako i pažljivo, zbog toga što je vladajuća elita bila svjesna toga da je srpski identitet bio duboko ukorijenjen u crnogorsko društvo te općeprihvaćen. Kako se ističe, čak su i mnogi protagonisti novog crnogorskog identiteta svojevremeno bili sljedbenici i zaštitnici srpskog identiteta u Crnoj Gori. Prijelomna točka u tom procesu bio je referendum o nezavisnosti Crne Gore, čiji su rezultati snažno utjecali na identitetska pitanja. Iako je Crna Gora u novom Ustavu definirana kao građanska država, u praksi je na djealu bila intenzivna etnifikacija društvenog života.

Prema Lutovčevom mišljenju, značajno pitanje distanciranja službenog crnogorske politike od srpskog identiteta je bila politika prema Kosovu. Priznajući njegovu nezavisnost, Crna Gora je zaoštala i odnose sa Srbijom, što je vladajuću elitu još više udaljavalo od srpskog identiteta. Upravo na distanciranju od toga identiteta temeljila se izgradnja crnogorskog identiteta. Politici Crne Gore prema Kosovu, te posredno i prema Srbiji u odnosu na ovo pitanje, autor u knjizi daje značajan prostor. Isto tako, detaljno je analizirana i politika prema SPC-u, srpskim državnim i nacionalnim simbolima koji se ne uklapaju u novo razumijevanje državnog identiteta.

**Restriktivnim tumačenjem
Ustava, srpski jezik je izgubio
status službenog jezika
i svrstan je u istu ravan s
ostalim manjinskim jezicima:
albanskim, bošnjačkim i
hrvatskim**

Jačanje crnogorskog, nasuprot srpskog identiteta u Crnoj Gori utjecalo je i na položaj Crnogoraca u Srbiji, smatra autor. Jedni su zadržali crnogorski identitet, pristajući na pripadnost nacionalnoj manjini, dok su drugi prihvatali srpski identitet. Zbog ovog procesa, značajno se smanjio broj Crnogoraca u Srbiji na zadnjem popisu stanovništva. I u ovom slučaju se pokazalo kako u razrješavanju identitetskih pitanja u dvije države, koje su skoro jedno stoljeće bile uključene u zajedničku državu, najviše stradaju dijelovi naroda koji je kao manjina ostao živjeti u drugoj državi.

Prema mišljenju autora, iako se vlast trudi umanjiti značaj srpskog identiteta u Crnoj Gori u tome ne uspijeva. Rezultati zadnjeg popisa stanovništva pokazuju da Srbi u ukupnom stanovništvu čine značajan postotak u ukupnom stanovništvu (28,73%), a broj građana koji govorile srpskim jezikom je dominantan u 15 od 21 općine. Crnogorski jezik je dominantan samo u dvije općine (Cetinje i Bar). Srpski jezik u Crnoj Gori je nakon popisa stanovništva postao središte identitetskog sukoba. Restriktivnim tumačenjem Ustava, srpski jezik je izgubio status službenog

jezika i svrstan je u istu ravan s ostalim manjinskim jezicima: albanskim, bošnjačkim i hrvatskim, kojim govori daleko manji broj građana koji sebe samo razumijevaju kao pripadnike nacionalne manjine. Nasuprot tome, crnogorski jezik je proglašen za službeni jezik, iako tada još nisu postojele gramatika i pravopis toga jezika. Ovo, kako ističe autor, izaziva veliko nezadovoljstvo Srba, dijela Crnogoraca i ostalih koji govore srpskim jezikom.

Pored toga, istraživanja javnosti na koje se poziva Lutovac pokazuju da značajan broj Srba i Crnogoraca smatra da pripadaju istom ili identitetski vrlo sličnim narodima, što je jedan od značajnih problema režimske identitetske politike. Ipak, područje u kojem se službena politika uspijeva distancirati od srpskog identiteta i marginalizirati ga je zastupljenost Srba u državnim i javnim službama, gdje su zastupljeni daleko manje nego što ih ima u ukupnom stanovništvu Crne Gore. To se primjećuje i u medijima koje kontroliraju vladajuće strukture, te obrazovnom sistemu gdje se sadržaji vezani za srpski identitet ne temelje uvijek na historijskim činjenicama.

Kako smatra autor, pitanje odnosa sa Srbijom u Crnoj Gori je godina nakon referenduma o nezavisnosti bilo jedno od dominantnih unutrašnjepolitičkih pitanja. Iako je prema njegovom mišljenju puno više indikatora koji bi upućivali na srdačne i prijateljske odnose dviju zemalja, oni nisu bili takvi na političkom planu. Ključni razlozi za to su stavovi i poнаšanje dijela političkih i kulturnih elita prvenstveno u Crnoj Gori koje su smatrali da bi na razlikama trebalo graditi novi suverenistički identitet. Međutim, to je utjecalo na veliki broj tzv. federalista (unionista) u Crnoj Gori da ne prihvate takav novi politički identitet.

Među događajima koji se opisuju u knjizi važno mjesto zauzima šesti kongres DPS-a održan 2011. godine na kojem su definirane smjernice za identitetsku politiku. Naglasak je bio na razvoju društva kao građanskog, multietničkog, multikonfesionalnog uz utemeljenje države Crne Gore kroz vladavinu prava, te garanciju ljudskih i manjinskih prava. Kao ciljevi istaknuti su borba protiv korupcije i organiziranog kriminala, te integracija u Evropsku uniju i NATO. Ipak, najvažniji zaključci su se odnosili na jačanje crnogorske državne i duhovne samobitnosti i obrane ugroženog nacionalnog identiteta od navodnog unutrašnjeg i vanjskog neprijatelja.

I odnos prema SPC-u nakon osamostaljivanja Crne Gore je u funkciji izgradnje novog identiteta. Kako se navodi u knjizi, to se može vidjeti u značaju koji vlast pridaje Crnogorskoj pravoslavnoj crkvi i to daleko iznad njene relevantnosti u crnogorskem društvu. Unatoč tome SPC i dalje uživa veliko povjerenje građana i prema istraživanju iz 2009. godine, koje je prikazano u knjizi, SPC uživa povjerenje 69% svih građana, što je i najveće povjerenje u jednu instituciju u Crnoj Gori.

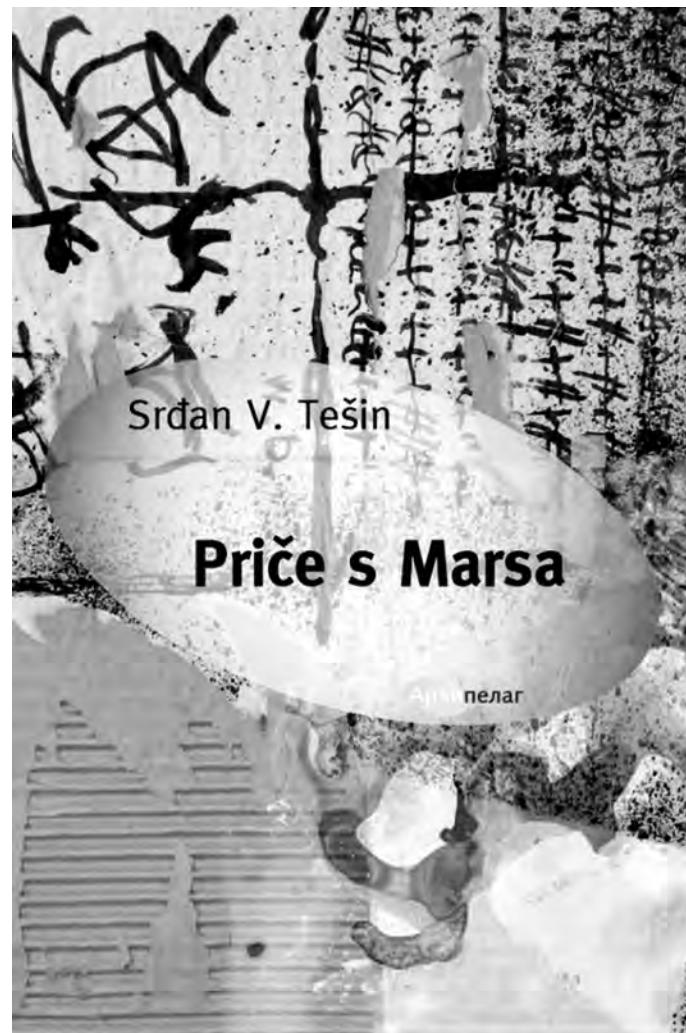
Knjiga Zorana Lutovca, Srpski identitet u Crnoj Gori, zanimljiva je i korisna analiza etničkih odnosa i posebno položaja Srba u Crnoj Gori. Njegova analiza temelji se ne samo na relevantnoj literaturi i izvorima, nego i osobnom iskustvu koje je stekao u vremenu u kojem je kao srpski ambasador boravio u Crnoj Gori. Zbog ove činjenice može se postaviti i pitanje je li primjereno pisati o odnosima u državi primateljici bez potrebne vremenske distance. U svakom slučaju, ova knjiga će biti korisna svima koje zanimaju etnički odnosi, a posebno srpski identitet u Crnoj Gori.

SRĐAN V. TEŠIN: *PRIČE S MARSA*, BEOGRAD: ARHipelag, 2015.

IMA LI ŽIVOTA NA MARSU?

PIŠE: Sanja Šakić

Priče su povezane likovima i motivima koji se ponavljaju pa izmišljeni svijet sliči sredini kojom kolaju svima poznate priče i gdje se stanovnici međusobno poznaju. Međutim, baš iz takvog mjesta priče izvlače nasilje, jezu i strah od kojih se ne može pobjeći. Krug brutalnog nasilja sputava likove kao zatvorska rešetka iza koje se ne vidi optimističnija budućnost ili nada, kao ni mogućnost bijega

Take your protein pills and put your helmet on
(David Bowie, *Space Oddity*)

Srđan V. Tešin (1971.), kikindski pisac, objavio je u svojoj karijeri devet knjiga, a od važnijih naslova izdvajaju se zbirke kratkih priča *Sjajan naslov za pantomimu* (1997) i *Ispod crte* (2010), te romani *Kazimir i drugi naslovi* (2003), *Kroz pustinju i prašinu* (2005), *Kuvarove kletve i druge gadosti* (2006). Uz književnost, Tešin se bavi i novinarstvom, a niz godina je bio urednik književnog časopisa *Severnibunker: časopis za odbranu i poslednje dane književnosti i kulture* koji je objavio stotine priloga autora iz Srbije i brojnih drugih zemalja vodeći se idejom dobre i kvalitetne književnosti. U suradnji s Davidom Albaharijem priredio je tematsku antologiju kratke priče „Starost“ 2012. godine, a podudarnost dvaju autora vidljiva je i u promišljanju oblikovanja kratke priče. Srđan V. Tešin je u časopisu *Libra libera* 2002. godine priredio antologiju kratke priče *Odbrana i posljednji dani (Severnog bunkera): antologija mlađih srpskih prozaista*. Ovaj „bunkerski izbor“ bio je jedna od prvih inicijativa predstavljanja srpske suvremene književne produkcije u formi antologije kratke priče u Hrvatskoj. Riječ je o autoru koji se vješto okušao u kratkoj formi kao pisac, antologičar, ali i kao teoretičar u esejima. Oslonjen na tradiciju srpskog postmodernizma, vlastitu poetiku je oblikovao relativizirajući odnos stvarnosti i fikcije. Provokativnost, citatnost, fragmentarnost i igra prisutni su u svim njegovim tekstovima, a čini se da autor ne posustaje jer su njegova djela svježa, zaigrana i duhovita, čak i kad se dotiču nasilja i jezivih tema.

U jednom Tešinovom romanu pojavljuje se ideja kako roman ne nastaje ni iz čega, nego od dobro odabranih citata. U autorovom opusu naglašena je eksplicitna citatnost kao dominantan način premeđivanja tekstova mnogostrukim značenjima, pri čemu sam tekst naglašava svoj status umjetničkog djela. Tešinove *Priče s Marsa* otvaraju se epigrafom Adolfa Bioya Casaresa kojim se u prvi plan stavlja fantastika i autor nas time uvodi u knjigu za koju prepostavljamo da je zbirka fantastičnih priča. Nedoumicu proizvodi mjesto nazvano "Mars" i njegovi stanovnici koji se doimaju koliko poznati i bliski toliko i začuđujuće daleki i jezivi. Imenovanje mesta "Marsom" nalaže nam da prepostavimo kako nipošto nije riječ o nekakvom mjestu u kojem bi se mogla ogledati bilo koja stvarna sredina u Srbiji. Proizvoljno imenovanje upućuje na sustav oblikovan od linija (grafička i lingvistička riječ) koji bi se mogao zvati bilo kako. U *Carstvu znakova*, Roland Barthes kaže da ovaj postupak omogućuje autoru da ne okrnji stvarnu zemlju u svojoj mašti, nego da okrnji ugled mašte u znakovima književnosti. Indikativno je da je mjesto u kojem zatičemo priče mjesto koje se samo osmišljava i konstruira, odnosno ono koje mi kao čitatelji izmaštavamo i konstruiramo. Ako kao polaznu točku odaberemo izmaštani Mars, priče će se pokazati kao sustavi kojima ovladavamo stvarnošću tragajući za racionalnim rješenjima koja, Barthesovim riječima, uopće ne moraju biti racionalna. Kolebanja između stvarnog i izmišljenog intrigiraju čitatelja koji je prisutan u tekstu, a koji stvarno mjesto neprekidno afirmira ili osporava.

Priče s Marsa moguće je čitati kao svojevrsni nastavak Tešinove prethodne zbirke *Ispod crte*, ali riječ je stilski i formalno poprilično različitim zbirkama koje ipak funkcionišu zasebno. Nakon epigrafa, slijedi prvi dio zbirke načinjen od dvadeset i tri kratke priče čija je radnja smještena u sredinu nalik predgrađu kakvog velegrada: "betonski kvart, sirotinska čorba od dođoša, besposličara i penzionera". Priče su povezane likovima i motivima koji se ponavljaju pa izmišljeni svijet sliči sredini kojom kolaju svima poznate priče i gdje se stanovnici međusobno poznavaju. Međutim, baš iz takvog mesta priče izvlače nasilje, jezu i strah od kojih se ne može pobjeći. Krug brutalnog nasilja sputava likove kao zatvorska rešetka iza koje se ne vidi optimističnija budućnost ili nada, kao ni mogućnost bijega. Sveprisutnost ironije ogleda se u prividu bezopasnog i nevinog svijeta koji ispod tog vela grca u mržnji, uboštvo, seksualnim zlostavljanjima i perverzijama. Mogućnost oprosta i sreću ironično komentira priča o Feng Shui kućepazitelju koji je provaljivao u stanove i razmještaj namještaj vođen idejom kako svi trebaju živjeti bolje i sretnije: "Da li je u ovoj državi kažnjivo kada nekome želiš sreću protiv njegove volje?" Priče o kanibalu, piscu hororu priča Martjanu koji ubija i jede žene, moguće bi funkcionišati kao kritika kršenja moralnih zakona u ime umjetnosti ili velikih ideja. Međutim, priče ne osuđuju svoje junake, nego ostavljaju slobodu čitateljima da, dok se zaigrano i bez pripovjedačevog moraliziranja kreću iz priče u priču, zamisle kako je Mars ipak izmaštani svijet iz kojeg dolaze priče, a ne svijet koji ga upravo okružuje.

Drugi dio zbirke čini esej *Kako napisati kratku priču o tome kako napisati kratku priču* koji inicijalno potpisuje autor, a u kojem se iznosi poetika kratke priče i njezina derivata "flash fikcije". Ovim postupkom narušava se cjelovitost zbirke koju esej podupire kao vrsta pogovora objašnjavajući sažeto i kratko sažetost i kratkoču. Postupke izostavljanja i brišanja koje Tešin smatra ključnim u pisanju kratke priče, autor još rigoroznije primjenjuje na kratke kratke priče, tj. "flash fikciju" ekstremne kratkoće u kojoj nema značenjskog viška i koja računa na sliku pažljivog čitatelja "koji će čitati dubinski i između redova". Ova vrsta pažnje i uronjenosti u tekst je ono što nedostaje spomenutom piscu-kanibalu koji nepažljive čitatelje osuđuje mržnjom i gađenjem. Rigidnost forme i redukcija riječi iskušava se do krajnjih granica s ciljem da "tišinu učine rečitom", a postvaruje posljednjim dijelom zbirke koji čini gotovo prazna stranica na kojoj zatičemo samo epigraf: "Za skoro sva književna dela može se reći da su preduga".

Pregledne, zgušnute i intrigantne, *Priče s Marsa* maksimalno iskorištavaju mogućnosti riječi vodeći se zacrtanim principom redukcije njegova autora. Tišine i mjesta neodređenosti koje je ispunjavaju, odstranjuju se činom čitanja koji popunjava mjesta neodređenosti omogućujući tako različita čitanja istog teksta. Ekonomičnost teksta reducira opasnost da priča skrene u neukus i degulantnost kojom njezin sadržaj prijeti. Nemilosrdno i bolno, priče nas suočavaju s hororom okoline i strahom u nama, kao i činjenicom da u ovako vješto ispisanim stranicama prepoznajemo vlastiti užitak u stravi.

NOVA IZDANJA

SKD PROSVJETA

LJETOPIS / SADRŽAJ

HISTORIJA

Trojan Stojanović: Osvajački put balkanskog pravoslavnog trgovca – 8

SELO

Nikola Latković: Spomenica državne mješovite pučke škole u Dijelki – 100

Branko Čupurdija: Kolske pesme Srba iz Drežnice u južnoslovenskom folklornom kontekstu – 177

Lazar Adamović: Moje putovanje u Ameriku – 218

ZENIT

Irina Subotić: Pregled zaostavštine Ljubomira Micića – 240

Vidosava Golubović: Prepiska oko Zenita i zenitizma – 284

Ljubomir Micić: O nikome ništa ili moja autobiografija – 298

KULTURA

Branko Čolović: Jedan privatni inventar u manastiru Dragoviću iz 1869. godine – 304

Boris Vrga: Olga Peleš-Krnic – 318

Dubravka Bogutovac: Projekt Hrvatski književno-kulturni identitet u tranziciji/ regionalnom kontekstu – 329

Drago Roksandić: Boško Desnica – Vladanu Desnici – 340

PRIKAZI

Virna Karlić: Vesma polezni jezičnopovijesni doprinosi – 374

Đorđe Nešić: Boro Čalić: Tragovi u trajanju – 381

Marko Miljanović: U svijetu grafike i akvarela – 384

NEKROLOZI

Boro Čalić: Dr Mirjana Lesek – 396

Čedomir Višnjić: "Dragi moj zemљаче..." Stevo Kosanović-Jabučar – 399

Petar Lađević: Rusko Matulić – 417

PRILOZI

Borivoj Čalić: Zaharija Orfelin u Bečkom dnevniku 1772. godine – 422

Borivoj Čalić: Testament Vukovarke Ružice Petrović iz sredine 18. stoljeća – 427

Borivoj Čalić: Osječki protopopijat iz 1759. i 1767. godine – 433

Borivoj Čalić: Lazar Bojić i Stefan Novaković – 446

Dr Ognjeslav Aranicki: Centralna biblioteka "Prosvjete" – 451

Ljiljana Vukašinović: Hronika Društva 2015. – 459

СУНЧЕВА СВИРАЛА

Милена Северовић

Милена Северовић рођена је 4. јануара 1962. године у Копривници, где је са одличним успехом завршила основну и средњу школу. Дипломирала је на Стоматолошком факултету у Загребу, и једина је из генерације добила Ректорову награду. Магистрирала је на истом факултету 1991. године. Увршћена је у „Тко је тко у хрватској медицини“, Загреб, 1994. године. До 1991. живјела је и радила у Копривници као докторица стоматологије. Рат је провела између Копривнице и Франкфурта. До сада је објавила књиге „Харлекинов опус бр.1“, 1988., „Бијели коњаник“, 1990., „Фараонски цвијет“, 1990., „Библијска писма“, 1993., „Златна улица“ (за децу), 1994., „Свијеће и лопочи“, 1996., „Мјесечеве приче“ (за децу), 1997., „Шумарев шешир“ (за децу), 1999., „Лепавинска рапсодија“, 2003., „Мирис руже“, есеји, 2004., „Чекајући чаробњака“ (за децу), 2006., „Бајке“, Образовни информатор, 2008., „Баршунасте бајке“ Бројлана Београд 2010., „Пречанске приче“ 2013. Сремски Карловци и „Гетеов Град“ 2015. Сремски Карловци Превођена је на немачки, словачки и русински језик. Увршћена је у алманахе српске дијаспоре, и у многе антологије. Добила је награду на Горановом прољећу у Луковдолу 1987. године, и награду „Растко Петровић“ за најбољу књигу лирике у српској дијаспори 1997. године. Уврштена је у низа антологија. Једно вријеме била је директор Центра за културу у Старој Пазови. Члан је Удружења књижевника Србије, Београд од 1994. Редовни је члан Матице српске у Новом Саду од 2009. године. Од 1998. године живи и ради у Старој Пазови.

У БАРИ

Жабице се мале
у води роде
ту расту
расту
расту
све док их не поједу роде.

КАКО СЕ ЦВИЈЕЋЕ БУДИ

Цвијеће се буди
погледа лака
и првог ког угледа
друштво је бијелих облака.

Цвијеће се буди
с росом на листу,
оно не може одољети
топлом сунчаном кисту.

У врту се цвијеће буди
срца мирна и лака,
ко титрај сјене додирне га
шум мојих јутарњих корака.

ЧУДНОВАТИ ПУТНИЦИ

Путовао је облак с кишом,
а Сунце са дугом,
путовао је мачак с мишом,
а лептир с лептирићем другом.

Три дана и три ноћи
нигде нису стали,
насред пута потукли се
тко је велик, а тко мали.

Пресуду је своју дао
рунолист са високих гора:
Сунце је господар свијета!
па умива своје лице
у дубини плавог мора.

БУКЕТ ЊЕЖНОСТИ

Моја мила бака Дара
са сликом из споменара,
са цртом брига на лицу,
са жељом да пољуби птицу,
са кошаром снова на длани,
са јасним сунцем у дану,
опет ми данас хрли,
брожно она ме грли,
њежно ме мази,
са висина пази.

И ја јој не дам умријети,
нека ме се увијек сјети
када види дјевојчицу
своју слику унучицу.

У времена она давна,
у времена она славна,
ми смо двије битке биле,
луткицама капе шиле,
цвијетњак смо обилазиле,
сваку ружу пољубиле.

У времена она давна,
у времена она славна,
пјесмице је многе знала
и пред сан их мени дала.

Моја мила бака Дара,
жута дуња са ормара,
устрептала ластавица
носи радост дјечих лица.

Моја бака се родила само зато
да сакупи чисто злато,
у срце своје да га слије
и доброту од њег да сашије.

Моја бака
није била ни царица ни краљица,
она је била сасвим обична бака.
Али не ко свака.

Од свих бака
Дара је била
лично моја,
најмилија бака.

СРЕЋА

Срећу ноћу проносе свици
срећа је залијепљена за реп птици,

срећа се крије у сунчевом кругу,
срећа у киши сусреће дугу,

срећа у стаклу рибице сања,
срећа се гнијезди изнад грања,
срећа у пољупцу тратинчицу носи,
и искру звијезде скривену у роси.

КУТИЈА ЗА ДРАГОЦЈЕНОСТИ

У ту ћу кутију ставити накит:
шум борова испред моје куће,
осмјех и миловање моје старе баке,
дјечје игре испод крушке, љуљашку
и брзоноге кораке
жуће испред куће.

У ту ће кутију још стати:
драгољуб рани, процвјетао сљез,
бршљан и папрат висока
и перуника плава, гиздава
као пауница лијепог и сјајног ока.

ПАНОРАМА ЗАГРЕБА

Најљепши кров града Загреба
чува у себи моју младост,
смијех просут по Шлосеровим стубама,
по Драшковићевој радост.

Најљепши кров града Загреба
чува под рогом златне кључе,
за љубав, дјецу, срећу и радост,
оне прошле и будуће.

Најљепши кров града Загреба
стао је у мој кофер
и заједно смо кренули у свијет.
Пратио нас нитко није,
тек мању један цвијет...

КРУГ ГОДИНЕ

Сијења или јануар:

Бјелина снијега шкрипи под ногом,
звијезде се роје кристално јасне,
бјелина прши ко ватромет ружа
и дан уз додир звона нам гасне.
Дјетињство бијело попут батиста,
заживи у нама, сребром олиста.

Вељача или фебруар:

Сањке још јуре, не дају се смести
грѓоље воде скривене под кором.
У овом ћеш мјесецу можда срести
и прву висибабу и студен под бором.
Превртљива, сњежна, олујна, страшна,
варљива, лијепа, са лицем брашна.

Ожујак или март:

Сјајна од чежње младица дрхти
дозива свиралом пролеће, сакривена испод грања,
дубоко негаје роде се чују,
избија шибљика из старог пања.
Ожујак корача стасит, у плавоме брокату
и предаје шешир травњу, свом потомку и брату.

Травањ или април:

Сипе нам кише, блистају росе,
умива се јутром трава што пиљи,
разбија кору и буди клице,
влат ливађе слична је свили
кад додирнута сунцем блиста.
Клорофил трчи у почаст киши ил сједи усред листа.

Мај или свибањ:

Дрхти у мени перзијски ћилим
раскошан додир преливен пјевањем птица.
Ђурђевдан је зелено одјевен
сретно му се јавља кућна ластавица.
Из кошаре расипа широком руком
хиљаду латица са плавим јоргованом
и зимзелена струком.

Липањ или јуни:

Оживи у мени село мало
на врху бријега, уз скунте шуме.
Одавде се у свијет одлијетало
прелијетајући друме
док рода по мочвари на микроскоп гледа,
сијено се коси, виноград веже,
навечер касно уз вечеру сједа.

Српањ или јули:

Ознојен, прашан ил попрскан зрнцима блата

први племић жетве и злата.

Гримизан, врео, попут крува из крушне
пећи,
овде ће косац још касније лећи.
Крај Драве лежи опшивен порубом платна,
жеже жар љета, круна му златна.

Коловоз или avgуст:

Дозрио први кукуруз, шара се боб на трсу,
пресвучена пепељасто попут препелице
крила,
олуја се сруши у часу на пласт отавице,
размрси постељу свакој стрњики сувој што
лежи.
Пред олујом се љетном не скрива и не
бјежи.

Рујан или септембар:

Струји црвеном бојом грозд до грозда,
трепти топлина расута по гримизном
капуту.
Кад се и фазан под грање склања,
зец мјери дуљину поља, змија о роди сања,
жеђ пуца у устима попут плода нара.
Капут му мирисан и препун жара.

Листопад или октобар:

Репа се скунтила у куту кола,
одлази заувијек, напушта поља.
У бачви мошт ври до стропа
пуца му бијели мјехур пјенушца, попут
топа.

Брајда је гола свинула леђа,
њу нестанак лишћа и боли и вријеђа.

Студени или новембар:

Брате се студен и магле, споро се с грана
скида лишће, туга силази у поре и
притишће
заостале птице на путу. Мрак силази
у подруме, по скунту му се рђа хвата.
Студен улази у поре рукохвата...

Просинац или децембар:

Стоји прозеблих ногу, бриде му прсти
згрчени на дну зимског капута.
Залеђена кора по води, дуња у соби жута...
Вјечита преобразба живота, водо у ватри,
у теби тиња клица
замрзнутих ствари, скривена чаролија
свијета,
утишана молитва Христа дјетета...

PANOPIKUM

Goran Borković

RUSKA AVANGARDA U BEOGRADU

Izložba "Ruska avangarda u Beogradu", koja obuhvaća oko 120 radova više od 50 umjetnika iz ruskih muzeja i kolekcije beogradskog Narodnog muzeja, svečano je otvorena 23. decembra u Muzeju istorije Jugoslavije, povodom stogodišnjice "Crnog kvadrata" Kazimira Maljevića.

Iako na izložbi nema "Crnog kvadrata", zbog čega je izrazila žaljenje i jedna od autorica tog projekta Ana Pahomova, prvi put u Srbiji izložena su djela ostalih ključnih predstavnika ruske avangarde – Vasilija Kandinskog, Aleksandra Rodčenka, Ivana Kljuna, Aleksandra Arhipenka, Aleksandra Vesnina, Ljubov Popove, El Lisickog i Sergeja Ejzenštajna.

Izložene su slike, crteži, ilustracije za knjige, skice kostima za kazalište i film, porculan sa propagandnim porukama i idejni nacrti arhitektonskih zdanja. Među 117 djela ruske avangarde na izložbi u Starom muzeju su i Maljevičev čajnik i tanjur, kao i 11 radova iz kolekcije Narodnog muzeja u Beogradu iz ostavštine Ljubomira Micića, osnivača časopisa Zenit i zenitizma, koji je nastao pod utjecajem ruske avangarde.

Izložbu je svečano otvorio ministar kulture i informisanja Srbije Ivan Tasovac, koji je ispričao kratku priču Danila Harmsa o staricama. "Jedna baba se usled svoje preterane radoznalosti nagnula kroz prozor, ispala i razbila se. Kroz prozor se nagnula druga baba da bi videla onu koja se razbila, ali je usled svoje preterane radoznalosti takođe ispala kroz prozor, strmoglavila se i razbila. Zatim je kroz prozor ispala i treća baba, zatim četvrta, zatim peta. Kada je ispala i šesta baba, meni je dosadilo da ih gle-

dam, pa sam pošao na Maljcevsku pijacu gde su, kažu, jednom slepcu po-klonili pleteni šal", ispričao je Tasovac. "S obzirom da šal već imam, ne bih ništa dodavao", rekao je Tasovac proglašavajući izložbu otvorenom.

IZLOŽBA O GAVRILOVIĆU

Pod nazivom „Od brazde do trpeze“, u prostorijama Kreativnog centra Le-dana u Zagrebu, otvorena je izložba koja fotografijama i dokumentima oslikava stvaranje, devastaciju i pljačku tokom rata te uništenje nekada svjetskoga branda Gavrilović iz Petrinje.

„Ova je izložba jedan od pokušaja informiranja javnosti o činjenici da Georg Gavrilović nikada nije bio vlasnik ničega vezanog uz tvornicu Gavrilović, budući da mu je pokojni otac isplaćen i za ime i za recepturu još 1960. godine. No, DORH nema namjeru osporavati pred arbitražom ugovor o kupnji tvornice iz 1991., niti sve ostale nezakonitosti. Nema namjeru istraživati sav kriminal kojim se Georg Gavrilović bavio tijekom 90.-ih godina do danas. Tijekom arbitraže uspio je dobiti hipotekarne kredite nad nekretninama koje su predmetom arbitraže, iako DORH u svom službenom mailu isto osporava, no imamo gruntovne izvatke na kojima se vide hipoteke“, ističe novinarka Iva Anzulović, jedna od organizatorica izložbe.

Budući da se ove godine obilježava 50 godina od otvorenja nove tvornice Gavrilović, koju su svojim odricanjima izgradili njezini radnici, želja organizatora je, kako kažu, da javnosti na ovaj neuobičajeni način, dakle kronološki složenim dokumentima i izrecima iz novina, daju odgovore na brojna pitanja.

"Primjerice, želimo javnost bolje upoznati kako su radnici od 1965. do 1991. godine izgradili nagrađivani svjetski broj jedan među pogonima mesne industrije, koliko je Gavrilović vrijedio, kako je Georg Gavrilović uspio u vrijeme Domovinskoga rata oteti radnicima tvornicu, tko mu je u tome pomogao, na temelju čega u arbitražnom procesu traži od Hrvatske gotovo 200 milijuna eura, kako prodaje brojne nekretnine u Petrinji, BiH i Srbiji te zašto institucije prešućuju taj, već spomenuti ugovor, iz 1960. godine", pojašnjava Anzulović.

Izložba se može razgledati svakoga dana uz prethodnu najavu na 092/3178-499, a postav će zainteresiranim biti dostupan sve do završetka arbitražnog postupka koji će u Washingtonu trajati od 7. do 11. ožujka 2016. godine.

OBJAVLJEN UŽI IZBOR ZA NIN-OVU NAGRADU

U uži izbor za NIN-ovu nagradu za 2015. godinu ušlo je 12 romana, među kojima su tri dosadašnjih dobitnika, ali i tri debitantska. Peteročlani žiri, kome predsedava Božo Koprivica, dobio je na čitanje čak 179 naslova, objavio je NIN u novom broju.

Među naslovima u užem izboru su tri romana dosadašnjih dobitnika – "Las Sans Pareille" (Agora) Milisava Savića, koji je dobio NIN-ovu nagradu 1991. za "Hleb i strah", ali ju je vratio, zatim "Islednik" (Laguna) Dragana Velikića, koji je 2007. nagrađen za "Ruski prozor", te "Andeo atentata" (Laguna) Svetislava Basare, koji je 2009. dobio NIN-ovu nagradu za "Uspon i pad Parkinsonove bolesti".

Među romanima u užem izboru za 62. NIN-ovu nagradu su i tri debitantska – Vladimir Tabasević, inače najmlađi autor u trećem krugu, nominiran je za roman "Tiko teče Misisipi" (Studio Znak), Ljubomir Koračević

za "Lager" (Književna opština Vršac) i Dejan Tiago-Stanković za "Estoril" (Geopoetika).

U užem izboru su i romani dvije autorice – "Park Logovskoj" Dane Todorović (Geopoetika) i "Rajska vrata" Ljubice Arsić (Laguna), te romani "I noć se uvukla u njegovo srce" Đorđa Pisareva (Agora), "Osama" Vladimira Kecmanovića (Laguna), "Republika Čopić" Vuleta Žurića (Službeni glasnik) i "Putnikova ciglana" Radovana Belog Markovića (Srpska književna zadruga).

Ime dobitnika NIN-ove nagrade biće poznato 18. januara, na osnovu odluke žirija koji, uz Koprivicu, čine i Mihajlo Pantić, Jasmina Vrbavac, Tamara Krstić i Prosvjetin suradnik profesor Zoran Paunović.

DRAGANU VELIKIĆU „KOČIĆEVA KNJIGA“

Nagrada "Kočićeva knjiga" za 2015. godinu, koju dodjeljuje zadužbina "Petar Kočić", pripala je Draganu Velikiću za cijelokupno književno stvaralaštvo. Žiri nagrade "Kočićeva knjiga", koji čine književnici Nikola Vukolić (predsjednik), Miljenko Jergović i Mladen Vesović, istaknuo je u obrazloženju da su Velikićeve knjige ostvarenja visoke umjetničke klase.

"U svom književnom delu Dragan Velikić objedinjuje dva literarna postupka: da život opisuje, ali ga i tumači, i sve to čini na jedan sasvim nov, neuobičajen, originalan način, strpljivošću kojom svoja zapažanja ispisuje na subjektivnim belinama vlastitog, ali i zajedničkog ljudskog pamćenja. Jer ista stvarnost nije identična za sve ljude. Bitan je njihov doživljaj, ukupnost njihovog psiho-emocionalnog potencijala, kulture, senzibiliteta, karaktera, teksta genetske šifre nasleđene od prethodnika", istakao je u obrazloženju predsjednik žirija.

EUROKAZ

„BIFE TITANIK“ NA EUROKAZU

Zagrebački kazališni festival Eurokaz za 23. i 24. januar najavio je novu predstavu "Bife Titanik", koja je zamišljena kao svojevrsna kompilacija tri scenski priređena teksta – istoimene pripovijetke Ive Andrića, etičkog traktata "Strah i drhtanje" Sørena Kierkegaarda i monologa Grofice iz romana "Ljubavnik u Bolzanu" Sándora Máraiha, u režiji Branka Brezovca.

To je komad u kojem se biblijski Abraham prepušta u ruke ustaškom poglavniku, Židov Mento kune svoju etničku pripadnost, a nepismena 17-godišnjakinja prokazuje Kazanovu kao mukušca. "Bife Titanik" je predstava složene, odnosno spektakularno akribične scenske mašinerije za dva glumca, glumicu i filozofa, kažu iz Eurokaza. Branko Brezovec je i dramaturg predstave "Bife Titanik", a igraju Jelena Miholjević/Suzana Brezovec, Zlatko Burić - Kićo, Domagoj Janković, Borna Baletić i Ana-Marija Filipek. Broj mesta je u publici je ograničen na 20 gledalaca.

BOŽIĆNI ORATORIJ „FILOSOFIJA PALANKE“

Nova predstava Centra za kulturnu dekontaminaciju „Filosofija palanke“, u režiji Zlatka Pakovića, bit će izvedena 11. januara u Kolarčevoj zadužbini u Beogradu, a osmišljena je kao „božićni oratorij Radomiru Konstantinoviću“, na čijem je utjecajnom djelu sa kraja 60-ih i zasnovana.

„Duh palanke je mržnja prema životu“ – moto je predstave zasnovane na ključnom djelu filozofa i književnika Radomira Konstantinovića (1928-2011) u kojem je analizirao palanački duh i mentalitet. „Filosofija palanke“ Radomira Konstantinovića kritika je palanačkog duha, koji je mržnja prema životu. Ali, više od toga, „Filosofija palanke“ je ohrabrenje na autentičan život i oduševljenje. Istinska kritika, velika je ljubav. To ohrabrenje na autentičan život i oduševljenje, duh je ovog oratorijuma“, naveo je Paković o novoj predstavi koja je prvo izvođenje imala krajem decembra u CZKD-u, a nastala je u okviru ciklusa „Rizik“. Paković je i autor libreta i orator, kompozitor je Božidar Obradović, koji nastupa i kao pijanist, a učestvuju i soprani Katarina Jovanović i Jana Jovanović, kao i bariton Vuk Zekić.

PRVA „RUŽICA SOKIĆ“ PRIPALA NADI ŠARGIN

Glumica Narodnog pozorišta u Beogradu Nada Šargin prva je dobitnica nagrade „Ružica Sokić“ koju je ustanovila fondacija koja nosi ime te proslavljene dramske umetnice.

Nagrada je, povodom druge godišnjice smrti Ružice Sokić (1934-2013), svečano uručena 14. decembra u Ateljeu 212, a Šarginova je izabrana većinom glasova desetorice uglednih ličnosti iz svijeta teatra i filma. Nada Šargin je dobila nagradu za ulogu Zore Šišarke u drami „Bela kafa“ Aleksandra Popovića, koju je maestralno u svojoj karijeri igrala i Ružica Sokić. Priznanje su joj uručili predsjednica Upravnog odbora Fondacije – glumica Vesna Stanković i suprug Ružice Sokić, Miroslav Lukić.

KAFANSKA HISTORIJA BEOGRADA

Čuvene beogradske kafane, od kojih većine više nema, tema su bogato ilustrirane knjige Borisa Berlingara i Boška Mijatovića koja, u izdanju Arhipelaga, sadrži obilje nepoznatih činjenica, uzbudljivih epizoda i ekskluzivnih fotogra-

fija proisteklih iz dugogodišnjih istraživanja kafanske istorije Beograda tokom 19. i prve polovine 20. stoljeća.

Kao prvo izdanje u ediciji Vreme, „Ilustrovana istorija beogradskih kafana“ je knjiga o Beogradu kojeg više nema. Na 250 stranica velikog formata, u tvrdom uvezu i u boji, knjiga nudi uzbudljivu povijest privatnog i javnog, kulturnog i društvenog, ekonomskog i političkog života u Beogradu i Srbiji od početka XIX. vijeka do početka Drugog svjetskog rata, a predstavljena je kroz priču o kafnama i hotelima koji su u to vreme postojali u Beogradu. Autori taj vremenski raspon obilježavaju sintagmom „od Turskog hana do Aero kluba“.

„Želeli smo da na osnovu bogatstva prikupljenih fotografija, arhivske građe, sećanja starijih i ondašnjih novinskih tekstova i reklama popravimo naše poznavanje kafanske istorije: da dosta poznatog samo potvrdimo, da podosta novog saznamo, pa tako i dopunimo korpus poznatog, ali i da ispravimo dosta toga netačnog što se nagomilalo u beogradskoj kafanologiji. Posebno nam je bilo dragoceno otkrivanje jednog potpuno zaboravljenog sveta, dobrim delom sasvim običnih, pa i nepoznatih kafana, onih tipično starobeogradskih, iz kraja, na čošku“, naveli su autori u predgovoru.

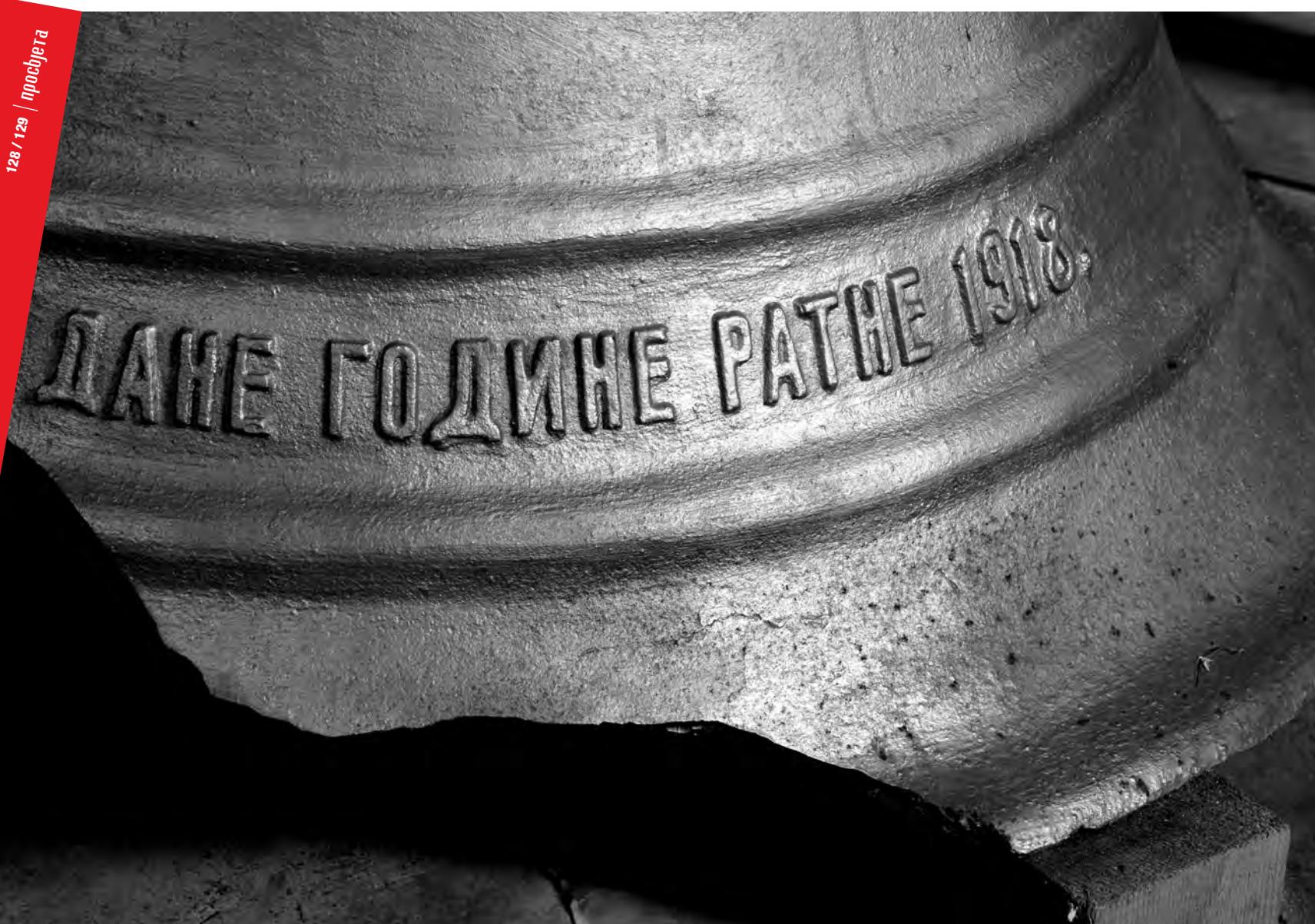
ŽARKO PASPALJ SPASIO BAČENE PLOČE STUDIJA B

Bivša košarkaška zvijezda Žarko Paspalj, nekada jedan od najboljih košarkaša Evrope, spasio je s deponija smeća u Beogradu više od 1.500 ploča koje je bacio novi vlasnik privatizirane gradske stanice Studio B. Paspalj je izjavio da je nedavno kupio s deponija u Višnjici više od 1.500 ploča do kojih je došao preko informacije koju je dobio od svog prijatelja radio-amatera, koji mu je prenio da je Studio B ispraznio jedan od magazina u Vinči.

„Sve je stajalo u dva velika kontejnera. Ogromna količina paketa sa jako puno materijala, najviše tih beta kaseta na kojima se verovatno nalazi video materijal, ali mi smo uglavnom došli do ploča i zajedno smo sa dva radnika to kopali i tražili. Odmah sam video da su ploče u fenomenalnom stanju, dok su omoti bili oštećeni. U stvari je bila neviđena sreća da ta četiri dana koliko je sve to ležalo na đubrištu nije padala kiša, inače bi sve propalo“, naveo je Paspalj, koji je ploče prebacio u svoju garažu.

Još nije uspeo da ih sve pregleda, ali je video da ima dosta klasične muzike koja je odlično očuvana, kao i domaće i strane pop i rock muzike.

Nove vlasnike Studija B, kaže, pitao bi samo kako je moguće da se nije našao neki prostor gdje bi se to sačuvalo. „Okej, ja sam siguran da je najbolji deo muzike Studija B sačuvan kod nekog. Meni je ovo neshvatljivo, jer ja ne bacam stvari, posebno ne stvari koje su zapravo arhivska građa. Meni je milo što su bar ove ploče završile kod mene, jer će ovde nastaviti neki život“, dodao je Paspalj, čiji je hobi da nabavlja muziku. „Ceo život idem po prodavnicama ploča i kupujem ih. Kad sam igrao košarku u Atini kao klinac, umeo sam dva puta nedeljno da idem u prodavnicu ploča i kupujem nova izdanja. Inače i danas slušam ploče, koristim i gramofon i kasetofon, naravno slušam muziku i sa CD-ova i računara. Svašta slušam, volim domaću i grčku muziku, ali i džez i bluz“, rekao je Paspalj, koji je danas potpredsjednik Olimpijskog komiteta Srbije.

Uništeno zvono bjelovarske Crkve Svetе Trojice, saliveno 1918.

PAULINA ARBUTINA / GORAN BABIĆ / MIRA BICANIĆ / ŽIVKO BJELANOVIĆ
JADRAN BOBAN / GORAN BORKOVIC / DRAGAN DAMJANOVIC / ZORAN DASKALOVIC
MIRNA JASIĆ / NENAD JOVANOVIC / ŽELJKO LUKETIĆ / ĐORĐE MATIĆ / MILOVAN MILENKOVIC
IGOR MRKALJ / ŽELIDRAG NIKČEVIĆ / HRVOJE POLAN / IGOR RUŽIĆ / MILENA SEVEROVIĆ
SANJA ŠAKIĆ / LEILA TOPIĆ / ĆEDOMIR VIŠNIJĆ / LILJANA VUKAŠINOVIC

AUTORI

SVOD BJELOVARSKE CRKVE SVETE TROJICE

www.gasopis.prosvjeta.net

CIJENA 20 kn